

К.Кунин Васко да ГАМА

Наука и искусство

портрети

КОНСТАНТИН КУНИН ВАСКО ДА ГАМА

Превод: Стефка Василева

chitanka.info

РОДИНА

Откриването на златните и сребърните находища в Америка, изтребването, поробването и погребването на тамошното ту земно население в мините, първите стъпки към завладяването и разграбването на Ост-Индия, превръщането на Африка в запазен район за лов на чернокожи — такава е била утринната заря на капиталистическото общество.^[1]

На половината път между Лисабон и югозападния край на Португалия — нос Сан Висенти — в малък залив е разположено градчето Синиш. Стари, потъмнели от времето стени и невисок планински рид защитават града откъм сушата. По-надалече се простира широка еднообразна ивица от дюни. Там през лятото слънцето пече силно, едва се полюляват в знойния въздух клоните на дърветата, а високо във въздуха се рее ястреб. През есента и зимата резкият студен вятър вдига облаци от пясък и го хвърля в лицето на самотния пътник. Тогава далечината се покрива с лека мъгла. Наоколо шумят и се превиват храстите. Някъде далече шуми морето. Пътникът по-плътено загръща наметалото си и бърза по тясната, виеща се между дюните пътека, за да стигне, преди да се е мръкнало, вратите на Синиш.

На север от града стръмни черни скали образуват малък залив. В лошо време тук намират убежище сините и жълтите рибарски лодки. Цялото градче живее от риболов. С риба плащат „десятька“ на монасите от съседното абатство Сан Домингож, с риба плащат данъците на краля и синьора. На тесния, покрит с рибени люспи площад, в ниските къщурки, в прохладния полумрак на караулните помещения — навсякъде разговарят за морето, времето и рибата.

В този град през 1460 г. се ражда Васко да Гама. Семейството се гордее с тристагодишното си дворянство и обича да си спомня, че основателят на рода Гама, испанският рицар от знатен произход Улоа, свързал съдбата си с първия крал на Португалия Алфонс I Завоевател и се сражавал в безброй битки с маврите, а през 1165 г. участвувал в превземането на град Евора.

По-късните представители на рода Гама вземат най-дейно участие във вековната борба с маврите. Така в 1250 г. Алваро Анеш да Гама се проявява в походите на крал Алфонс III, когато този крал изгонва маврите от Южна Португалия.

Потомците на Алваро Анеш са смели войни, ревностни католици и верни слуги на португалските крале. Те са дворяни на военна служба. Големи имения те не притежават и благополучието им изцяло е свързано с кралския двор. По суша и по море те се бият с маврите и кастилците, в малките градове и села събират кралския данък, съдят в името на краля, а когато кралете водят борба против надменната и могъща аристокрация или против гражданите, защитаващи привилегиите си, изпълняват най-различни кралски поръчения.

Бащата на Васко да Гама живее в бурно време, много богато със събития.

Младата португалска държава трябва да се защитава не само от маврите, но и от съседите си — кралете на Кастилия и Леон. Едва през 1385 г. в битката при Алжубарот португалците нанасят такъв съкрушителен удар на кастилската конница, че цели два века кастилските завоеватели престават да заплашват Португалия.

Но войните с испанците не спират. Често между Кастилия и Португалия избухват свади, които обикновено се решават на бойното поле, и тогава Естевао да Гама навлича ризницата си и придружен от оръженосец и неколцина слуги, бързо се отправя на сборния пункт, за да се нареди под кралското знаме.

Войната с маврите се пренася и в Мароко. Още в началото на XV в. крал Жуан I заедно със синовете си събира под знамето на кръстоносен поход много рицари от Португалия, Испания, Франция и Англия и завладява Сеута. В 1438 г. крал Дуарте и принцовете Енрике и Фернан организират голям поход срещу Танжер, но той завършва с пълна несполука. В такива походи участвува и Естевао да Гама. В Мароко португалските кръстоносци се държат така, както и дедите им,

когато воювали с маврите в Южна Португалия. Те опустошават нивите и селата на мароканците, обсаждат, а в случай на успех ограбват и опожаряват градовете ни.

Своеобразната обстановка, създадена се в Португалия през XV в., слага ярък отпечатък на класовата среда, от която произлиза Васко да Гама.

Португалия — отдалечен, планински и беден край на Европа, е място на странна смесица от най-различни народи. Древни лузитанци и ибери, картагенци и римляни, свеви и вестготи от епохата на преселението на народите, по-късно араби, евреи, бербери, кастилци и кръстоносци от Англия, Бургундия, Франция и Каталония — всички участвуват във формирането на португалския народ. Португалците рано свикват с опасностите: почти винаги някъде наблизо — на кастилската граница или на юг, в съседно Мароко — бушува война, крайбрежието е нападено от пирати, а в самата страна има непрекъснати разпри. Често дори мирният труд е съпроводен с опасности и лишения. Морето храни много семейства, а хората, които се занимават с риболов, търговия и превози по море, в онези времена рискуват не по-малко от войниците на война.

В боевете с маврите голяма роля играят католическите военно-духовни ордени, създадени за борба с „неверните“. Католицизмът слага своя печат върху бита, нравите и духовния облик на португалците от онова време.

Католическата църква грижливо следи португалското ѝ паство да не се отклонява от истинския път и в това отношение достига значителни успехи. Ересите, които отразяват недоволството и възмущението на потиснатите класи и получават в късното средновековие такова широко разпространение, в Португалия се унищожават още в зародиш. Дори книгопечатането — източник на толкова безпокойства за „отците на църквата“ — прониква в Португалия едва в 1486 г., почти петдесет години след откриването му от Гутенберг.

В непрекъснатите войни с маврите, в грабителските експедиции в Мароко, в пиратските морски подвизи, в междуособните войни и феодални разпри постепенно се оформя класата на дворяните — идалго. За идалго войната, особено войната с „неверните“, е не само единствено достойно занимание, но и „богоугодно, свято дело“.

Истинският идалго — опитен и смел боец, верен слуга на сюзерена и покорно чедо на католическата църква — смята, че във войната с „неверните“ са оправдани всяка жестокост, всяко коварство и измама. Суров воин, който в боя не щади нито себе си, нито съратниците си, след боя идалго се превръща в истински мародер: не се гнуса да ограбва мъртвите, да избива пленниците, да измъчва жените и децата, да унищожавя населението на цели градове.

Но маврите са изгонени от Португалия и кралете смазват непокорните феодали. Междусобните войни и дворянските разпри все по-рядко разкъсват Португалия.

Дружините на крупните феодали остават без работа. Идалго — войни и грабители — не така често имат възможност да проявяват доблестта си в родината и чрез грабеж да пълнят отънелите си кесии и празни сандъци. Затова у португалските идалго все по-често се засилва влечението към морето — отначало те се насочват към Мароко, където бушува вековна война с „неверниците“, а след това и към далечните морски простори, към незнайните южни земи, които обещават военна слава и богата плячка. Рицарите се превръщат в откриватели на нови земи.

Така се изковават характерите на хората, на които е съдено в продължение на осемдесет години да осъществяват най-великите открития и да превърнат затънтеното португалско кралство в мощна империя, пръсната по четирите части на света — от Бразилия до Китай.

Задморските страни привличат към себе си и богатите граждани на големите крайморски градове на Португалия — Порту и Лисабон. Португалските градове, разположени на пътя от Средиземно море за Северна Европа, отдавна оживено търгуват с фландърските, севернофренските и долногерманските градове и особено с Англия. Още през 1294 г. Португалия сключва с Англия търговски договор. Но затънтена Португалия, разположена в най-отдалечения кран на тогавашния културен свят, се намира настрана от големите търговски пътища на онова време. Печалбите от търговията с източни подправки, скъпоценни камъни, тъкани и съдове отиват в касите на турските, италианските, рейнските и каталонските търговци, а богатите граждани на Порту и Лисабон са принудени да се задоволяват със стоки от трета и четвърта ръка. Португалските търговци, идалго и

кралският двор са особено недоволни от монопола на италианските търговци върху търговията с индийски подправки — една от най-важните стоки през средновековието.

Идалго и търговците завистливо гледат как забогатяват пощастливите им конкуренти, как се издигат разкошни палати, църкви и джамии във Венеция, Кайро, Константинопол и Брюге, как се множат богатствата на ломбардските и фландърските търговци. Затова португалците много отрано започват да търсят пътища за Индия.

Освен към далечна Индия те се стремят и към по-близка цел — към земите, богати с роби, златен пясък и слонова кост — към африканското крайбрежие на Атлантическия океан. Ако за търговия с Левант разположението на Португалия е много неудобно, то за придвижване на юг, край африканския бряг, тя има много важни предимства.

Португалия се намира в отдалечения югозападен край на Европа, по-близо от всички други страни до африканския бряг на Атлантика. Тя пази изхода от Средиземно море в Атлантическия океан и португалците могат да пречат на корабите на средиземноморските си — италиански, а отчасти и испански — съперници да достигнат бреговете на Западна Африка. Англичани, холандци и французи тогава още не играят съществена роля по световните търговски пътища; затова португалците могат да се движат край африканския бряг, без да срещат съперници. На португалското крайбрежие много рано се появяват прекрасни моряци и корабостроители.

Останалите без работа идалго и смелите моряци са готови при първия зов да вземат участие в опасно, но обещаващо им богата плячка пътешествие към непознати брегове. Търговците и лихварите на Лисабон, Порту и Евора, както и богатите духовни ордени на драго сърце финансират задморските експедиции.

Португалските крале също много рано проявяват интерес към задморските завоевания. Те вечно се нуждаят от пари за водене на войни, за подаръци на манастирите и за разходите на двора. Португалия обаче е бедна и слабо населена страна. Войните с маврите и испанците, грабителските набези и феодалните разпри в продължение на няколко столетия са я разорявали. Особено силно е пострадал югът. На мястото на мавританските села и градини се ширят

унили, покрити с храсталаци пущинаци, убежище за разбойници и диви зверове.

Кралете с мъка събират данъците от бедните си поданици. За да попълват хазната си, те облагат с троен данък евреите и системно прибягват до конфискуване имуществото на непокорните феодали. Кралете се опитват да обложат с данък дори и духовенството, но срещат решителен отпор, в борбата се намесва папата и те са принудени да отстъпят.

Задморските завоевания им обещава да ги спасят от паричните затруднения. На мароканския бряг може да се вземе голяма плячка, а непознатите южни страни отвъд океана, както разказват, крият несметни богатства.

Ето защо португалските владетели застават начело на задморските експедиции. Тези походи са непосредствено продължение на борбата с маврите в самата Португалия. Започнали с кръстоносни експедиции в Мароко, те завършват с пътешествието на Васко да Гама в Индия.

Най-рано разбира значението на задморските плавания синът на Жуан I, героят от Сеута и Танжер, инфант^[2] Енрике, често наричан принц Хенрих Мореплавателя.

При разграбването на мароканския град Сеута, когато кръстоносците влачат по залените с кръв килими медни съдове, пълни със скъпоценности, и мъкнат чували с черен пипер, а в полутъмните ъгли на кервансараите^[3] и пазарите упоени от зной и кръв завоеватели трошат с мечовете си гравирани кутии от слонова кост и тежки ковани сандъци, младият инфант Енрике разпитва на площада пред разграбената джамия пленените търговци. Енрике се интересува от стокооборота на Сеута, събира сведения за пътищата, по които идват подправките, за керваните, изпращани всяка година от Мароко през Сахара в тайнствения град Тимбукту, за царството на първосвещеника Йоан. От тези пленници и от пристигащите в португалския двор пратеници на арабските владетели Енрике научава за огромния свят на юг от Мароко, за търговията с Индия, за островите, на които „живеят овце с горчиво месо, мъже с кучешки глави и най-прекрасните жени на земята“, за „лепкавото море“, което прегражда пътя на пътешественика на юг.

Братът на инфант Енрике, дом Педро, му донася от Италия книгите на Марко Поло и венециански карти. От Марко Поло инфант Енрике научава за великите царства, разкошните дворци, многолюдните градове, далечните южни морета, златовърхите дворци на Чипангу и тайнствената далечна Индия, откъдето на баснословни цени докарват в бедна и далечна Португалия карамфил и черен пипер, бисер и алое.

Към 1438 г. Енрике се заселва в югозападния край на Португалия на тесния неплоден каменист нос Сан Висенти. Тук върху развалините на старинен келтски храм и римския град Сакрес Промоториум той построява град. Инфанта или, както го нарича народът, Сагриш, построява обсерватория, корабостроителници, укрепления, църква и къщи за моряците. В този град Енрике живее повече от двадесет години. Сагриш става истински мореплавателен център.

В Сагриш инфант Енрике ръководи построяването и усъвършенствването на корабите, поправянето на старите и изработването на нови карти, събира сведения за далечните страни и снабдява с всичко необходимо морските експедиции.

В корабостроителниците на Сагриш се строят най-бързоходни каравели, в работилниците се изработват и проверяват инструменти за измерване на географските ширини. Тук инфант Енрике привлича най-добри моряци, храбри войници, опитни кормчии, изкусни корабостроители, вещи картографи, математици и астрономи. Той проявява търпимост, рядка за онова време: в Сагриш работят португалци, евреи и маври — прекрасни математици и картографи, генуезци и венецианци, смели баски — най-добрите водачи на кораби, каталонци — майстори в мореплаването, весели моряци от остров Майорка и дори светлокоси и синеоки немци и датчани.

Само липсата на хора кара инфант Енрике да разтвори така широко вратите на Сагриш за чужденците. По онова време Португалия в културното си развитие е много по-назад от повечето страни на Западна Европа. Поради непрекъснатите нахлувания, войни и разорения почти не е останала и следа от римската култура. С огън и меч кръстоносците унищожавали културното наследство на маврите, а католическата църква дейно ги подпомагала в това.

От Сагриш инфант Енрике започва и възглавява упоритото бавно движение на португалците на юг, което завършва в края на XV в. с откриването на морския път за Индия.

За Атлантическия океан се разказват най-чудновати легенди, макар европейците да са излезли в открито море много преди моряците на инфант Енрике, В X — XI в. корабите на нормандските викинги браздят Северния Атлантик. През XIII-XIV в. испанци и италианци неведнъж се опитват да проникнат на юг край африканския бряг, но всичките им плавания завършват неуспешно. До инфант Енрике достигат смътни сведения за плодородни острови, намиращи се някъде на юг.

През 1420 г. португалците откриват остров Мадейра, покрит с гъста гора (Мадейра на португалски означава гориста). За да разчистят почва за посев, португалците подпалват тропическата гора. Пожарът бушува седем години. Отдалеч островът свети на моряците като голяма влада. След няколко години португалците започват да колонизират Мадейра и върху пепелището засаждат градини и лозя.

Инфант Енрике продължава да изпраща кораби на юг. Неговите капитани изследват Азорските острови, като заобикалят страшния нос Бохадор, около който вечно бушуват пенести вълни.

При проникването си на юг и завладяването на африканското крайбрежие португалците не срещат сериозна съпротива от страна на негърските племена. Френският историк от XVIII в. абат Рейнал пише: „За тях не било трудно да завоюват и да търгуват изгодно в тези страни; населяващите ги малки народи, разделени един от друг с непроходими степи, не познавали нито цената на своето богатство, нито изкуството да се защищават.“^[4] В Африка португалците намират златен пясък и слонова кост.

Още едно обстоятелство засилва стремежа на капитаните към Африка. Те започват да докарват нова скъпа стока — черни роби. Недостигът на работна ръка принудил големите светски и духовни феодали да занемарят огромните имения, подарени им от краля в разорената Южна Португалия. Появяването на нова работна сила идва съвсем навреме и скоро широк поток от роби потича в Португалия. Най-напред започват да използват робски труд в обширните владения на ордена на Светия кръст, командор на които е инфант Енрике.

Ето как Гомеш де Асурара, съвременник и биограф на Енрике, описва пристигането на една от първите партии черни роби в съседния на Сагриш град Лагуш: „Много рано сутринта, за да избягнат горещината, моряците приготвиха лодките и с тях докараха на брега пленниците, както им беше заповядано. Пленниците, събрани всички заедно на полето, представляваха чудно зрелище: между тях имаше и доста бели, красиви и добре сложени, а други бяха черни като етиопци и с такова безобразно лице и тяло, сякаш идваха от преизподнята. Но кое сърце може да бъде толкова жестоко, че да не изпита чувство на жалост към тези хора? Макар и да не разбирахме речта им, звуковете им напълно съответствуваха на голямата им мъка. Но като че ли за да усилят още повече страданията им, се появиха и тези, които трябваше да разпределят пленниците. Те започнаха да ги делят на групи, за да се получат равни части за участниците в плаването, и трябваше да разделят бащи от синове, мъж от жена, брат от брат.“

Така инфант Енрике започва една от най-позорните страници в историята на Западна Европа — търговията с черни роби.

В това време на Изток става събитие, което оказва огромно влияние върху съдбата на повечето средиземноморски страни и косвено засилва стремежа на португалците да достигнат Индия по море. През лятото на 1453 г. огромна турска войска след двумесечна обсада и кръвопролитен щурм завладява Константинопол. На мястото на хилядагодишната Византийска империя възниква османската държава.

Като мощна преграда Турция застава на важните търговски пътища между Изтока и Европа. Отсега нататък, за да получат източни стоки и преди всичко подправки, европейците трябва да плащат огромни мита на турските султани и васалите им — мамелюците. Наистина венецианците скоро уреждат деловите си отношения с новите владетели на Левант, но на жителите от другите европейски страни от това не става по-леко. Като плащат огромни суми за превозваните през турските и египетските пристанища индийски подправки, практичните венецианци покриват с лихва разходите си за сметка на европейските потребители на подправки, които купуват черния пипер и карамфила скъпо и прескъпо. Затова за португалците откриването на нов път за Индия става особено необходимо.

Инфант Енрике с още по-голяма настойчивост изпраща кораби отвъд морето. Капитаните Алвидзе Када Моето, Гонсало Велхо Кабрал, Хил Еанеш и други, като се движат край брега, достигат устията на Сенегал и Гамбия и откриват островите Зелени нос. Инфант Енрике дори се опитва да намери път по суша за Индия, обикаляйки турските владения. Той изпраща свои хора и в Африка, които оттам да търсят път за Индия.

През ноември 1460 г. инфант Енрике умира. През това време португалските кораби са край африканското крайбрежие, далече на юг, а за дръзките желания на португалските капитани — смели и алчни „морски вълци“ — сякаш няма прегради.

През същата 1460 г. се ражда Васко да Гама — човекът, на когото е съдено да завърши делото на инфант Енрике — да открие морски път за Индия и да основе португалската колониална империя.

Детството на Васко преминава в рибарския Синиш. Старият Естевао да Гама е управител на градовете Синиш и Силвиш в провинцията Алгарве, която неговият прадядо Алваро Анеш да Гама завоювал от маврите през 1250 г. Васко е третият от четиримата синове на Естевао. В малкото градче целият живот е свързан с морето и момчетата обичат разказите за тайнствените морски далнини. Рибарите на Синиш познават само крайбрежните води, а за океана разказват страшни и увлекателни истории, в които се преплитат гръцки и римски предания, средновековни легенди и църковни притчи, арабски приказки.

Според думите на старите рибари само ужаси очакват пътника в далечното море. През нощта над морето надвисвало беззвездно небе и моряците обърквали пътя. Слънцето разтопявало смолата и корабът се напълвал с вода. От горещината водата в южното море се изпарявала, то ставало гъсто и лепкаво като разтопена вар и корабът не можел да се движи. Старците разказват, че в океана смерчове трошали бордовете на корабите, че страшен морски епископ със светеща митра причаквал моряците, че морският еднорог можел със своя рог да пробие наведнъж три плувачи една до друга каравели, че сирени примамвали моряците в бездната, че от морските дълбини излизал октопод, който омотавал с пипалата си кораба и изяждал един след друг безпомощните моряци.

Преданията разказват и друго: голяма награда очаква смелия моряк, който преодолее тези ужаси. В морските далнини се крият дивни страни: Атлантида — остатък от потънало древно царство; Бимини, където блика фонтанът на вечната младост; мъгливият остров Авалон, където край кръгла маса спи между рицарите си крал Артур; благословеният остров на седемте града, основани от португалските епископи, избягали от маврите; земята на свети Брендан, разположена върху гигантски кит; Антилия — обетованата страна на златото; Бразилия — страната на бразилското дърво и подправките.

Освен океана и борбата с „неверните“ разпалва въображението на момчетата.

Още като дете Васко да Гама постоянно чувства турската заплаха; слуша разказите на възрастните за падането на Константинопол. И оттам нататък почти всяка година идват известия за нови турски победи. Турците завладяват Балканския полуостров, проникват в Крим, а през 1480 г. след като завладяват град Отранто в Югоизточна Италия, разтреперват цяла Европа. По-късно те отнемат от венецианците редица острови в Средиземно море, а в края на XV и началото на XVI в. подчиняват Арабия, Египет и Унгария, Родос, Алжир и Триполи. Турците и техните северноафрикански васали стават господари на Средиземно море. Няколко години след падането на Константинопол зловещо знамение ужасява жителите на Западна Европа — появява се комета. Малкият Васко повтаря след възрастните думите на новата молитва, дадена от папата: „Спаси ни, господи, от дявола, от турчина и от кометата.“

И така още от малък Васко да Гама се научава да мрази турците — най-страшния враг по суша и по море.

Скоро Васко напуска родния Синиш. Още момче той взема участие в една от многобройните войни между Португалия и Кастилия.

Сред изгорените от слънцето хълмове и прозрачните маслиненни гори на Естремадура се сблъскват облечените в брони кастилски и португалски рицари. Горят селата, а рицарите и наемните войници ограбват селяните; мрачни, гражданите се крият зад крепостните стени. В тази война младият Васко получава своето бойно кръщение. По-късно той се отправя в Мароко, за да вземе участие в обсадата на Танжер.

Под белите стени на Танжер пак се събира опълчението на кръстоносците. Стичат се бойци и търсачи на приключения от Португалия, Кастилия, Леон и Прованс. Тук Васко да Гама участва в схватки с мавритански витези и в грабителски експедиции из покритите с вековни градини долини, където под сянката на платани и кипариси се гушат бели села.

Скоро след връщането си от Мароко младият Васко попада в двореца. Той започва придворната си кариера в тежко време.

Португалските крале, макар и да произхождат от феодалната аристокрация^[5], водят ожесточена борба с нея. Тази борба се изразява в кървави разправи на кралете с могъщите васали, в дворцови метежи и преврати.

При крал Алфонс V Африкански (1438–1481) властта завземат фаворитите — херцозите Браганца. Те съсредоточават в ръцете си до една трета от земите на Португалия и владеят петдесет града.

Когато Васко да Гама кара двадесет и първата си година, на португалския престол се качва Жуан (Йоан) II. Той е типичен деспот от епохата на Възраждането — умен, далновиден и жесток. Жуан II, наречен от португалските историци Съвършеният, си поставя за цел с всички средства да съкруши могъществото на феодалната аристокрация. Той обича да казва, че поради снизходителността на предишните крале цялата страна е завладяна от аристокрацията, а за кралете са останали само дългите пътища на Португалия.

През 1483 г. шурейт на краля, всесилният Фернан, херцог Браганца, е обвинен в държавна измяна и незабавно обезглавен. След една година Жуан II Съвършеният убива с кинжал и другия свой шурей, херцог Вижеу, в собствения му дворец. След това кралят заповядва да хвърлят в кладенеца един от любимците на Алфонс, епископа на Евора, и да екзекутират осемдесет най-знатни дворяни на Португалия.

В борбата си против едрите феодали Жуан II се опира преди всичко на средното и дребното дворянство — на помещиците от средна ръка, които имат малко земя и изцяло зависят от кралската служба и кралската милост. Такива средна ръка дворяни са и Естевао да Гама и младият му син Васко да Гама. Те са приближени на Жуан II и вземат най-непосредствено участие във всички външни и вътрешни работи на кралството.

Събитията от края на управлението на Алфонс V и царуването на Жуан II оказват най-силно влияние върху формирането на характера на Васко да Гама. Той се научава с цената на всякакви жертви и кръв, без да се гнуса от ласкателството и измамата, да се стреми упорито към поставената цел, а когато става дума за службата при краля или за някаква негова лична изгода, да не щади нито своя, нито чуждия живот. Той привиква да крие мислите и намеренията си и да бъде „предан без ласкателство“ на властелина.

Жуан II смазва едрите феодали и се бори против привилегиите на градовете, по в същото време отделя голямо внимание на португалската търговия и мореплаване. Той превръща Лисабон в свободно пристанище, поканва в Португалия известния математик и астроном професор в Саламанския университет Абрахам бен Самуел Закуто и го назначава за „кралски астроном“.

При Жуан II напредването на португалците на юг край африканския бряг се засилва. Почти всяка година от далечния и непознат юг в Лисабон пристигат каравели и Васко да Гама слуша разказите на опитните капитани за „негърския Нил“ — Сенегал, за тропичните великани — баобабите, за канибалите, които нападат нощем, за тайнствените шумове на тропичната нощ, за черните роби и робини, за пясъците, от които добиват злато, и за натрупаните под палмите купища от слонова кост, която негърските царчета разменят за красиви парцали.

Още през седемдесетте години на XV в. португалските моряци достигат африканския бряг до Гвинея. Тя е неизчерпаем извор на роби, златен пясък и слонова кост. През 1481 — 1482 г. в Гвинея изпращат Диого д'Асамбуж, един от най-добрите моряци в португалския флот. Между офицерите от ескадрата му са и малко известните тогава моряци Бартоломео Диас, на когото е съдено да заобиколи Африка, и Христофор Колумб, който по това време се казва Кристобал Колумб.

Д'Асамбуж основава на гвинейския бряг крепостта Сан Хорхе да Мина (днес Ел Мина). Скоро между тази крепост и португалските пристанища редовно започват да пътуват каравели. На юг, в Африка, те носят червени платове, гerdани, ножове и тълпи нехранимайковци с мътноблестящи на слънцето шлемове и тъмни кожени ризници. А оттам корабите се връщат тежко натоварени със здрави палмови

сандъци, пълни със златен пясък, жълтокремава слонова кост и партиди черни хора с оковани във вериги ръце и крака.

През 1482 г. Диого Као, един от приближените на крал Жуан II, е изпратен на юг начело на нова експедиция. Као достига устието на Конго и продължава по-нататък. Достига $13^{\circ}28'$ южна ширина и в крайната точка на плаването си издига „падрао“ — каменен стълб с герба на Португалия и надпис: „Тук бяха корабите на славния крал дом Жуан II Португалски, Диого Као, Педро Анеш, Педро да Коста.“

През април 1484 г. Као се завръща в Лисабон. При второто си плаване той достига $21^{\circ}50'$ южна ширина и се завръща в Лисабон през 1487 г. Неговите плавания удължават двойно познатата на португалците част от африканския бряг.

Умният и жесток владетел Жуан II прекрасно разбира, че главна цел на всички морски експедиции на Португалия трябва да бъде не само завладяването и ограбването на африканското крайбрежие, но и търсенето на пътища за Индия.

От експедициите край африканските брегове Жуан II получава големи доходи. За португалските крале тези доходи имат особено голямо значение. Португалските крале вечно се нуждаят от пари, а за въвеждането на всеки нов данък са принудени да свикват кортесите. За одобряването пък на новия данък кортесите се стараят да измъкнат от кралете нови привилегии.

За португалските крале морските експедиции са източник на приходи, които не се контролират от кортесите. Жуан II отлично разбира, че докато португалците не достигнат богатия Изток, Португалия ще си остане зависима от страните посредници и лъвската част от доходите, които носят африканските експедиции, ще отива за плащането на извънредно скъпите източни стоки.

Индийските стоки стигат до Европа по сложен и скъп път. Богатите арабски търговци купуват подправките на западния бряг на Индия в пристанищата на Каликут (днешния Коджикоде — бел.ред.), Кочин и Кананор и ги товарят на големи морски кораби. Арабските кораби са лошо направени, движат се бавно и дори при попътен вятър плават петдесет дни до арабското пристанище Джида.

В Джида търговците разтоварват стоките и плашат мито на местния султан. След това стоките се товарят на малки кораби, които ги отнасят в пристанище Тууз, разположено в най-северната част на

Червено море. Там пак плащат мито и натоварват подправките на камили. По пътя плащат мито за всяка натоварена камила. Движат се бавно. Обикновено търговците се събират на големи кервани, за да могат по-добре да се защищават от многобройните разбойници. Пътя от брега на Червено море до Кайро преминават за десет дни.

В Кайро търговците отново плащат мито за индийските подправки. Оттам индийските стоки вече се придвижват по вода. Товарят ги на големи, груби лодки с платна, които бавно се спускат по Нил. На палубите постилат рогозки, върху тях разстилат и сушат на египетското слънце овлажнелите от дългия път подправки.

В Розета местните власти отново вземат мито за подправките. Пак товарят подправките на камили и ги докарват в Александрия. Там ги изсипват в каменни хранилища, преглеждат и сортират. В Александрия пристигат кораби на венециански и генуезки търговци. Италианците купуват от египетските търговци индийските подправки, за да ги препродават в Европа.

Естествено португалците мечтаят да пресекат достъпа на тези стоки в Египет и да завладеят потока, който носи несметни богатства.

Още една задача си поставят португалците — да намерят път за царството на първосвещеника Йоан.

През XII в. из манастирите и замъците на Европа се предава от уста на уста легендата, че някъде на изток съществувало могъщо християнско царство, а повелителят му — „първосвещеникът Йоан“, бил най-могъщият и най-правоверният християнин. Подчинявали му се седемдесет и двама крале, прислужвали му седем крале и шестдесет херцози. В земите му живеели всевъзможни дракони, лешояди и харпии, за каквито се разказва в средновековните приказки, риби, които раждат пурпур, огромни мравки, които строят мравуняците си от злато. Първосвещеникът бил облечен с огнеупорни дрехи, в ръката си държал скиптър, изработен от гигантски изумруд. Пред двореца му имало вълшебно огледало, с помощта на което той виждал всичко, което ставало в най-потайните кътчета на царството му.

В тази легенда странно се преплитат мистичните копнежи и надежди на европейците, че на Изток имат най-силни съюзници в борбата си срещу мохамеданите, откъслечи от християнски предания за дейността на апостол Павел в Индия, както и отзвучи от сведения за

съществуващите в Монголия християнски (несториански) държави на найманите и кераитите и християнското (коптско) царство в Абисиния.

През 1145 г. сирийски монах, странствуващ из Европа, разказва, че първосвещеникът Йоан разбил мохамеданите и само липсата на кораби му попречила да се прехвърли през река Тигър и да нахлуе в мохамеданските владения в Мала Азия. Още през 1177 г. папата изпраща при Йоан своя придворен лекар. Разговорите за първосвещеника Йоан се оживяват през XIII и XIV в. след пътуването на папския пратеник в Монголия францисканския монах Джовани де Плано Карпини и пратеника на френския крал Вилхелм Рубруквис, а особено след като се появява книгата на Марко Поло, която подробно разказва за борбата на един от монголските князе с Чингис хан. В книгата си Марко Поло постоянно нарича монголския княз първосвещеник Йоан. Наистина той разказва и за поражението на първосвещеника Йоан, но дори това известие не охлажда умовете на пламенните мечтатели.

В Европа неведнъж се появяват разни авантюристи, които се представят за пратеници на първосвещеника Йоан.

Португалците, които дълги години се борят със заклетите си врагове маврите, мечтаят най-после да се доберат до могъщия първосвещеник Йоан. Те го смятат за свой естествен съюзник в борбата с мохамеданите. С помощта на неговите армии и бойни слонове те се надяват да победят маврите.

В двореца на Жуан II често се появяват разни чужденци, които предлагат най-различни проекти за достигане на Индия и страната на първосвещеника Йоан.

През 1483 г. генуезецът Колумб предлага на Жуан II свой проект за откриване на път до Индия откъм запад. Жуан II Съвършеният тайно изпраща кораб на запад. Моряците му скоро се връщат, като заявяват, че на запад се простира безкраен океан. Освен това проектът на Колумб е отхвърлен и от специален съвет, съставен от моряци и учени. Колумб, раздразнен от отказа, който съвпада с опита на Жуан II да използва проекта без участието на автора му, през 1484 г. напуска Португалия. След дълги митарства и упорита борба Колумб осъществява в Испания своя проект: на 3 август 1492 г. от малкото испанско пристанище Палос излиза експедиция, на която е съдено да открие Новия свят.

Васко да Гама е в Лисабон, когато съветът на крал Жуан II решава съдбата на проекта на Колумб. Трезвият и разсъдителен португалец е далеч от полета на фантазията на великия генуезец и напълно одобрява решението на крал Жуан II.

Точно по времето, когато се обсъжда проектът на генуезеца, португалците получават нови доказателства за правилността на изчисленията от тях път за Индия; именно това изиграва важна роля за отказването на Жуан II от предложението на Колумб.

Жуан II не се задоволява с изпращането на кораби, които, като заобиколят Африка, да открият път за Индия. Той навсякъде събира сведения за Индия и за царството на първосвещеника Йоан. Още през 1484 г. в Португалия е доведен вождът на негърското племе в Бенин от брега на Гвинейския залив. Той твърди, че на изток от владенията му на 12 месеца път се намира голямо и могъщо царство. Това сведение за Етиопия е едно от първите, получени от португалците в Африка.

През осемдесетте години на XV в. Жуан II изпраща в Ерусалим двама монаси — Педро Антонио от Лисабон и Педро де Монтаройо. В Палестина те се срещат с абисински монаси, но не се решават да тръгнат за Етиопия, тъй като се страхуват да минат през Египет и Арабия, без да знаят арабски език.

През 1487 г. Жуан II отново се опитва да открие път за Индия. Той изпраща на изток Гонсало да Павиа от Канарските острови и португалеца Перо де Ковилиам, като им дава скъпоценни камъни за покриване на разходите. Тайните агенти на португалския крал под маската на поклонници през Палестина, Александрия и Кайро достигат Синайския полуостров. Тук те се разделят. Перо де Ковилиам се насочва на югоизток през Аден към индийските пристанища Кананор, Каликут и Гоа (днешният Панджим — бел.ред.) След като събира сведения за индийската търговия, Перо де Ковилиам пресича Индийския океан, посещава африканското пристанище Софала, а след това през Аден се завръща в Кайро. Тук той научава, че спътникът му Гонеало да Павиа неотдавна умрял. В Кайро Перо де Ковилиам заварва изпратените при него от краля португалски евреи — Аврам, равин от Бежа, и Йосиф, обуцар от Ламего. По тях той изпраща на краля подробен отчет. Перо де Ковилиам с изключителна далновидност набелязва пътищата на португалските кораби, които тръгват да търсят Индия. Той пише, че Каликут и Кананор са разположени на морския

бряг и че до тях може да се стигне от Гвинея, вече открита от португалците, като се движат край западния бряг на Африка и достигнат отначало пристанището Софала на югоизточния бряг на Африка.

На самия Перо де Ковилиам не е съдено да се върне в Португалия. След като изпраща отчета си на краля, той се промъква в Етиопия и постъпва на служба при владетеля ѝ. Очевидно той знае за Етиопия твърде много, защото, макар че го награждава с чинове, имения и земи, владетелят на Етиопия решително се противопоставя на завръщането му в Европа. Тук Перо де Ковилиам създава семейство. След тридесет години, в 1520 г., португалски пратеник отново безуспешно се опитва да издействува за Ковилиам разрешение да напусне Етиопия.

През 1490 г. португалците получават от абисинския свещеник Лука Маркос, посетил Рим и Лисабон, сведения вече от първа ръка за „царството на първосвещеника Йоан“.

Малко по-късно крал Мануел заповядва да се преведе на португалски език разказа на Конти, записан от Поджо Брачолини, секретар на папа Евгени IV. Николо Конти, венециански търговец, пътувал из Изтока двадесет и шест години. В Египет той приел мохамеданството, но по-късно се явил при папата и се покаял за „родоотстъпничеството“ си. В разказа на Конти португалците намират немалко ценни сведения за Индия и индийската търговия.

И тъй португалците напипват пътищата за Индия и Етиопия.

Като изпраща тайни наблюдатели, Жуан II не спира експедициите на юг край африканския бряг.

През август 1486 г. към Африка е изпратена нова експедиция, която да открие път за Индия. Тръгват три кораба. Начело на малката флота е един от най-добрите моряци от епохата на великите открития — Бартоломео Диас де Новаш. Бартоломео произхожда от прославно моряшко семейство. Прадедите и родствениците му са извършили много забележителни плавания и са прославили Португалия. Жуан Диас открил нос Бохадор, Диниш Диас — Зелени нос. Преди назначаването си в тази експедиция Бартоломео Диас бил в Африка за слонова кост и управлявал складовете за кралски стоки в Лисабон.

Пътуването на Бартоломео Диас продължава 16 месеца и 17 дни. Той се завръща в Лисабон през декември 1487 г., като представя отчет

за едно изключително тежко плаване и важни открития.

Бартоломео Диас отива още по на юг от Диого Као. Като плава край брега, той достига Ангра даш Волтеш, намиращ се на 29° южна ширина. Брегът се спуска на югоизток и сякаш няма край. Тогава Бартоломео Диас се отдалечава от брега и се отправя на юг в непознатото море. Тринадесет дни вятърът гони корабите през бури и проливни дъждове. Става студено. Дежурните през нощта мръзнат, а вълните, които заливат корабите, обливат моряците със студена вода. Диас е опитен моряк. Той съобразява, че е отишъл много на юг. На четиринадесетия ден вятърът стихва и командирът обръща корабите на североизток. След няколко дни моряците виждат земя. На брега чернокожи пасат стада крави; затова португалците наричат това място Кабо дош Вакерош (Нос на краварите). Днес това е носът около река Гудриц в Южноафриканската република на 34° южна ширина и 22°30' източна дължина.

Тъмният бряг завива на североизток и Диас разбира, че е заобиколил Африка. Корабите продължават край брега до един малък остров, разположен в залив. Португалците наричат този остров Санта Круж^[6]. Тук екипажът настоява да се завърне по домовете си. Напразно Диас уговаря матросите, напразно ги заплашва и съблазнява с всички богатства на Индия. Успява да измъкне само една отстъпка: корабите пътуват на североизток още три дни. С всеки изминат ден Бартоломео Диас все повече се убеждава, че е осъществил заветната мечта на инфант Енрике и е открил път за Индия. Но трите дни свършват; моряците излизат на брега при една река^[7], която се влива в океана на 32°60' южна ширина, почиват си и тръгват обратно. След това Диас пише, че се връщал с чувството „сякаш там завинаги е оставил собствения си син“. На връщане моряците заобикалят острия нос, вдаващ се много навътре в морето. В памет на изпитанията, понесени по време на плаването, португалците го наричат Нос на бурите.

Крал Жуан II разбира значението на Диасовото плаване и, за да ознаменува надеждите си за скорошно откриване на Индия, преименува Носа на бурите в нос Добра надежда.

През 1492 г. крал Жуан II дава на Васко да Гама първата отговорна задача. Френски пирати завладели натоварен със злато португалски кораб, когато се връщал от Гвинея. Кралят заповядва на

тридесет и две годишния Васко да Гама да отмъсти на дръзките французи.

Васко да Гама се справя прекрасно с поставената му от краля задача. С бързоходна каравела той обикаля португалското крайбрежие и пленява в името на краля всички френски търговски кораби, оказали се в португалските пристанища. Сега Жуан II може да заплашва френския крал с конфискуване на задържаните стоки, ако той не накаже пиратите.

През пролетта на 1493 г. Васко да Гама се явява в двореца, за да докладва на краля. В Лисабон свирепствува чума и Жуан II се е преместил с целия двор в извънградската си резиденция. Васко да Гама бърза за там. Приятели му съобщават вестта, която вече вълнува целия португалски двор: фантазьорът и търсачът на приключения, синът на генуезки тъкач Христофор Колумб, уволнен някога от Жуан II, се е върнал от Индия с испански кораб, натоварен със злато. Васко да Гама присъствува на аудиенцията, която Жуан II дава на Колумб, и слуша разказите на пламенния генуезец за чудесните задморски страни. Но Васко да Гама и мнозина от придворните на Жуан II не вярват на Колумб. Много необикновени са историите, които разказва той за откритите на запад страни. Дори ако Колумб казва истината, той е открил не Индия, а някаква нова страна, защото разказите на Колумб съвсем не съвпадат със сведенията за Индия, изпратени от Ковилиам, и с описанието на Индия в книгите на италианците Марко Поло и Николо Конти.

Освен това след експедицията на Диас за португалските моряци е ясно, че Африка може да бъде заобиколена от юг.

Не, пътят за Индия не е на запад, както твърди увличащият се генуезец, а на югоизток — там, където вече почти седемдесет годни бавно напредват португалските кораби. Васко да Гама е уверен, че португалците са намерили верния път.

[1] К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 23, стр. 753. ↑

[2] *Инфант* — титла на принц в Испания и Португалия — Б.пр.

↑

[3] *Кервансарай* — хан за престой на кервани. — Б.пр. ↑

[4] Философическая и политическая история о заведениях и коммерции европейцев в обеих Индиях, сочиненная аббатом Рейналем.

Превод от френски. Част първа. Санкт Петербург, 1805, с. 2. ↑

[5] През 1383 г. португалският престол е завладян от дом Жуан да Авиш, незаконен син на Фернан, последния крал от Бургундската династия. Той царува под името Жуан I и е баща на инфант Енрике — Хенрих Мореплавателя. ↑

[6] Сега на брега на този залив се намира едно от най-важните пристанища на Южна Африка — Порт Елизабет. ↑

[7] Реката Грейт фиш. ↑

ПОДГОТОВКА

През 1495 г. Жуан II Съвършеният умира. Наследява го Мануел Щастливият. Новият крал решава да продължи търсенето на път за Индия.

Съвсем естествено е новата експедиция да бъде възглавена от един от най-добрите моряци на Португалия — Бартоломео Диас, който фактически вече е набелязал пътя за Индия. Но внезапно на сцената излиза Васко да Гама, който почти с нищо не се е проявил и не е плавал по далечни морета.

Решението на краля е толкова неочаквано, че Гаспар Кореа, който през XVI в. написал историята на откриването на Индия, го обяснява с обикновена случайност:

„Докато всичко се подготвяло, кралят ден и нощ бил изпълнен с грижата на кого да повери това толкова велико мероприятие. Като виждали приготовленията за изпращане на флотата, знатни хора на кралството му предлагали според тях подходящи за тази цел хора. Но кралят отговарял, че вече е решил. Така минали много дни. Веднъж кралят работел на писалищната си маса и случайно вдигнал очи, когато през залата преминавал Васко да Гама. Той бил негов придворен, човек с благороден произход... Този Васко да Гама бил скромнен, съобразителен и смел човек. Кралят спрял поглед върху него, сърцето му трепнало, той го повикал и когато Васко да Гама коленичил пред него, кралят казал: «Ще се радвам, ако се заемете с едно поръчение, за изпълнението на което ще трябва много да се потрудите.» Васко да Гама целунал ръка на краля и отговорил: «Господарю, аз съм ваш слуга и ще изпълня всяко поръчение дори ако то ми струва живота».^[1]

Разбира се, крал Мануел се спира на Васко да Гама съвсем неслучайно. Той не изпраща начело на новата експедиция Бартоломео Диас преди всичко защото не иска да даде възможност на своя поданик твърде много да се прослави. Обикновено, ако щастлив моряк извършел важно откритие, начело на следващата експедиция

изпращали нов човек. Така става и с Бартоломео Диас, такава съдба очаква Педро Алвареш Кабрал и дори самия Васко да Гама.

Крал Мануел обаче се ръководи и от други подбуди. Бартоломео Диас е превъзходен моряк, но според мнението на краля, за да се възглави новата експедиция, безстрашието и умението да се управляват кораби не са достатъчни. За сложната и непривична обстановка е нужен не само смел моряк, но преди всичко опитен войн, твърд администратор, хитър дипломат. Изборът на краля се оказва правилен. С цялата си досегашна дейност, с обстановката, в която се формирал характерът му, Васко да Гама е много подходящ за възложената задача.

Като говори за инструкциите, дадени от краля на Васко да Гама, Гаспар Кореа пише, че Васко да Гама „в зависимост от това, кое според него е най-подходящо, можел да води война или да сключва мир, да се представя за търговец, войн или пратеник и на свой ред да изпраща делегация при крале и владетели, да пише писма и да ги подписва, както той намери за добре... , защото кралят считал, че Васко да Гама сам ще знае какво трябва да се направи, тъй като той все повече и повече се харесва на краля“.

Васко да Гама грижливо се подготвя за експедицията. Отново са измъкнати старите, протрити на много места карти, използвани още от моряците на инфант Енрике. Бързо се съставят нови карти, в които се нанасят сведенията, събрани от португалските моряци през последните тридесет и седем години.

В просторните стаи на кралския замък картографи нанасят на пергамент лъкатушещата линия на брега, рисуват планински вериги с остри върхове, малки замъци с кули и знамена, непознати животни странни дървета, голи диваци и смели каравели с надути платна и развети флагове.

Още веднъж преглеждат и преписват за Васко да Гама преведените от италиански и арабски географски съчинения и донесенията на тайните наблюдатели на португалския крал.

Васко да Гама получава от Абрахам бен Самуел Закуто съчинението му по астрономия „Алманах на съгласуване на вечното движение на небесата“, преведено през 1496 г. на португалски език. Много грижи полага той и за да снабди експедицията си с всички съществуващи тогава мореплавателни уреди. Васко да Гама получава

от Закуто голяма дървена астролабия^[2], три малки метални астролабии, квадранти и пясъчни часовници.

Най-важен уред за кормчиите си Васко да Гама счита компаса. Китайците познавали компаса триста години преди нашата ера. Европа научава за него много по-късно. Още през 1242 г. в арабското ръководство „Съкровищница на търговците“ се разказвало за „рибка от тънко и кухо желязо“, която използват мореплавателите и която, „хвърлена в морето, се задържа на повърхността и с главата си сочи на север, а с опашката си на юг“.

В Сицилия тази „рибка“ се нарича „жаба“ (calamita). През XIV в. „рибката“ е поставена на неподвижна ос и така получава днешният компас; но още дълго компасът няма голямо разпространение. По всичко изглежда, че португалците първи започнали да използват широко компаса, но се постарали да го запазят в тайна. К. Маркс пише: „Португалците гледат на морския път за «страната на златото» Индия като на своя лична собственост. Те не разрешават на чужденците да използват морските им карти и държат в тайна употребата на компаса в морските плавания.“^[3]

За направа на корабите използват сух отлежал дървен материал, сечен в кралските гори на Лейрия и Алкасер още в края на царуването на крал Жуан II. Дървения материал докарват с волове в Лисабон и тук започват да строят корабите под непосредствено наблюдение на Бартоломео Диас, на когото крал Мануел заповядва да помага при подготовката на експедицията на своя щастлив съперник.

Бартоломео Диас предлага да се увеличат размерите, на корабите и да се заменят остроъгълните платна с четириъгълни, за да може да се повиши устойчивостта и товароподемността им за сметка на подвижността и бързината им. В същото време Диас ги създава такива, че по-малко да потъват във водата, за да могат да лавират между плитчините и островчетата и да влизат в речните устия. Корабите са с над 100 т водоизместимост; наричат ги „Сан Габриел“ и „Сан Рафаел“. Освен това купуват от лисабонския кормчия Фернан Родригеш Берио един малък кораб. Наричат го „Сан Мигуел“, но моряците продължават да го наричат „Берио“ по името на първия собственик на кораба. Накрая купуват от лисабонския корабовладелец Айереш Кореа кораб за провизиите, така наречената каравела-ретонда.

„Сан Габриел“ и „Сан Рафаел“ имат по три мачти. На върха на гротмачтата, над „гнездото“, в което седи дежурният и се вглежда в далечината, трепти и се развява на вятъра аленото знаме на Васко да Гама.

На фокмачтата и гротмачтата има по две бели четириъгълни платна с кръст по средата. Бизанмачтата има остроъгълно латинско платно; отпред рязко се издига бушприт и напомня малка мачта. На него има малко четириъгълно платно. Носовете на корабите са украсени с богата, пъстро боядисана резба; а много напред над вълните излиза покритата с резба фигура на светеца покровител на кораба.

На кърмата и на носа се издигат „крепостите“ — високи надстройки, които често по време на абордажи са последна цитадела за екипажа. От тези надстройки средата на кораба прилича на дълбока пропаст.

В „крепостите“ се намират капитанът и командирите. Моряците заемат мястото между постройките, в междупалубното помещение. Горе, където са крепостите, се намира „бойната палуба“; оттам към средата на кораба се спускат трапове. Бордът на кораба е оплетен с мрежа. Това затруднява неочакваното атакуване на кораба от страна на враговете. По средата, разположена по дължината на кораба, се намира дълга лодка; освен нея там има и малка лодка с шест гребла. Трюмът е разделен на три части. В средата се намиран, бъчвите с вода. Върху тях се намират въжетата, навити в кръг. В задната част на трюма е складът с бойните припаси: барут, чугунени и каменни снаряди, фалконети и бомбарди, арбалети, мечове, брадви, алебарди, абордажни куки, секири. Отпред се пазят запасните платна и котвата.

Васко да Гама прави „Сан Габриел“ адмиралски кораб. За капитан на „Сан Рафаел“ е назначен братът на Васко — Пауло да Гама. Николао Коельо командува малкия „Берио“, а Гонсало Нуниеш, когото историкът Барош нарича „слуга“ на Васко да Гама, командува кораба, натоварен с провизии.

По заповед на краля в новата експедиция участвуват най-добрите моряци на Бартоломео Диас, между тях е и Перо д'Алемкер, кормчия на Диас.

Точният брой на участващите в първото плаване на Васко да Гама не е известен, но английски изследователи считат, че се

отправили на път около 170 души.

На всеки участник в експедицията кралят дава парична награда. Неженените получават по четиридесет крусадо^[4], а женените по сто. Николао Коельо получава хиляда, а братята да Гама — по две хиляди крусадо.

Корабите са готови. Те стоят на рейд недалече от лисабонския арсенал. Между корабите и брега непрекъснато сноват и лодки, и гемии. Едри хамали влачат чували с брашно и сухари, търкалят бъчви с вода, вино, оцет, внимателно пренасят сандъчета с различни стоки — червено сукно, стъклени маниста, огледала, ножици.

Започват да се събират участниците в експедицията: боцманът, кормчията и помощникът му, тридесетте моряци, двамата пажове, един артилерийски ефрейтор и осемте артилериисти, съдията, бръснарят, който в същото време трябва да изпълнява и задълженията на лекар, един чиновник, тримата преводачи — Мартин Алфонс, живял няколко години в Конго, робът африканец Фернан Мартинеш, покръстеният евреин Жуан Нуниеш, който по-късно става главен духовник на ескадрата, свещеникът Перо де Ковилиянеш, специалистът по въжета, дърводелецът, медникарят, оръжейният майстор, готвачът и т.н.

При настаняването си на кораба моряците започват спор. На всеки е предоставен сандък за пазене на плячката, който се заключва. Всеки обаче иска да се настани по-близо до сандъка си, та и когато спи, събраните съкровища да бъдат до главата му. Моряците са събрани от цялото португалско крайбрежие, те почти не се познават и много не си вярват един на друг.

Старите, препатили моряци се подсмиват: „Нищо, момчета, когато заминаваш на далечно плаване, винаги е тясно. Но за тези, които останат живи, на връщане ще бъде широко — ще има много свободни места за спане и много празни, без стопани сандъци.“

През нощта преди отплаването на кораба докарват десет души, бледни и брадясали. Охраняват ги войници, облечени с ризници и въоръжени с алебарди. Това са осъдени на смърт престъпници. Васко да Гама ги взема със себе си, за да им възлага опасни поръчения и да ги оставя във вражеските земи като тайни наблюдатели.

Корабите на португалските търсачи на нови земи обикновено се отправят на път от лисабонския кей. Народът отдавна нарича това място бряг на сълзите и радостта: бряг на сълзите за тези, които

тръгват на далечен път, бряг на радостта за тези, които след дълги скитания по чуждите морета се завръщат в родината.

Отслужват молебен. Греховете на моряците са опростени — необходима мярка според тогавашните представи, защото пътникът би могъл да загине неочаквано, без да се е покаял и без да са му били опростени греховете. Освен това трябва да се облекчи съвестта на заминаващите от направените вече грехове — какво ли не може да им се случи в бъдеще. Много вероятно е за славата на краля и църквата верните синове на Португалия през време на пътуването да извършат много нови престъпления.

Ненапразно в онези времена завърналите се от плаване най-напред отиват да се изповядат.

... Молебенът свършва. Народът се втурва към брега. Облечен с броня и тъмен кадифен камизол, гарниран по края с фламандски дантели, Васко да Гама преминава през тълпата, за да се качи на кораба, а след него вървят офицерите му. Затръбвяват тръби, монасите запяват химн. Васко да Гама махва с кърпа. Със скърцане се завъртява кабестанът, изтегляйки котвата. На „Сан Рафаел“ се развява кралското знаме, запълзяват нагоре по въжетата моряците, бавно се изпъват и надуват платната, заскърцват мачтите, Корабите тръгват надолу по течението на Тахо.

[1] Gaspar Correa, *Lendas da India*. Гаспар Кореа — автор на летописна история за Индия, написана през 60-те години на XVI в. ↑

[2] *Астролабия* — уред за определяне височината на звездите над хоризонта. ↑

[3] Карл Маркс, *Хронологические выписки*, „Архив Маркса и Энгельса“, т. VII, 1940, стр. 98 (курсив Маркса). ↑

[4] Крусадо — португалска монета, съдържаща 229,5 г злато. ↑

ПЛАВАНЕ ПРЕЗ АТЛАНТИКА

На 8 юли 1497 г. ескадрата на Васко да Гама излиза в морето, съпроводена от каравелата на Бартоломео Диас. „Като награда за вярна служба“ Диас е назначен за управител на Сан Хорхе да Мина — крепост на маларичния гвинейски бряг, откъдето португалците докарват злато и роби. Сега Бартоломео Диас придружава до Гвинея Васко да Гама, който плава към Индия по проправен от него, Диас, път.

Цяла седмица се движат с попътен вятър на югозапад. На 15 юли на хоризонта се показва облак. През целия ден той е все на запад от ескадрата. Оказва се, че това е един от Канарските острови, които по това време принадлежат на испанците. Макар между испанските монарси и Мануел португалски да цари мир и любов, скрепени с женитбата на Мануел за дъщерята на Фернандо и Изабела, по море между испанци и португалци съществува съперничество. Васко да Гама знае това и като не желае на Канарските острови да научат маршрута му, минава настрани от испанските владения.

На другия ден отляво на изток край африканския бряг се показват бели плитчини и рифове. Португалците наричат тези плитчини Тера Алба. Тук корабите спират за няколко часа и моряците отиват с лодки към плитчините, където улавят много риба.

През нощта пада гъста мъгла. Корабите престават да се виждат един друг. Траповете, въжетата, мачтите и платната стават влажни и хлъзгави. Моряците дълго крещат и се вглеждат в тъмната завеса, но никой не отговаря. Тогава решават да постъпят така, както им бил заповядал командирът: ако буря или мъгла раздели корабите, да се отправят към островите Зелени нос. На 27 юли всички кораби се събират край остров Сантягу. На островите Зелени нос има малък португалски гарнизон. Негри-роби, които принадлежат на португалски колонисти, вадят корените на изсечени тропични дървета и работят в плантациите. Тук се намира и малък пристан за корабите, които плават между Африка и Португалия. В този пристан португалците остават до

3 август: попълват запасите си с прясно месо и плодове, вземат прясна вода и поправят корабите.

На 3 август при залез-слънце корабите на Васко да Гама отплават на юг, а каравелата на Бартоломео Диас завива към африканския бряг, към новата португалска крепост Сан Хорхе да Мина, която Диас трябва да управлява.

Васко да Гама се опитва да плава на юг край африканския бряг. Португалците не се решават да загубят брега от очи: корабите не са сигурни, а към навигационните уреди моряците не се отнасят с особено доверие.

Отначало плаването върви добре, но на около 10° северна ширина португалският флот попада в област, където бушува морски ураган. Тропичният вятър къса въжетата, налага се да приберат платната, корабите скърцат под натиска на вълните и урагана. През цялото време духа насрещен вятър. Кормчиите на Васко да Гама вече познават този вятър — сблъскали са се с него Као и Диас. Опитните моряци се страхуват, че той ще бушува месеци. Пътят за Индия се оказва затворен: Васко да Гама не може и да мисли за борба с насрещния ураган.

Тогавя той взема решение, което веднага показва на екипажа, че командирът му няма да се спре пред никакви трудности. Васко да Гама рязко изменя курса на корабите. Вместо да се бори с урагана и си пробива път на югоизток, той завива на югозапад навътре в непознатото море, като се стреми да заобиколи областта на ураганите. Това е изключително смела крачка. Деветдесет и три дни португалците не виждат бряг и се скитат в открито море.

Животът на корабите тече монотонно. Целият ден, цялото време на екипажа е грижливо разпределено. Запазено е интересно съчинение от онова време, което описва „правилата за вътрешния ред“ на кораба. Това е „Consolat del mar“ — „Съвет за морето“, издаден през 1494 г. в Барселона на каталонски език. Тук може да се намери най-подробен списък на задълженията и правата на капитана и екипажа.

Във вторник, четвъртък и неделя екипажът получава за обед месо и вино. Останалите дни от седмицата са постни. През тези дни моряците се хранят с овесена каша. Вечер те получават хляб, вино и по малко лук, кашкавал или сардина. Когато виното е много скъпо, може да бъде заменено със смокини или сушени черни сливи. В празник

порцията е двойна. Всичката храна е с тях на корабите. За борба с многобройните плъхове на кораба „Съвет за морето“ задължава капитана да взема на кораба котки: „ако може да ги купи или да ги получи даром, или да се сдобие с тях по какъвто и да е било друг начин“. Всички тези правила са в сила най-вече в Средиземно море, където снабдяването с пресни продукти не е проблем. Но не е така при океанските плавания.

Антонио Пигафета, който участва в околосветското плаване на Магелан, пише: „В сряда, 28 ноември 1520 г., излязохме от посочения проток и навлязохме в Тихия океан, където плавахме три месеца и двадесет дни, без да попълваме запасите от храна и вода и затова ядохме сухари, станали вече на прах, и пиехме жълта и прашна вода, воняща от изпражненията на плъховете. Ядохме и парчета волска кожа от въжетата; те бяха много твърди от слънцето, дъждовете и вятъра, киснехме ги в морето 4–5 дни, печяхме ги на жарава и така ги ядохме, ядохме и дървени стърготини и плъхове. Плацахме по половин کرونا за плъх, но и те не достигаха.“

На корабите цари сурова дисциплина. Ако корабният писар, в ръцете на когото са съсредоточени всички сметки и наглеждането на товара, не записва точно или прикрива някоя измама, на лицето му слагат клеймо, отсичат дясната му ръка и конфискуват имуществото му. Ако моряк заспи на вахта при тихо време, затварят го, като го оставят на хляб и вода. Но ако заспи по време на буря, събличат го гол, бият го и три пъти го потапят в морето. За такава постъпка затварят и оставят на хляб и вода и офицера и го обливат „от главата до петите“ с вода. Изглежда, че тогава доброволното къпане е било нещо необичайно. „Съвет за морето“ изрично забранява на моряците да се събличат, „освен когато останат да зимуват в някое пристанище“.

Морякът е длъжен да изслушва всички ругатни на командира, но ако побеснелият командир се нахвърли върху него, като му нанася удари и го заплашва с някакво смъртоносно оръжие, морякът може да избяга на носа на кораба и да застане до корабната верига. Ако командирът и тогава не се успокои, морякът прекрива корабната верига. Тук матросът е неприкосновен и ако командирът наруши този обичай, морякът може да извика другарите си за свидетели и да се защитава с всички достъпни средства.

По времето на Васко да Гама целият екипаж се подчинява на дисциплина в духа на „Съвет за морето“. По-късно на командирите от аристократичен произход започват да правят най-различни отстъпки и дисциплината рязко спада.

На корабите е тихо. Вечер в каютата на капитана свети. Васко да Гама чете и препрочита книгата на Марко Поло, записките на Николо Конти, инструкциите на крал Мануел и докладите на кралските тайни наблюдатели. Всички книги и ръкописи били единодушни в едно отношение: задачата е трудна. Ще има работа с могъщи царе, които заповядват на десетки хиляди войници и притежават хиляди слонове. В Индия живеят кучеглави хора и огромната птица рок, която леко издига във въздуха цял слон. По моретата вилнеят пирати. Те хващат пътниците и им дават да пият тамариндова запарка. Те знаят, че търговците имат навик при пиратско нападение да гълтат скъпоценностите, а тамариндът действава разслабително.

В Индия ще трябва да лавира и хитрува, да мами и да се укрива...

Но целта оправдава всички средства. И наистина в тази рискована игра залогът са Индия, индийската търговия, господството над моретата, смазването на средиземноморските съперници — Венеция и Турция, славата и богатството.

Васко да Гама оставя книгите и с тежки отмерени стъпки започва да ходи от единия до другия ъгъл на каютата. От резките му движения светилникът мига и по стените танцуват сенки. Чува се проточеният вик на дежурния.

Минава седмица след седмица, но нищо не се променя. Океанът е пуст. Само понякога прелитат, като трептят и блестят на слънцето, ята летящи риби. На 22 август виждат птици, приличащи на чапли. Птиците летят на изток. През същия ден вечерта в далечината се показва кит. На 27 октомври от корабите виждат много китове. Те ту се появяват и изпускат фонтани вода, ту изчезват. Китовете плуват на изток. Понякога в морето играят и се надпреварват с корабите делфини.

През септември корабите достигат крайната югозападна точка. Ако Васко да Гама би отишъл още малко на запад, той щеше да открие днешна Бразилия, както няколко години по-късно я открива Педро Алвареш Кабрал, като повтаря обхода на Васко да Гама на път за

Индия. Без сам да знае, Васко да Гама почти пресича южната част на Атлантика.

Корабите отиват далеч на юг, като оставят зад себе си зоната на бурите. Време е да променят курса. Мореплавателите тръгват на изток. Най-после на 1 ноември те виждат зелени ивици във водата. Това са водорасли. Три дни плават през люлеещите се зелени поля. Измерват дълбочината — плитко е. На 4 ноември в 9 часа сутринта сигналистът, който се намира в „гнездото“ на върха на мачтата, вижда земя. Приближават до нея. Далече на север и на юг се простира сивата линия на брега. На корабите се развяват пъстри знамена, разнася се залп от бомбарди. Ядрата подскачат над гребените на вълните. Бавно се разпръсква белият дим.

Но капитанът командир не е доволен. Мястото не е удобно за слизване. Отново тръгват на юг и едва след три дни брегът рязко свива на изток. Мореплавателите виждат огромен залив. Васко да Гама го нарича Света Елена. Така и до днес се нарича заливът (Сейнт Хелена), който се намира в Южна Африка между 32 и 33° южна ширина. Така завършва това необикновено плаване, продължило повече от три месеца.

Сега трябва да намерят прясна храна и вода, да поправят корабите и да определят местоположението на залива.

В открито море кормчиите на Васко да Гама измерват светилата, определят географската дължина и ширина. Но корабите през цялото време се люлеят и всички измервания са много несъвършени.

Кормчията Перо д'Алемкер слиза на брега и се заема да определи дължината и ширината. Трябва да се каже, че кормчиите на Васко да Гама се оказват първокласни познавачи на своята работа. При определяне на местоположението на залива Света Елена те сгрешават само с 10', докато Колумб, когато определя местоположението на Куба, допуска грешка от няколко десетки градуса.

Докато траят измерванията, Васко да Гама изпраща моряци да търсят вода за пиене. Скоро Николао Коельо се връща и съобщава, че е намерил голяма планинска река. Между устието на реката и корабите засновават лодки, натоварени с дърва и с бъчви вода за пиене.

Корабите се почистват и подреждат. Всеки кораб се изкарва на плитко място, моряците пренасят на брега целия му товар, а след това го наклоняват на една страна. Със специални приспособления

почистват излезлия високо над водата борд от раковини и морска трева. След това наклонят кораба на другата му страна и изчистват и другия борд. Освен това внимателно оглеждат трюма, а всички подозрителни места отново запълват с кълчища и заливат със смола.

На втория ден след пристигането в залива на брега дотичват моряците, изпратени от Васко да Гама да търсят туземци. С развълнуван шепот те съобщават, че в горичката зад хълма видели двама голи чернокожи. Васко да Гама заповядва да хванат туземците. Португалците мълчаливо обкръжават горичката. Негрите събират треви и търсят див мед и не забелязват португалците. Хващат единия от тях.

Преводачът Мартин Алфонс, живял няколко години в Конго, не може да се разбере с изплашения пленник. Туземецът седи свит на кълбо и крие лицето си с ръце. Тогава Васко да Гама решава, че трябва да спечели доверието му. Той заповядва на двама юнги да го заведат на кораба и да ядат и пият заедно с него. Скоро пленникът се успокоява. Усмехнат, той им сочи синеещите се в далечината хълмове, като по такъв начин им дава да разберат, че там живеят съплеменниците му.

На другия ден приближават брега петнадесет хотентоти. Ето как ги описва неизвестният автор на „Roteiro^[1]“: „Жителите на тази страна имат тъмнокафява кожа. Хранят се с месо на тюлени, китове и газели и с корени на треви. Обличат се с кожи, въоръжени са с копия от маслиново дърво, накрая на които са закрепени калени на огън рога. Имат много кучета и тези кучета приличат на португалските и лаят като тях. И птиците в тази страна — гарги, гугутки, чучулиги и много други, съвсем приличат на португалските.“

Както изглежда, отправяйки се на далечно плаване, португалските моряци са били уверени, че в задморските страни всичко ще бъде странно и чуждо. И затова авторът на „Roteiro“ всеки път отбелязва в дневника си, когато португалците срещат привични неща и познати явления. Очевидно лаят на кучетата и гугукането на гълъбите, които напомнят далечната родина, са особено близки и приятни за моряците.

Преводачите и хотентотите не могат да се разберат. Васко да Гама търси злато, подправки и скъпоценни камъни. По негова заповед на плосък посивял камък поставят отворени торбички с черен пипер и кардамон, златни гривни, нанизы от бисер и изумруди. Всичко това

Васко да Гама носи със себе си от Португалия, за да го показва на жителите на страните, в които попадне по волята на съдбата, и да разбере дали тези стоки се намират у тях. Но хотентотите гледат без каквото и да е интерес изложените съкровища. Става ясно, че те не познават тези стоки.

В замяна на огледалца и украшения хотентотите предлагат жалки украшения — раковини, които окачват на ушите си, кръгчета от шуплест бронз, които се люлеят на гърдите им и подрънкват вместо огърлици.

Веднъж, когато туземците си отиват в къщи, войникът Фернан Велосо, известен самохвалко и кавгаджия, с разрешение на Васко да Гама отива заедно с тях в селото. Моряците събират дърва и ловят раци. Николао Коельо остава на брега и ги наблюдава.

При залез-слънце Пауло да Гама решава да отиде на лов за млади китове, които си играят между корабите. Подготвя две лодки, а екипажа им въоръжава с копия и харпуни. Но този лов Пауло да Гама и моряците му едва не заплащат с живота си. Лодката се приближава до един кит. Един от ловците запраща харпуна си и той се забива в гърба на кита. Раненият кит се гмурва; въжетото, завързано на носа на лодката, силно се обтяга. Ловците на китове едва не загиват, защото само благодарение на това, че са на плитко, китът не завлича лодката на дъното.

Денят свършва. Хората се прибират на корабите. Изведнъж се чуват викове. От височината тича Фернан Велосо, гонен от негри.

В този момент последната лодка се отдалечава от брега. Според думите на писателя от XVII в. Кастаниеда „Велосо постоянно говорел за геройствата си и затова, когато моряците видели, че той бяга с всички сили, не бързат много да му се притекат на помощ“. Това тяхно забавяне едва не струва живота на Велосо. Негрите го настигат. Тогава моряците бързо се връщат назад, за да спасят другаря си. Велосо нагазва във водата до колене и вече се готви да скочи в лодката, но в този момент негрите притичват и го хващат за ръцете. Португалците пускат в ход греблата и нанаяват сериозно негрите. В отговор върху лодката и корабите се изсипва град от камъни и стрели. Приближилият се с друга лодка Васко да Гама е ранен в крака, а освен него са ранени и още трима португалци.

От объркания разказ на Велосо трудно може да се разбере какво е станало в негърското село. Но другарите му го познават като побойник, като надут и алчен човек и за всички е ясно, че за скарването с туземците е виновен само Велосо.

Васко да Гама е ядосан. Тихият залив Санта Елена вече не е безопасен. Налага се да го напуснат и след два дни, на 16 ноември, след като дочакват попътен вятър, Васко да Гама заповядва да вдигнат платната.

Корабите продължават на юг. Синьо-сивата ивица на ниския бряг се простира надалече. Скоро мореплавателите виждат, че брегът извива на запад срещу корабите. Това изплашва мнозина от моряците. Те решават, че при определяне на географското положение на залива Света Елена са допуснали грешка и че търсеният нос е още далеч. Затова мислят, че ще им се наложи да заобиколят брега, който отива рязко на запад, и отново да излязат в открито море. Някои дори започват да говорят за връщане в Португалия. Но Васко да Гама заявява: „Уверявам ви, че носът е близко. Трябва само още веднъж да излезем в открито море и когато пак видим земя, носът ще бъде вече зад нас.“

Той се отдалечава от брега и заповядва на капитаните на другите кораби да го следват.

Започва буря. Облаците надвисват ниско над водата. Огромните вълни пречат на моряците да виждат другите кораби. Студено и тъмно е. Сякаш нощта е безкрайна. На мачтата на адмиралския кораб запалват фенер. Юнгата бие камбаната. Вятърът разклаща мачтите, те скърцат и се олюляват. Измръзналите моряци, измъчени от непрекъснатата тежка работа, не получили няколко дни топла храна, започват да роптаят и искат капитанът командир да поведе корабите назад.

Васко да Гама се стреми да вдъхне бодрост на хората си. Той през цялото време е на палубата и споделя с екипажа трудностите и лишенията. Но ропотът се усилва. Гаспар Кореа пише:

„Васко да Гама бил много раздразнителен човек, понякога сърдито ги принуждавал да замълчат, макар прекрасно да виждал, че имат много основания да се считат обречени на смърт: шкиперът и кормчиите го молели да смени курса, но капитанът командир не се съгласил, въпреки че в трюмовете на кораба се събрала много вода и

работата на моряците станала двойно по-тежка. Дните били къси, а нощите дълги. Освен това валил такъв студен дъжд, че хората не можели да се движат. Всички молели бога да спаси душите им, тъй като вече не се грижели за живота си. В това време на Васко да Гама му се сторило, че е време да смени курса, и той се съгласил на това много раздразнен, като се закълел, че ако не заобиколят носа, той пак и пак ще излиза в открито море, докато го заобиколи или се случи това, което е угодно на бога.“

През буря и мрак корабите завиват на североизток. Кормчиите решават: през нощта, когато капитанът командир спи, ще се приближават до брега, надявайки се да намерят удобен залив.

Времето утихва. Вълните се успокояват. Дъждът спира. Но бряг не се вижда, макар че корабите отдавна плават на североизток.

Тогава моряците разбират, че са заобиколили Носа на бурите, преименуван от крал Жуан II Съвършеният в нос Добра надежда.

[1] „Roteiro“ — дневник на неизвестен участник в първото плаване на Васко да Гама до Индия. ↑

НЕИЗВЕСТНАТА АФРИКА

Васко да Гама заобикаля нос Добра надежда на 22 ноември. Моряците получават топла храна, затоплят се и се ободряват. Вечерта се показват високи планински върхове. Всички са радостни, Васко да Гама заповядва да насочат корабите към брега. Така плават през целия ден и едва привечер приближават брега. Бързо мръква. Моряците не се решават да се приближат през нощта до непознатата страна и корабите продължават пътя си край брега на изток. На разсъмване те сменят курса и се насочват направо към брега. Към обед пред очите им се открива скалист бряг. Тесни клисури прорязват високите стръмнини. Тук-там се откриват дълбоки заливи и речни устия. Водата им се излива в океана, като образува водовъртежи и бързеи. В устията има много риба. С помощта на харпуни португалците попълват запасите си с прясна риба.

Ето че виждат и устие на голяма река. Събират платната. Пред кораба се движи лодка и измерва дълбочината. Корабите предпазливо преминават плитчината. Бреговете са стръмни и сурови. Не се вижда удобно място за спиране.

Васко да Гама и Николао Коельо се събират в „Сан Рафаел“ на обед при Пауло да Гама. След това Николао Коельо тръгва с лодка да търси място за спиране. Плава дълго. Брегът е непристъпно скалист и гол. Шумно се хвърлят от стръмнината пенливи потоци. Коельо се връща. На другия ден по заповед на Васко да Гама той пак тръгва със своята лодка и изминава срещу течението на реката четири пъти по-голямо разстояние. Но и този опит не дава никакъв резултат. Португалците се запасяват с вода и напускат негостоприемната река.

Пак се появява ураган. Шкиперът и кормчията заявяват на командира, че не гарантират за кораба: обшивката му се е разхлабила и пукнатините вземат застрашителни размери. Но Васко да Гама заявява: „Когато напусках Лисабон, аз се заклях да не се обръщам назад. Всеки, който дори намекне за това, ще бъде изхвърлен зад борда.“

Бурята се засилва. Корабите вече не се виждат един друг. През нощта няколко души умират от изтощение и от ударите, получени по време на бурята. На сутринта избухва бунт. Моряците и кормчиите се събират на палубата между „крепостите“. Васко да Гама е на трапа, който води нагоре. Вълните го обливат със студени капки. Шумът на вятъра заглушава виковете на екипажа. Светкавиците осветяват бледните и измъчени лица на моряците. Те с възмущение размахват юмруци. Васко да Гама слиза няколко стъпала и иска да успокои моряците, като се мъчи да надвика бурята. Той казва, че Носът на бурите вече е останал назад, че е близко дългоочакваната Индия, че още малко усилия и лишения и те ще изпълнят поставената от краля задача и тогава ги очаква слава и богатство. Завършва кратко: „Няма да се върнем назад дори ако сто души загинат пред очите ми.“ Обръща се и се качва горе.

На разсъмване бурята стихва. Но моряците се наговарят да арестуват капитана и да се върнат в Португалия. Гаспар Кореа пише, че заговорниците се надявали кралят да им прости; те искали да слязат в Испания и там да чакат писмена прошка от краля. Николао Коельо случайно научава за заговора. Той предупреждава Васко да Гама и когато бурята утихва, командирът отива в „Берио“. След като научава, че шкиперът и кормчията участвували в заговора, Васко да Гама хитро ги примамва в каютата и заповядва да ги оковат във вериги. След това извиква един по един заговорниците; слугите му ги хващат и завързват нищо неподозиращите моряци. Васко да Гама заповядва да им отнемат навигационните уреди.

После излиза на трапа и с тих, отмерен глас казва:

— Моряци, вие вече нямате нито шкипер, нито кормчия и изобщо никого, който би могъл да ви покаже пътя назад, защото аз арестувах тези хора и те ще се върнат в Португалия, оковани във вериги, ако не умрат дотогава.

Така завършва бунтът. На 25 ноември от мачтата на първия кораб португалците виждат залив и устие на река. Това е днешният Мосъл бей. Васко да Гама го нарича Сан Браж. Португалците, посетили това място заедно с Диас, го нарекли Бахиа дош Вакерош (Залив на пастирите), защото там срещнали чернокожи пастири. Тук Диас влязъл в стълкновение с туземците и убил един негър с арбалета си. Затова Васко да Гама се страхува, че туземците помнят Диас и ще го

посрещнат враждебно. Пускат котва. Васко да Гама заповядва да огледат внимателно корабите, които са пострадали от бурята. Оказва се, че особено много пропуска спомагателният кораб и че не може да издържи по-нататъшно плаване. Тогава Васко да Гама заповядва да прехвърлят продуктите на другите кораби, а спомагателния кораб да изгорят. Вечерта, когато от кораба снемат всичко ценно, го запалват. Корабът гори през цялата нощ. Огънят осветява тъмните силуети на другите кораби и се отразява в тихия залив.

Сутринта на брега идват негри, изглежда, привлечени от нощното зарево. Това са негри-хотентоти. Те са около двадесет души. По-голямата част от тях остават на височината и само най-смелите слизат на брега. Васко да Гама с лодка се насочва към тях. Още преди да е стигнал плитчината, той хвърля на пясъка шепи звънчета и стъклени топчета. Негрите се спускат да събират подаръците, а когато португалците слизат на брега, те вземат звънчета дори от ръцете на Васко да Гама. Опасенията са напразни — туземците посрещат пътешествениците миролюбиво.

Целият бряг е покрит с храсти и португалците не се решават да слязат тук. След дълги търсения те намират открито място нагоре по течението на реката. Придружен от арбалетчиците си, Васко да Гама слиза на брега. Със знаци той заповядва на туземците да не се събират на тълпи, а да се приближават един по един. Васко да Гама стои на брега, заобиколен от войниците си. В краката му има две сандъчета със звънчета, червени шапки, разноцветни стъклени мъниста и огледала. На всеки приближил се туземец той дава подарък. От огледалата те са във възторг — кривят се, смеят се и се шегуват един с друг. В замяна негрите им дават гривни от слонова кост.

По-нагоре брегът става блатист и мочурлив. По брега португалците виждат огромни, кръгли следи от стъпки. Моряците и войниците, които вече са били на гвинеийския бряг, казват, че това са следи от стъпки на слонове. Нощта минава спокойно. Сутринта се появява тълпа от туземци — около двеста души. Негрите довеждат и една дузина безроги крави и бикове. На кравите и биковете има седла, на които седят туземците и размахват крака. Негрите управляват животните с помощта на юзда, прикрепена към пръчици, прекарани през ноздрите на животното. Освен това туземците докарват и четири овци.

Васко да Гама заповядва да вземат от тях чрез замяна тлъст черен бик. Моряците отдавна не са вкушали прясно говеждо месо. Авторът на „Roteiro“ с учудване отбелязва, че тук говеждото месо на вкус е такова, каквото е и в Португалия. И тук, както и в залива Света Елена, португалците се учудват и радват, когато в далечната задморска страна, където земята и тревите, животните и птиците и дори самите хора им се струват непознати и чужди, изведнъж чуят познати, напомнящи им родната страна звуци — лай на кучета или кукуригане на петел, когато виждат обикновени, като в Португалия, домашни животни и птици.

След като размяната е вече направена, се чуват резки музикални звуци. Негрите свирят на флейта. Авторът на „Roteiro“ пише: „Тогавате почнаха да свирят на четири или пет флейти, някои издаваха високи тонове, други ниски, създавайки по такъв начин прелестна хармония, каквато трудно можеше да се очаква от негри. И танцуваха по негърски. Капитанът командир заповяда на тръбачите да свирят, а ние танцувахме на корабите, капитанът командир също, с което много ни развесели.“

Това е наистина странно зрелище. На пясъчния бряг при неравномерните звуци на флейтите в облак от прах се движат в кръг стройни голи чернокожи.

На кораба при акомпанимент на тръби се чува старинната песен на португалските моряци:

*Очите ти, скъпа,
Са като езичниците на Гвинея.
Като гвинейците са черни,
Като езичниците неверни.*

Под звуците на тази песен моряците танцуват своя стар любим танц, отначало бавно, с прикляквания и поклони, а след това все по-бързо. Заедно с моряците танцува и прикляка в такт с мелодията и страшният командир на ескадрата — Васко да Гама. Носът на бурите е останал далеч зад тях, а пред тях е дългоочакваната Индия. Да се важничи пред голите негри не си струва, а веселата мелодия ви кара да танцувате.

На другия ден, 3 декември, на брега отново се появяват негри, но този път не само мъже. Далеч, на върха на хълма, седят жени с деца. Туземците пак докарват на брега добитък и пак, както и вчера, танцуват на пясъка. Но моряците забелязват, че група млади бойци, въоръжени с асегай, се крият в крайбрежните храсти. Командирът изпраща на брега преводача Мартин Алфонс, за да купи бик. Размяната става и негрите изглеждат доволни от получените за бика гривни.

Внезапно те започват за нещо да крещат и да показват мястото, където португалците вземат вода за пиене. Със знаци те питат моряците защо им вземат водата. След това по сигнал на няколко голи момчета с камшици, като крещат и свирят с уста, бързо подкарват добитъка далеч от брега. Васко да Гама заповядва на Алфонс да се върне при своите. Той решава да хвърли в ужас негрите, осмелили се да се противопоставят на моряците на крал Мануел. На брега излиза отряд войници, облечени с блестящи ризници. Те размахват копия и носят силно опънати арбалети. Негрите хукват да бягат. Тогава след тях изстрелват две бомбарди. Ехото дълго разнася грохота от изстрела сред скалистите брегове. Негрите продължават да бягат, като захвърлят оръжието и дрехите си от кожа, но добитъка гонят пред себе си. Когато туземците се скриват зад планината, от храстите излизат двама юноши. Те бързо събират захвърлените от съплеменниците им вещи и отново изчезват в храстите.

Португалците прекарват в Сан Браж още четири дни, но туземците повече не се появяват.

Васко да Гама заповядва внимателно да съберат гвоздеите от изгорелия спомагателен кораб. Той заповядва от мачтата на изгорелия кораб да направят голям кръст и да го забият на хълма, който се издига високо над реката. Преди заминаването си португалците посещават малкото островче в залива, където има лежбище на тюлени и моржове. Тук португалците за пръв път виждат и пингвини.

Авторът на „Roteiro“ пише:

„В този залив има остров на разстояние три изстрела с лък от брега; там има много тюлени. Някои от тях, големи колкото мечки, с големи зъби, са много страшни. Те нападат хора и колкото и силно да запратиш в тях копие, не можеш да ги нараниш. Има и други, много по-малки, има и съвсем малки. И ако големите реват като лъвовете,

малките бляят като кози. Веднъж, когато посетихме за развлечение този остров, преброихме три хиляди големи и малки тюлени и стреляхме по тях от кораба с бомбарди. На същия остров има и птици, големи колкото патици, но те не могат да летят, защото крилата им са без пера. Тези птици убивахме, колкото си искахме. Наричахме ги фотиликано. Те реват като магарета.“

На 8 декември корабите напускат залива, реката Сан Браж и се насочват на север. Силна буря ги разпръсква и едва привечер от мачтата на адмиралския кораб виждат кораба на Николао Коельо.

На 16 декември португалците виждат на стръмния бряг бял стълб. Това е „падрао“, поставен от Бартолмео Диас. Той отбелязва крайната точка, до която достигнал Бартолмео Диас, когато се свършили трите дни, които той измолил от екипажа.

Нататък вече земите са съвсем непознати. Но Васко да Гама върви смело напред, още повече, че с всеки ден бреговете стават все по-приятни. Отначало унилото еднообразие на глиневия стръмен бряг започва да се нарушава от самотни дръвчета, след това постепенно брегът се покрива с гъсти храсти, а в далечината се зеленее висока гора. Там, където току-що се е стопил снегът, пасе добитък. Става по-топло. Но тук корабите трябва да се борят със силно насрещно течение. То отнася далече назад корабите, легнали през нощта в дрейф.

На 25 декември празнуват Коледа. След обед боцманът случайно открива, че една от мачтите на „Сан Рафаел“ се е разклатила и пукнала. Да се отстрани повредата в морето е невъзможно, налага се да стегнат здраво мачтата с въжета. На португалски Коледа е „Natal“. Така моряците наричат брега, край който минават през този ден. Днес Натал е една от най-богатите и плодородни части на Южноафриканската република.

На 28 декември котвеното въже на „Сан Габриел“ се претърква и котвата пада в морето. Вече двадесет дни корабите не са спирали. Свършва се запасът от вода за пиене. Принуждават се да готвят със солена вода. Дневната дажба на водата за пиене е намалена до 400 грама. Търсят удобно място за спиране, но не могат да намерят.

И едва на 11 януари 1498 г. португалците забелязват устие на малка река, удобно за спиране. На другия ден моряците слизат на брега. Тук ги чака цяла тълпа. Това са негри от племето банту, които не приличат на хотентотите, живеещи край река Сан Браж. На новото

място португалците установяват най-добри отношения с местните жители и моряците наричат тази страна Тера да Боа Женте — „Страна на добрите хора“.

Васко да Гама подарява на вождата на племето — висок слаб старец — гривна, зелена жилетка, червени панталони и мавританска шапка. Тези подаръци са взети от специалния запас, приготвен още в Лисабон и предназначен за замяна и подаръци. Подарените предмети правят силно впечатление на негърския вожд.

Вечерта по покана на вождата преводачът Мартин Алфонс тръгва с него в негърското село. По пътя вождът облича подаръците. Разходката се превръща в тържествено шествие. Отпред важно пристъпва черният вожд с червена шапка, със зелена жилетка, която не може да се закопчае, и много къси за ръста му червени панталони. До него върви загорелият от слънцето чернобрад Мартин Алфонс с меден шлем и кожена ризница. След тях се движи отряд войници — едри, почти голи юначаги, въоръжени с огромни лъкове и копия с железни накрайници. От двете страни на пътя стоят поданиците на вождата. Те посрещат стария войн с възгласи на учудване и ръкопляскане. Особено много са жените и португалците дори решават, че в тази страна жените са два пъти повече от мъжете.

Най-после умореният и пращен Алфонс вижда селото. Залезът позлатява високите островърхи конуси от слама. Това са колибите на негрите. Пред селото блести на слънцето плоско, едва-едва покрито с вода изкуствено езеро, заобиколено с бяла ивица. Алфонс се навежда, загребва вода и иска да си освежи лицето, но водата е горчиво-солена. Едва сега той забелязва, че от морския бряг до това езеро се е проточила върволица от жени. Те се прегъват под тежестта на огромни делви с вода — използвайки вечерната прохлада, те пълнят езерото с вода, за да могат на другия ден по същото време да съберат хрупкавата коричка от сол.

Вождът преминава през цялото село, за да демонстрира новата си премяна. След това преводачът е отведен в отделна колиба, където го нагощават с варен петел и каша. Преводачът пак забелязва и после разказва на другарите си, „че този петел бил съвсем като в Португалия“. Той не може да заспи, защото в колибата непрекъснато се промъкват все нови и нови посетители. Те безцеремонно разглеждат странния бял човек и високо обсъждат неговия външен вид и маниери.

Сутринта Алфонс се връща на брега, придружен от пратениците на вожда, които донасят на Васко да Гама подарък кокошки.

На брега кипи оживена търговия. За парчета плат и стари парцали негрите охотно дават масивни бронзови и медни гривни и халки. Туземците са обкичени с толкова мед, че Васко да Гама нарича реката, в която спрели, Рио да Кобра (Медна река).

Португалците остават пет дни в Медната река в „Страната на добрите хора“, запасяват се с вода и дърва и в замяна на разните парцали и огледала получават храна. Още не са успели да наляят достатъчно вода, духва попътен вятър и Васко да Гама заповядва да тръгнат, за да използват вятъра.

Попътният вятър обаче не може да им осигури бърз ход. Насрещните течения забавят движението на корабите. Португалците наричат това място Кабо Корентеш — Нос на теченията.

На 22 януари корабите отново се приближават до брега. Ниската блатиста равнина е покрита с гъста тропична гора. Корабите се движат край брега. Все по-често и по-често боледуват моряците и войниците. „Тук мнозина от нашите хора заболяха; краката и ръцете им се подуха, венците така набъбнаха, че скриха зъбите им и те не можеха да се хранят“ — пише авторът на „Roteiro“. Хората умират от страшната болест. Португалците неотдавна са започнали да излизат в продължителни плавания далеч от брега и още не познават скорбута.

Едно е ясно на командира — трябва да се намери удобно за спиране място и да се даде почивка на екипажа.

На 25 януари от корабите виждат блатисто устие на голяма река, бреговете на която са покрити със сребристозелени храсти и високи дървета, обвити с лиани. Това е реката Киламане. „Берио“ пръв влиза в реката. Португалците се спускат нагоре по реката.

Зад завоя на реката има пясъчна ивица. Тук гората отстъпва встрани, а в далечината се вижда димът на селото. Отначало всичко върви по установения вече ред. Негрите са такива, каквито и досега. Хвърлят се в очи оригиналните украшения на жените: в пробитите устни на кокетките са пъхнати парчета калай. Впрочем тези местни красавици много се харесват на португалците.

Размяната бързо се урежда. Португалците посещават селото зад хълма. Като се пазят от многобройните крокодили в реката, те се запасяват с вода за пиене и събират изхвърлените на брега изсъхнали

дървета. Така минават два дни. След това се случва събитие, което кара португалците да погледнат с други очи и на черните хора, и на широката мътна река, която лениво ближе бордовете на корабите.

Сутринта моряците забелязват на брега необикновено оживление. Малко по-високо от пясъчния бряг на равна, покрита с трева полянка двадесетина негри правят нещо. Те бързо и ловко оплитат от пръти две високи, обърнати нагоре с острия си край кошници, измазват ги с глина и тиня и те започват да напомнят гигантски кошери. Слънцето бързо изсушава глината и към обед почти всичко е готово. Полянката опустява и само един чернокож художник, увиснал на забит в земята стълб, боядисва с охра стените на колибите.

След около три часа иззад завоя на реката се показва груб баркас. Стройните гребци по команда потапят и изтеглят греблата. На кърмата под навес от плат седят двама души. Лодката приближава и португалците могат да разгледат пристигналите. Единият от тях е охранен старец с подвижно, покрито с много малки бръчки лице. Другият е строен, слаб юноша. Това са вождовете на племето. Те са със зелени шапки и мръсни жълти, обшити с червено, копринени наметала. Пристигналите слизат на брега и отиват в колибите. Вечерта на брега пламва огън.

Посред нощ моряците се събуждат от някакъв тътнеж. На осветената от луната полянка пред колибата край догарящия огън един човек бие голям барабан: отсечените и удължените удари се редуват в странна последователност. След това барабанът замлъква. На брега става тихо. После пак се чува барабанът и пак замлъква. Отдалече, иззад покритите с гори хълмове, които ограждат противоположния бряг на реката, в отговор се чува глух тътен. Сякаш зарадван, барабанът на брега започва да бие още по-бързо, още по-настойчиво и пак замлъква. И пак прозвучава далечен отговор...

Така цяла нощ разговарят помежду си барабаните и разказват за корабите, облеклото и външния вид на странните пришълци.

Сутринта вождовете посещават кораба. Пауло да Гама повиква писаря и той нарежда пред тях ярки материи, гердани, огледала и червени шапки. Старецът презрително оглежда цялата пъстра купчина и казва нещо на младия. Младият се усмихва и сопнато казва нещо на слугите си на брега. Те се раздвижват. Скоро на кораба донасят

някакви вързопи. Слугата, който ги е донесъл, разгръща на слънцето бяла и жълта материя, нашарена с охра.

Португалците разбират, че вождовете, дошли от горното течение на реката, са виждали хубави стоки.

От желание все пак да ги смае Пауло да Гама ги развежда из кораба, а освен това им показва и другите кораби. Вождовете мълчат. Когато посещението свършва, юношата със знаци дава да се разбере, че вече е виждал такива големи кораби.

Седем дни прекарват вождовете в колибите на брега. Една сутрин те се качват на лодката. Гребците хващат греблата и скоро лодката изчезва от погледа.

Португалците разбират, че са попаднали в нови места, в страна, където се чувства влиянието на някаква висока цивилизация, и наричат това място „Река на добрите признаци“ (Рио да Бонш Сигналеж).

И наистина земите, населени с първобитни племена, вече свършват и започват страните, където се чувства арабското влияние.

От VIII до IX в. арабите проникват все по-далече и по-далече на юг край африканското крайбрежие.

Във вътрешността на страната навлизат военни експедиции, които унищожават оказващите съпротива, изгарят селата и опустошават полята. Тук те получават същите стоки, които португалците търсят на противоположния, западен бряг на Африка — злато, слонова кост и най-важното — роби и робини. Възрастните мъже, старците и бабите обикновено убиват на място, а към брега подкарват младите жени и момчетата. Като непрекъснат поток се движат черните роби към брега. Тук изникват и разцъфтяват на базата на търговията с роби многобройни арабски градове — Могадису, Малинди, Момбаса, Занзибар, Килоа, Мозамбик. В тези свърталища на търговците с роби става сортирането на робите. Обикновено момчетата се кастрират и те стават евнуси — пазачи в харемите на богатите граждани от Кайро, Багдад, Басра и Дамаск, или заменят впрегатния и товарен добитък. Те вадят вода от кладенците във финиковите плантации в Шат Ел Араб или теглят с въже кораби нагоре по Нил и Ефрат, или пък работят в каменоломните на Либийската пустиня.

Арабите по африканското крайбрежие са се смесили с негрите. „Белите маври“, както по-късно ги наричат португалците, не са много.

Край бреговете на „Реката на добрите признаци“ португалците прекарват тридесет и два дни. И тук, както и в залива Света Елена, те поправят и изчистват корабите от раковини и морски растения. След това избират покрито с трева възвишение, издигащо се над морето, и построяват каменен стълб, „падрао“, отслужват литургия и дават на стълба името на свети Рафаел, покровител на един от корабите.

На 24 февруари португалците напускат река Киламане и отплават на север.

Четири дни португалците плават без приключения. На втория ден в далечината се показват три малки острова, но при залез-слънце те се скриват зад хоризонта.

На 1 март малките острови отново се показват, а зад тях ивица от материк. Свечерява се. Мореплавателите решават да хвърлят котва и да дочакат утрото.

Следващият ден започва с неприятност. Като лавира между островите, преди да влезе в залива, корабът на Николао Коельо засяда в една плитчина и само настъпилият скоро прилив му дава възможност да се измъкне от нея. От залива срещу корабите излизат две лодки, а когато португалците влизат в залива, заобикалят ги лодки от всички страни. На един от островите се белее заобиколен със зеленина град. Това е селището на арабите търговци на роби Мозамбик. В залива сноват безброй лодки, а пред входа на пристанището има четири големи кораба и множество малки плавателни съдове. По това време арабите вече строят големите си кораби, без да използват гвоздеи. Те завързват дъските с въжета и ги съединяват с дървени клинове. Арабските моряци познават компаса и умело си служат с мореплавателните карти и квадранта.

Белите измазани къщи на туземците са закътани в градини. Високо се издигат кокосови палми. Тук португалците ги виждат за пръв път. Авторът на „Roteiro“ пише: „Тези палми дават плодове, големи колкото пъпеш. Яде се ядката на плода, ароматът на която напомня аромата на орех.“

Португалските кораби хвърлят котва. Приближава се лодка и на кораба на Васко да Гама се качват няколко мургави мъже, облечени с ярки дрехи, богато украсени с коприна.

Преводачът, португалски моряк, който някога бил в мавритански плен, превежда разговора.

— Що за хора сте? — пита Васко да Гама.

— Ние сме местни търговци, поданици на мозамбикския султан — отговаря най-възрастният от тях.

— Тези кораби ваши ли са? — пита командирът и сочи четирите кораба, които се издигат над лодките и баркасите.

— Не, тези кораби са на белите маври — богати и могъщи търговци от Арабия.

— С какво са натоварени?

— Със злато, сребро, карамфил, черен пипер, джинджифил, сребърни гривни, бисери и рубини.

Преводачът ясно и отчетливо превежда отговора. На кораба става съвсем тихо.

— Откъде вземате тези стоки?

— Златото — оттук, в Мозамбик, а останалите са докарани оттам, накъдето сте тръгнали вие...

— А много ли са там тези стоки? — тихият отмерен глас на Васко да Гама трепва.

— О, подправки, скъпоценни камъни и бисер там има толкова много, че не е необходимо да се купуват. Вземи кошницата и събирай!

Васко да Гама прекъсва разговора. Трябва да се обмислят получените сведения. Изпращат гостите с поклони, а след това се събират в каютата на командира на съвет. Взема се решение, докато е възможно, да не откриват на маврите, че са дошли португалци-християни да разучат дали живеят тук наблизо християни и особено първосвещеникът Йоан, за когото неотдавна писал в Португалия кралският таен наблюдател Перо де Ковилиам.

Вечерта търговците пак посещават кораба и отново се започва разговор.

— Тежък ли е пътят по-нататък, на североизток?

— Да, очакват ви плитчини, подводни скали и много малки острови. Неопитният кормчия лесно може да се обърка и погуби кораба.

Васко да Гама недоволно казва на Николао Коельо:

— Лошо, ще трябва на всяка цена да вземем лоцман от тези мавритански кучета.

— А какъв е брегът по-нататък, на север?

— По-нататък скалите се редуват с блата. Тук-там има градове. Там живеят правоверни мохамедани, които са добри търговци и храбри войници.

— А има ли тук християни? — небрежно пита командирът, вгледан в далечния бряг.

— По на север има силно царство на неверните, но тук те попадат рядко, и то като роби. Ето и сега с онзи кораб докараха от Индия двама християни-роби. Още по на север има острови, където населението се състои наполовина от правоверни, наполовина от християнски кучета...

На корабите цари радост. Пътят за Индия е налучкан. Свършват се покритите с тропични гори брегове, навяващи тъга. Близко е царството на първосвещеника Йоан, Индия е само на две крачки. Португалците крещат от радост — толкова са щастливи след последните известия. И моряците още веднъж проверяват катинарите на сандъците си, които са до главата им. Започват дни, изпълнени с грижи и суетня.

Корабът е посетен лично от султана на Мозамбик, възрастен мавър с огненочервена брада, боядисана с къна. Пъстрата му красива лодка е покрита със светлозелен навес. Подаряват на султана шапка, наниз от корали и къса синя копринена куртка. Тези куртки били на мода в Левант и Индия и се наричали марлота. Преди пет години португалците заловили и ограбили кораби, които пътували от Изток за Сеута. Между плячката били и тези куртки. Пазели ги в кралските складове за всеки случай, а Васко да Гама ги взел, за да ги използва за размяна и подаръци. Султанът смята португалците за турци или маври, пристигнали от далечни страни. Той се съгласява да им продаде храна и да им даде двама лоцмани. Възрастният мавър моли чужденците да му покажат корана и сам подарява на Николао Коельо молитвеник, подвързан с черен сахтиян, на арабски език.

Когато разговорът свършва, султанът моли да го отведат на брега с португалска лодка. На брега той предлага на португалските моряци да отидат с него в двореца и им дава за Васко да Гама и другите командири големи гърнета с пикантно ядене, приготвено от ориз, фурми, шафран и карамфил.

Всички лоцмани живеят на един от островите в залива. Командирът решава да не чака те сами да дойдат на кораба. Трябва да се бърза. Маврите биха могли да усетят измамата. На 10 март корабите вдигат котва и се насочват към острова, на който живеят лоцманите. Спускат две лодки, а екипажът им се въоръжава. В едната лодка е командирът, а в другата Коельо. В дъното на малък залив се вижда село. Започват да търсят лоцманите. В това време от кораба се разнася тревожен вик. От града към острова бързо плават шест лодки, пълни с войници. Копията им блестят на слънцето, виждат се дълги тесни лъкове, големи жълти щитове с някаква червена рисунка се оглеждат във водата.

Васко да Гама ускорява издирването и не след много двама бледни и изплашени лоцмани седят в лодките между въоръжените португалци. През това време лодките на маврите вече са пресекли залива и се приближават до корабите. Васко да Гама се връща на кораба и заповядва със знаци да предадат на маврите да се върнат обратно в града. Когато и това не помага, дават залп от бомбардите. Лодките веднага се обръщат и забързват към брега.

Зареждат се тежки дни. Да се приближат до брега е опасно, а насрещният вятър не им дава възможност да продължат пътя си. Острова, на който живеят лоцманите, наричат остров Сан Хорхе. На 11 март отслужват молебен. Сега вече нищо не крият от лоцманите, следят ги добре и най-важното не им дават възможност да се срещнат с когото и да било от маврите.

На 13 март португалците се опитват отново да тръгнат на път. Плават половин ден, като лавират и се мъчат да използват вятъра край ниския бряг, обрасъл тук-там с дървета. В далечината се синее планините на страната. Скоро вятърът започва да духа точно срещу корабите. Налага се да останат в дрейф. Но на разсъмване забелязват, че корабите пак са отнесени към омръзалия им вече остров Сан Хорхе. Осем дни корабите чакат вятър и чрез размяна вземат от жителите на селото кокошки, кози и гълъби. От Мозамбик идва пратеник на султана — бял мавър. Зелената чалма и боядисаната с къна брада свидетелствуват, че той е сеид, потомък на пророка. Пратеникът е спокоен и важен, но за изненада на португалците пие вино и бързо се развеселява. Белият мавър донася от султана молба за мир. Султанът предлага дружбата си.

... На корабите водата за пиене се свършва, а на острова има само вода, която е леко солена. Пият я козите и кравите, но за хората носят вода от брега.

През нощта на 22 март Васко да Гама и Николао Коельо с три лодки тръгват за вода, като вземат със себе си и един от лоцманите маври. Ръцете на мавъра са здраво вързани отзад, а един от войниците държи края на въжето. Устата му е вързана с парче плат, откъснато от чалмата му. Лоцманът трябва да им покаже къде има вода. До сутринта португалците се скитат по непознатия бряг, спъват се в корените, удрят си краката в камъните, падат в разни трапове и ями. Мавърът или не може, или не иска да им каже къде има извор. На разсъмване уморени и озлобени португалците се завръщат на кораба с празни ръце.

На другата вечер португалците пак вземат със себе си лоцмана и тръгват да търсят вода. Но този път работата не минава гладко. На брега ги посреща отряд войници, въоръжени с мечове и копия.

Васко да Гама заповяда на артилеристите да стрелят. Отрядът се скрива в храстите. Пътят към извора е свободен и португалците се запасяват с вода.

На 24 март става ясно, че докато са търсели вода, е избягал един негър — робът на португалеца Жуан да Коимбр. През същия ден до корабите се приближава друг пратеник. Той изкрещява от лодката чужденците да не се опитват да слизат на брега за вода, защото ще ги посрещнат, както се полага.

Като чува това, капитанът командир се разгневява. Той заповядва на въоръжените моряци да тръгнат към брега и да дадат отпор на маврите. Португалците сядат в лодките и след като нагласят на кърмата на всяка от тях бомбарда, се насочват към брега. Маврите са оградили брега с дъсчени огради и затова войниците им не се виждат. Въоръжени с асегайи, мечове, лъкове и прашки, те замерват противника с камъни. В отговор португалците стрелят с бомбардите си.

Три часа те обстрелват маврите. След като убиват двама противници, моряците се завръщат на корабите.

Португалците леко побеждават противниците си, лишени от огнестрелно оръжие, но това не подобрява положението им. До водата трябва да си пробиват път с бой. Вече не могат да разчитат на мир — маврите са разбрали, че имат работа с най-зъл враг. За да излее върху някого озлобението си, Васко да Гама започва да пленява и да ограбва

лодките и шлеповете, които влизат в залива. Освен това той иска да се сдобие с пленници, които да размени за избягалия негър, криещ се някъде на брега, и за двамата християни-роби, за които вече знае от мавританските търговци.

На 24 март португалците пленяват две лодки. На другия ден им се удава да хванат още една заедно с екипажа ѝ: четирима негри — роби на шерифа. Гребците от другите две лодки се хвърлят във водата, щом ги приближават португалците. Две от лодките са празни, а едната е натоварена с покъщнина, мрежи, гърнета с масло, сандъци с дрехи, просо и шишенца с ароматна вода. Васко да Гама слага настрани намерените в лодката арабски книги, а всичко останало раздава на моряците.

Така започва организираното пиратство, което скоро прави ненавистно името на португалците по бреговете на Индийския океан.

Попътен вятър все още няма. На 25 март португалците отново бомбардират брега. Едва след четири дни вятърът сменя посоката си и корабите се отправят на път.

Мрачният мавър-лоцман е на кормилото, а до него си играе с кинжала пазачът португалец.

Плават кран зелени острови. Маврите лоцмани твърдят, че между тях има и острови, населени с християни. Португалците цял ден търсят такъв остров, но без резултат. По-късно става ясно, че лоцманите ги заблуждават: те се надяват да забавят плаването и след като улучат удобен момент, да избягат.

Така минават още шест дни.

На 5 април брегът и островите изчезват и корабите цял ден плават в открито море. Привечер пак виждат земя. Хвърлят котва и изчакват да премине нощта, а сутринта се приближават до планинския бряг, прорязан от долини и клисури. По хълмовете се зеленее горички. Белеят се разбиващите се в брега вълни. Корабите тръгват край брега. През време на обедата „Сан Рафаел“ неочаквано трепва, от масата падат чашите. Някой извиква:

— Натъкнахме се на скали!

Но „Сан Рафаел“ само остъргва кила си о дъното и продължава. На 7 април до корабите се приближават две лодки, натоварени с прекрасни портокали. Двама маври се прехвърлят от лодките на корабите, за да покажат пътя.

Привечер хвърлят котва в открито море срещу мавританския град Момбаса. Голям неуспех очаква тук португалците.

Отначало всичко върви добре. В пристанището има много арабски кораби. По случай някакъв мохамедански празник всички кораби са пъстро украсени. Васко да Гама не иска по нищо да отстъпва на маврите. Затова заповядва да вдигнат знамената на всички кораби и да накачат разни пъстри парцали. Както и в Мозамбик, на кораба идват знатните жители на града, разменят се подаръци със султана. Лоцманите уверяват португалците, че в града има голяма християнска колония, че християните живеят отделно и се управляват от свой началник. Но португалците напразно търсят тези християни. Наистина в града те срещат „християнски“ търговци. В същност те не са християни, а индуси.

Скоро в Момбаса разбират какво представляват чужденците. След три дни португалците усещат, че маврите готвят нещо срещу тях.

Адмиралският кораб вдига котва, но прави погрешна маневра и удря движещия се зад него кораб. Чува се трясък. Маврите, намиращи се на кораба, бързо скачат в своята лодка, завързана за кораба. През това време двамата лоцмани се хвърлят от горната палуба във водата. Мавританската лодка ги прибира и бързо се отдалечава.

Васко да Гама изпада в ярост. Всичко пропада. Сега, разбира се, лоцманите ще разкажат какво представляват португалците, защо са дошли и как най-лесно могат да се отърват от тях. За да излее върху някого яростта си, капитанът се заема с пленниците, заловени при излизането на корабите от Мозамбик.

Тук той за пръв път проявява своята отвратителна жестокост и вкус към хладнокръвно обмислените мъчения, които винаги помрачават името му.

„През нощта командирът разпитваше двама маври от Мозамбик, като капеше на кожата им вряло масло, за да ги принуди да признаят подготвяното срещу нас коварство. Те признаха, че дори била дадена заповед да ни хванат, когато влезем в пристанището, и да ни отмъстят за направеното в Мозамбик. А когато мъчението беше повторено, един от маврите се хвърли във водата, въпреки че ръцете му бяха вързани, а другият направи същото през време на сутрешната вахта“ („Roteiro“).

В полунощ дежурният на „Берио“ чува скърцане на въже. Отначало мисли, че някаква голяма риба е закачила въжетото. Когато

скърцането се повтаря, дежурният поглежда през борда: около „Берио“ и „Сан Рафаел“ стоят мавритански лодки. Гол човек виси на котвеното въже на „Берио“ и го прерязва с нож.

Дежурният започва да вика. Чува се плясък, след това шляпане на боси крака по палубата и отново силен плясък. Оказва се, че много маври вече се били качили на кораба. Като разбират, че са открити, те скачат от палубата във водата, а някои бързо се спускат по котвеното въже. Плувците се качват в лодките и бързо изчезват в тъмнината.

Ясно е, че трябва да напуснат това място, но няма попътен вятър. Още два дни португалските кораби остават пред враждебния град. Едва на 13 април сутринта те напускат Момбаса. На следващата сутрин от корабите забелязват две лодки. Започват да ги преследват. Едната лодка бързо се скрива в устието на някаква малка река, но другата е хваната. Маврите виждат, че са загубени, и скачат във водата.

За португалците е важна не само плячката, но и хората. Между пленниците може да има и лоцман, когото с добро или лошо ще накарат да им покаже пътя за Индия. Скоро всички маври, хвърлили се в морето, са измъкнати в португалските лодки. Те са шестнадесет души.

Когато португалците започват да разглеждат плячката, освен златото и среброто между чувалите с храни и гърнетата с месо намират някакво същество, свило се в едно тъгълче, увито от главата до петите с нещо бяло. Това е младата жена на един от пленниците — богат и знатен мавър.

Привечер корабите хвърлят котва край мавританското градче Малинди.

На това градче е съдено да изиграе решаваща роля в историята на плаването на Васко да Гама за Индия.

В пристанището има много кораби. Васко да Гама започва да разпитва пленниците. Трудно е да се установи какво те са му казали. Във всеки случай Васко да Гама и спътниците му разбират от пленниците следното: „В пристанището има четири кораба, които принадлежат на индийски християни. На тези кораби сигурно ще се намерят лоцмани, които да отведат вашите кораби в Индия.“

Португалските кораби влизат в залива. Край брега й между корабите плават лодки, но никой не се приближава към тях.

Васко да Гама разбира, че в града знаят за пленяването на мавританската лодка. Вероятно за това е съобщил екипажът на втората лодка, изплъзнал се от пиратите на Васко да Гама.

Изборът на крал Мануел е правилен — Васко да Гама умее да бъде жесток, когато намери това за необходимо. Но когато обстоятелствата налагат, той умее да крие ноктите си за по-удобен случай, умее да бъде щедър и ласкав, великодушен и обаятелен. Такъв е той в Малинди. Васко да Гама разбира, че пленяването и ограбването на мавританската лодка може да го скара с жителите на Малинди и тогава за лоцман и дума няма да може да става. В най-добрия случай ще трябва още дълго да плава край безкрайното крайбрежие.

Капитанът решава рязко да смени тактиката. На 16 април на разсъмване португалска лодка оставя на тясна пясъчна коса, вдадена навътре в морето, стария богат мавър — мъжа на младата жена, която моряците намират в пленената лодка. Мавърът трябва да предаде на султана на Малинди мирните предложения на Васко да Гама.

Португалците се връщат на кораба, но скоро забелязват, че до косата се приближава лодка, която взема стария мавър. След обед дълга, покрита с навес лодка се приближава до адмиралския кораб. На кораба се качват старият мавър и трима шейхове, изпратени от султана. Негрите гребци качват на кораба три бели овце с черни глави. Пратениците донасят благоприятния отговор на султана: той обещава да даде лоцмани, продукти и предлага съюз и дружба.

Следващите два дни минават в размяна на подаръци и срещи. Султанът, възрастен арабин с гъста черна брада, облечен с разкошни, обточени със зелен кенар дрехи и с пищна шапка на главата, се приближава до корабите с тясна, пъстро украсена лодка. Васко да Гама излиза да го посрещне с лодка. Султанът кани португалеца да посети двореца му на брега. Поканата е съблазнителна. На командира вече е дотегнала вечно люлеещата се палуба, а белите къщички с дървени, покрити с резба решетки на прозорците, потънали в тропична зеленина, са тъй примамливи.

Но Васко да Гама се страхува да не попадне в капан и решава да излъже.

— Кралят, моят повелител — казва той тихо и отмерено, — ми е забранил да напускам кораба. Ако не се подчиня, той ще научи за това и ще ме накаже жестоко.

Той предава написаното в навечерието на срещата писмо, предадено му уж от крал Мануел. Султанът обсипва Васко да Гама с въпроси за крал Мануел и неговата страна. Васко да Гама е принуден да извърта и лъже. Пък и не може наистина да разкаже на това сарацинско царче, че могъщият повелител на Васко да Гама, изпратил край бреговете на Малинди такава силна флота, великият крал Мануел е в същност владетел на едно от най-затъntenите в Европа кралства и е заел престола само благодарение на щастливо сложили се обстоятелства. През 1484 г. крал Жуан II Съвършеният заклал с кинжал по-големия брат на Мануел — Фернан, херцог Вижеу, а през 1491 г. престолонаследникът Алфонс, син на Жуан II, оженил се преди година за дъщерята на Фернандо и Изабела, паднал от коня си и умрял. Така бил проправен пътят на Мануел към трона.

Не, това не трябва да се разказва на първия срещнат султан на някакво мавританско градче — неудобно и неизгодно е. И Васко да Гама съчинява дълги истории за могъществото, славата и богатството на крал Мануел.

Леко се поклащат лодките. С каменни лица гребците и кормчиите слушат хвалбите на своя командир. Преводачът говори отмерено и бавно, като понякога се спира и с мъка намира търсената дума. В мавританската лодка под извезан навес на покрит с пъстри възглавници стол седи султанът. До него стои висок плещест старец. Той държи в изпънатата си ръка къс прав меч в сребърна, богато украсена ножница. Това е палачът. Зад него стоят едри черни тръбачи с бели чалми. Те държат огромни медни тръби, украсени с резба от слонова кост. Когато срещата свършва, над пристанището се разнася резкият и проточен глас на тръбите.

Вечерта Васко да Гама заповядва да пуснат всички пленници и още повече предразполага султана към себе си.

На 19 април Васко да Гама и офицерите му излизат с лодки край брега, но от предпазливост вземат със себе си и бомбарди. До брега донасят носилката на султана. Той пак се опитва да убеди Васко да Гама да посети двореца му, като обещава да остави на корабите синовете си за заложенници. Васко да Гама все още се страхува от измама и за втори път отказва.

Затова пък командирът решава да влезе във връзка с индийските „християни“. Той изпраща при тях един от офицерите си и скоро до

кораба на Пауло да Гама се приближава лодка. Индийците са красиви, мургави, с черни бради и дълги коси. Облеклото им се състои само от набедрена превръзка. Те не са в добри отношения с маврите от Малинди. На лош арабски език те предупреждават португалците, че от жителите на Малинди могат да очакват интриги и коварства.

Когато отвеждат тези „християни“ пред походния иконостас, се разиграва интересна сцена. Авторът на „Roteiro“ пише: „Показахме им икона, изобразяваща Богородица в подножието на кръста с Исус Христос на ръце и с апостолите около нея. Когато индийците видяха този образ, те паднаха по лице и докато бяхме в този град, идваха да се молят и принасяха жертви — карамфил, черен пипер и други неща.“

Когато португалските лодки минават край индийските кораби, индийците простират към тях ръце и викат: „Крист! Крист!“

Португалците са уверени, че са срещнали християни, но това е само забавно недоразумение. Индийците са брамини. В техния пантеон от богове има и Богородица, и новороден бог. Своя бог те наричат Кришна. Срещнали в мохамеданска земя, където не вярват в икони, християнска икона, те естествено решават, че това са образите на Девака и Кришна.

През нощта на индийските кораби горят огньове и бият барабани, свири музика — празнуват някакъв свой празник.

На 22 април идват индийците лоцмани. На кораба всички ги наричат „християни“.

На другия ден португалците напускат Малинди. Няколко дни корабите се движат край брега, а след това лоцманът рязко сменя курса. Корабите тръгват на североизток и африканският бряг изчезва от погледа. Двадесет и три дни не виждат никакъв бряг. Горещо е. Дори на екватора жегата не е била такава. През деня слънцето просто пали. То е точно над главите. Почти няма сянка. Палубата се нагорещява, бомбардите парят. Дори през нощта не могат да си починат. Водата скоро се разваля. И пак започват да боледуват и умират моряците.

През нощта на 29 април дежурният вижда Полярната звезда. Моряците се развеселяват. Заобикалят ги само чужди звезди и чужди земи. Летящи риби падат на палубата. Попътният югозападен мусон с отегчаващото си постоянство им се струва враждебен. Тогава моряците не знаят още нищо за смяната на мусоните и неведнъж се замислят как

на връщане ще си пробиват път срещу този вятър. Затова и появяването на привичния пътеводител — Полярната звезда — радва моряците.

Васко да Гама отново преглежда книгите на двамата венецианци — Марко Поло, посетил Индия в края на XIII в., и Николо Конти, който бил в Индия през първата половина на XV в. Той измъква от кованото сандъче и копията от донесенията на кралския таен наблюдател Ковилиам. Индия му се струва богата и страшна. Всички книги твърдят, че Индия е страна на несметни съкровища, родина на подправките и скъпоценните камъни, но всички пътешественици отбелязват мощта на индийските царе, описват бойните им слонове, войниците им, въоръжени с лъкове и прашки, конницата им и яките им крепости.

Васко да Гама има само три малки кораба. Екипажът им е измъчен и обезсилен от продължителното плаване и болестите. Наоколо само чужди, враждебни народи. И Васко да Гама пак започва да се разхожда с големи крачки в каютата си. След това излиза на носа на кораба и се вглежда в далечината.

На 18 май сутринта дежурният вижда висока планина. Това е самотната планина Ели на Малабарския бряг, близо до Кананор. Това е Индия.

На 19 май корабите се приближават до брега. Започва буря. Пелена от дъжд скрива брега. Лоцманът дълго се вглежда в далечината, като крие лицето си с ръка от косия дъжд, но все пак не може точно да определи къде се намира корабът. Едва на другия ден лоцманът разбира, че се намират близо до индийското пристанище Каликут.

ИНДИЙСКИЯТ БРЯГ

Късно вечерта корабите на Васко да Гама хвърлят котва край индийския бряг. Нощта е тиха. Влажният топъл вятър си играе с платнения навес над кърмата на кораба. От брега достига аромат на влажна земя, гниеща зеленина и някакви силно ароматични цветя. По брега се движат светлинки — някой се разхожда с факли. На корабите стражата е засилена. През нощта на адмиралския кораб идват Пауло да Гама и Николао Коельо. Те се качват тихо на палубата и мълчаливо отиват в каютата на командира. Започват съвещанието, без да палят светлина. Командирите разговарят почти до разсъмване. Ечи отмереният спокоен бас на Васко да Гама, приглася му баритонът на Пауло да Гама. Мълчаливият Николао Коельо произнася отривисто по няколко думи.

Оттук започва Индия — целта на многогодишните им скитания. Остават само няколко часа за обмисляне и претегляне на всички обстоятелства. Командирите прекрасно разбират колко нищожни са силите на португалците. С разнебитените си кораби, измъчени от продължителното тежко плаване, Васко да Гама и спътниците му все пак се решават да дойдат в Индия. В същност португалците не знаят почти нищо за страната, в която са попаднали след дългогодишни търсения и борби, изпълнени с жертви и лишения. Те само разбират, че за известно време в Индия трябва да хитруват и да се прикриват, да мамят и да извъртат, може би да понесат унижения и да правят жертви. Защото и те са такива кралски тайни наблюдатели, както и живелият някога в Индия Ковилиам. Те трябва да научат по възможност всичко за богатствата и търговията на Индия, за силата и слабостите на владетелите ѝ, да набележат вероятните приятели и възможните врагове в бъдещата борба и да се върнат в родината.

Друг път те пак ще дойдат, но не като неизвестни морски скитници, а като страшни завоеватели и тогава ще заплатят стократно за униженията и за всичко, което ще трябва сега да понесат мълчаливо.

Командирите решават португалците да кажат на жителите на Индия, че уж трите кораба на Васко да Гама са само част от мощна армада. Уж бурята отделила „Сан Габриел“, „Сан Рафаел“ и „Берио“ от главната ескадра. Васко да Гама случайно попаднал в Каликут и всеки момент очаква появяването на останалите кораби. В корабите, които още скитат някъде из морето, има разкошни подаръци и пратеник с голяма свита, а Васко да Гама е само командир на ескадрата.

С тази басня португалските командири смятат донякъде да изгледят несъответствието между трите жалки кораба, бедно облечения екипаж и тържествената, пълна с величие прослава на „най-могъщия, единствения в света“ владетел на Португалия, с която Васко да Гама счита за необходимо да заслепи въображението на жителите на Изтока.

Освен това заплахата от появяването на измислената армада би могла да предпази португалските кораби от евентуално нападение на туземците. Командирите решават да забранят на всички освен на капитаните да влизат в преговори с туземците. Само братята да Гама и Николао Коельо могат да разказват на туземците за Португалия, за мнимото ѝ световно могъщество и за целите, довели португалците в Индия. Останалите моряци могат да разговарят с туземците само за обикновени неща, да питат за цените на стоките, за имената на местностите и т.н.

В края на съвещанието Васко да Гама напомня на командирите, че според описанията в Индия има много християни.

— Навярно те са схизматици и не следват всички закони на светата равноапостолска църква. Може би някои обреди на тези християни ще ви отвращават вас — истинските католици. Все пак аз ви моля известно време да се сдържате и да не проявявате своето законно негодувание. Помнете, че и най-малката грешка може да погуби не само нас, но и делото, поверено ни от краля. А ако по-късно се закрепим на този бряг — добавя командирът, усмихвайки се в черната си брада, — в ръцете на войнстващата църква и верните ѝ слуги има различни средства, с помощта на които ще накараме тези схизматици да се върнат в лоното на истинската вяра, ще обуздаем и унищожим неверниците: маври, евреи и езичници.

Съвещанието свършва. Когато лодките се отдалечават от адмиралския кораб, източният край на небето вече започва да розовее.

На фона му се чернеят силуетите на далечни планини.

Разсъмва се и моряците виждат Каликут. В далечината се простират тъмни планини. Градът е разположен в залив. От корабите се виждат само разхвърляните тук-там сред палмови горички и овощни градини дървени и глинобитни къщи, покрити с палмови листа. Близо до брега градините и горичките стават по-малко и могат да се различат тесните улички, жалките къщурки и каменните складове в търговската част на града. В южната и северната част на Каликут се издигат джамии, увенчани с тесни златни полумесеци, които блестят под лъчите на изгряващото слънце.

Далече зад града се вижда голяма градина, заобиколена с бяла каменна стена. Там е дворецът на Заморин — владетеля на Каликут.

Португалците попадат в Каликут в спокойно време. Търговският сезон вече е минал и многобройните арабски, персийски, занзибарски, цейлонски и малайски кораби, които доскоро са оживявали залива, са отплували. В залива са останали само един арабски кораб, натоварен с подправки, който се е забавил поради заболяването на стопанина си — богат търговец от Джида, и двадесетина малки кораба, дошли от други градове на Малабарското крайбрежие на Индия — от Гоа, Диу, Коилун и Мангалур.

На брега около измъкнатите на пясъка лодки от сутринта са трупат жители на Каликут, които оживено обсъждат чудноватите съоръжения на португалските кораби и се мъчат да отгатнат защо чужденците са се появили в такова неподходящо за търговия време.

Сутринта рибарите на Каликут излизат в морето с тесните си лодки. Две лодки се приближават и след като хвърлят внимателно мрежата във водата, се отдалечават една от друга, а след това се насочват към брега.

Васко да Гама наблюдава от високата кърма риболова. Сега лодките ще се приближат до брега, рибарите ще скочат от тях и до шия във водата ще започнат да теглят мрежата. Така ловят риба и в родния му Синиш. След кратко колебание той заповядва нещо на лоцмана индиец, взет в Малинди. Когато рибарските лодки отново се приближават до португалците, за да хвърлят за втори път мрежата, лоцманът извиква на рибарите, че на корабите искат да купят прясна риба.

Скоро една лодка се приближава. На кораба се качват слаб старец и две момчета с превръзки на бедрата. Те донасят кошница дребна сребриста риба, а Васко да Гама заповядва да дадат на рибарите сребърна монета. Старецът поглежда непознатата монета, опитва я със зъби и доволен я пъха във висящата на врата му торбичка. След това пита лоцмана какви са тези кораби. Лоцманът, както го е научил командирът, разказва за великата армада, която уж моряците на трите португалски кораба загубили от очите си, и дори пита рибаря не е ли чувал нещо за изчезналите кораби.

Рибарите се връщат на брега и португалците виждат как тълпа от граждани заобикаля стареца, който започва да разказва, като оживено жестикулира и очевидно показва монетата в протегнатата си ръка.

Владетелят на Каликут, който наблюдава от прозореца на двореца си непознатите кораби в залива, щом научава, че рибари са посетили корабите, заповядва на жители на Каликут да отидат при чужденците, да им предложат риба и други продукти и да разберат откъде са и защо са дошли в царството му.

Към обед край корабите се събират дузина лодки. Туземците предлагат риба, кокосови орехи, вързани за краката кокошки, смокини. Васко да Гама заповядва да купува само лоцманът и да плаща толкова, колкото поискат туземците и да не ги обижда. Скоро на корабите се образуват купища от плодове и орехи, в кошници се мята жива риба, а вятърът носи към залива кокоши пера и пух.

По-късно до адмиралския кораб се приближава голяма лодка, натоварена с дърва. Португалците нямат нужда от дърва, но Васко да Гама, верен на тактиката си, дава заповед да повикат дърварите. На кораба се качват шестима мургави атлети — дървари от планината. Командирът заповядва да дадат на всекиго от тях по една монета и обяснява, че не се нуждаят от дърва. Лоцманът пита защо тогава дават пари на дърварите. Командирът казва:

— Те са бедни хора и са докарали дърва за продан. Ако не ги купим, ще се върнат разочаровани. Затова заповядах да им дадете пари, та да не им отиде трудът на вятъра, защото съм свикнал добре да се отплащам на тези, които ми желаят доброто.

Лоцманът разбира какво иска командирът и високо повтаря думите му. Доволните дървари се връщат на брега и разказват на гражданите за великодушието на чужденците.

Така португалците още при първото си появяване в Индия се опитват да скрият истинското си лице на грабители и насилници под маската на доброжелатели, благородни и щедри задморски гости.

Привечер народът се разотива по домовете си и Васко да Гама решава да изпрати в Каликут за информация един от осъдените, взети за изпълнение на особено опасни поръчения. Спира се на покръстения евреин Жуан Нуниеш. Нуниеш, висок и слаб едноок човек, облечен в черно, мълчаливо изслушва нарежданията на командира, спуска се по трапа и влиза в лодката. Заедно с него тръгва и един от търговците на кокошки.

Лодката се приближава към друга, полупотопена лодка, завързана за брега. Жуан Нуниеш и спътникът му се прехвърлят в нея, минават по борда ѝ, скачат на брега и тръгват нагоре към града. На улицата няколко пъти ги спират и разпитват, но спътникът на Нуниеш го води все по-нататък. Ето вече достигат малък, затревен площад пред джамия, когато спътникът му го хваща за ръката и го повежда в малка уличка. Авторът на „Roteiro“ цветисто описва първото посещение на Жуан Нуниеш в Каликут.

„Капитанът командир го изпрати в Каликут, а този, който тръгна с него, го завел при двама маври от Тунис, които говорели на кастилски и генуезки. Те го поздравили със следните думи:

— Дявол да те вземе! Кой вятър те е довял тук?

Те го попитали какво търси така далече от родината си, а той им отговорил, че сме дошли да търсим християни и подправки. Тогава те казали:

— А защо кралят на Кастилия, кралят на Франция или Венецианската Синьория не са изпратили тук никого?

Но той отговорил, че кралят на Португалия не би им позволил да направят това, а маврите казали, че кралят би постъпил правилно. След разговора те го завели в своя дом и го нагостили с бял хляб и мед. Той се нахранил и се върна на кораба с един от маврите, който, щом се намери на борда на кораба, завика:

— Щастливо предприятие, щастливо предприятие! Много рубини, много изумруди, благодарете на бога, че ви е довел в толкова богата страна!

Тези думи просто ни смаяха, защото никак не очаквахме, че на нашия език говорят така далече от Португалия.“

Мавъра отвеждат при Васко да Гама. Той е хитър и смел авантюрист. Някога търгувал с испанци и португалци в Оран и се научил да говори кастилски. Мавърът добре познава португалците. Сега, когато ги вижда в Индия, той бързо разбира, че са дошли нови господари. Като съобразява, че може да получи от тях облаги, Ел Масуд (така се казва мавърът) решава да постъпи на служба при португалците. Португалците превръщат арабското му име Ел Масуд в Монсаид.

Ренегатът уверява своите нови господари, че е роден в Севиля, че петгодишен бил пленен от маврите и помохамеданчен, но че душата му винаги си оставала християнска. Той прави на португалците много услуги заминава с Васко да Гама в Португалия и по-късно се покръства.

През цялата вечер Васко да Гама разпитва мавъра за градовете и страните на Индия, за задморската търговия и подправките, а писарят записва отговорите му. Монсаид бързо съобразява какво в същност търсят португалците в Индия, но намира за по-изгодно да даде вид, че вярва в загрижеността на португалците да издирят индийските християни.

След това, когато разказва за Индия, в желанието си да угоди на новия си господар, с голяма лекота превръща всички мохамедани в християни. До нас са достигнали записаните по думите на Монсаид разкази за Индия и съседните страни.

— Разкажи за царствата, които се намират на юг от Каликут — казва Васко да Гама.

— Пиши — казва мавърът на писаря.

— От Каликут, където се намираме, се изнасят много стоки. Тук се товарят и кораби от Джида. Господарят се казва Заморин. Той може да събере 100 хиляди войници, но заедно с васалите и съюзниците. Собствените му сили са много малки. Ето какви стоки се докарват от Арабия в Индия: мед, кожи, розова вода, червени платове, живак.

— По-нататък — отронва командирът, който се е излегал на ниска койка в каютата. Увитата с чалма глава кимва към писаря.

— Пиши — казва той. — Коронголор е християнска страна и кралят ѝ е християнин. Той може да събере 40 хиляди войници. Там черният пипер е много по-евтин, отколкото в Каликут.

— По-нататък.

— Цейлон е много голям остров. Жителите му са християни и кралят му е християнин. Кралят може да събере 4 хиляди войници и още толкова бойни слона както за бой, така и за продажба. Най-добрата канела идва в Индия оттам, а така също и много сапфири, най-хубавите на света. Освен това там има рубини. Те са малко, но са превъзходни по качество.

— По-нататък.

— Пиши, писаре: Малака е християнско царство с християнски крал. То се намира на 40 дни път от Каликут, ако има попътен вятър. Кралят му може да събере 10 хиляди войници и 1200 коня. Оттам идва всичкият карамфил. Там има и много порцелан, коприна и калай. От оловото секат пари, но те са много тежки и евтини. Там живеят множество големи папагали с червени като огън пера.

— А как се сражават бойните слонове? — пита командирът.

— Пиши: правят малка дървена кула за четирима войници и я поставят заедно с войниците на гърба на слона. Към всяка бивна на слона прикрепват по пет голи меча, а на хобота му слагат тежка верига, с която да бие враговете. Това прави слона толкова страшен, че който има и най-малката възможност да избяга, не влиза в бой с него. Тези, които са на гърба му, заповядват, а той като разумно същество изпълнява заповедите им.

— Как ловят слонове в девствените гори?

— Пиши, писаре — и пак се поклаща в такт с разказа чалмата на мавъра. Той говори за слоновете и цените на подправките в Александрия, за митата, които вземат за тях в Египет, за „християните“ и мавританските царства, за далечните Суматра, Тайланд и Бирма.

Корабите стоят в залива още три дни, но от Заморин все не идват пратеници. Васко да Гама започва да се тревожи и се съветва с Монсаид. Мавърът казва, че Васко да Гама като чужденец трябва пръв да изпрати пратеници при Заморин. Двама португалци и Монсаид се отправят при владетеля на Каликут. Васко да Гама сам иска да води преговорите и заповядва да предадат на Заморин, че е пристигнал пратеник на португалския крал, който желае лично да му предаде писмото на краля.

На следващия ден португалците забелязват богато украсена лодка. Тя се отделя от брега и се насочва към португалските кораби. В лодката седи слаб тъмнокож човек само с превръзка на бедрата.

Черните му нестригани коси падат на челото. Той държи в ръцете си малък кръгъл щит, богато инкрустиран със седеф и черно дърво, и къс меч. Той е наир — член на кастата на войниците. Донася писмо от Заморин. Владетелят на Каликут обещава в най-скоро време да отиде в града, за да се срещне с командира на португалците. По-нататък Заморин пише, че в най-близко време ветровете ще се засилят и няма да е безопасно оставането в открития залив. Но Васко да Гама отказва да влезе в пристанището, защото се страхува от предателско нападение. Тогава Заморин предлага на португалците да закарат корабите си в близкото безопасно пристанище Пандарани Колам. Васко да Гама се съгласява и на 27 май изпратените от краля лоцмани повеждат корабите на новото място.

Когато корабите хвърлят котва, Заморин поканва Васко да Гама да посети двореца. Но вече е късно и предпазливият португалец отлага визитата си за следващия ден.

АУДИЕНЦИЯТА

На другия ден Васко да Гама взема със себе си тринадесет португалци и се отправя при Заморин на аудиенция. При напускане на кораба той предава командването на брат си Пауло да Гама и заповядва, ако се случи нещо с него, да не се опитва да го спасява, тъй като това може да причини гибелта на корабите. А ако научи, че Васко да Гама е постигнат от нещастие, веднага да отплава за Португалия, за да съобщи на краля за великото откритие.

Великият пътешественик Васко да Гама завинаги опетни своето име със студената си жестокост, лъжи и интриги. Поведението му обаче при посещението на Заморин свидетелствува, че доблестите на великите конквистадори — решителност, сила на волята, изключителна храброст, високо развито чувство за дълг — не са чужди на португалския мореплавател.

Васко да Гама облича най-красивите си дрехи, нарежда и тези, които ще го придружават, да се пременят. На лодката слагат бомбарда, като я замаскират с килими и ленти. Васко да Гама дава последните си нареждания и слиза по трапа. Тръбачът на носа на лодката дава сигнал за отплуване. Над залива Пандарани Колам проехтява пронизителният глас на тръбата.

Вали, заместникът на Заморин, очаква на брега португалците с отряд наири с черни мустаци и дълги коси. До тях се трупат пъстро облечени музиканти.

Мястото, където трябва да слязат португалците, е разчистено и покрито с пресни клончета. Лодката спира и Васко да Гама пръв стъпва на индийския бряг. В този момент наирите вдигат нагоре големите си месове и се разнасят грохот и вой — оркестърът поздравява пратеника на далечните страни. Думкат барабаните, бумти огромният тъпан от биволска кожа, който виси между два вола и четирима барабанчици удрят по него. Мрачно бучи дългата права тръба. Звънят цимбали, трещят тракала, пронизително пищят малки свирки.

Португалците са почти оглушени. Но Васко да Гама, усмихнат приветливо, се изкачва по стръмната крайбрежна улица, нататък, където го чака Вали — niskият дебел старец с бяла чалма. Командирът иска да произнесе приветствена реч и вече два пъти слага ръка на сърцето си, готов да се поклони, но оркестърът не спира: думка тъпанът, беснеят тракалата и продължава да пици досадно дискантът на малките свирки. Вали стои спокойно и мълчаливо наблюдава чужденците. Васко да Гама, прехапал устни, отстъпва една крачка и чака.

Оркестърът затихва, само свирките издават все по-пронизителни звуци... Накрая, достигнали най-високия тон, замлъкват и те. Васко да Гама отново излиза напред, покланя се с отдавна подготвения поклон и започва десет пъти премислената си поздравителна реч.

Отново и отново той описва призрачното величие на португалския крал. Монсаид превежда, като тук-там поизлъгва или поукрасява речта на португалеца.

Вали слуша и си поглажда боядисаната яркочервена брада. След като отговаря кратко на приветствието на Васко да Гама, той го кани да седне в разкошния паланкин, покрит със зелен балдахин с избродирани по него сребърни полумесеци. Васко да Гама се отпуска на възглавниците. Шестима носачи вдигат паланкина и закрачват през селцето Пандарани нагоре по стръмнината. Отпред тичат барабанчиците, а след тях ситният останалите музиканти. На разстояние от тях на ленив дебел раванлия кон язди Вали, а след него се полюлява паланкинът на Васко да Гама. Накрая вървят тринадесетте португалци.

Около кортежа се кипрят на конете си наирите и разгонват народа.

Привлечени от шумния оркестър, от всички страни се стичат жителите на Пандарани, на съседните села и случайните минувачи; а когато португалците излизат на прашния път, хората от двете им страни образуват плътна стена: бронзови чернобради селяни-индуси с превръзка на бедрата, дебели парси върху малки магарета, въоръжени мохамедани с бели и зелени чалми. Жени с големи обици вдигат над главите си голи деца, а край пътя се отбиват застигнатите от шествието груби коли с две колела, с впрегнати сиви волове или тъмносиви биволи.

По дърветата крещят и си подвикват разтревожените от шума маймуни. Пътят ту се изкачва и вие нагоре край заградените с ниски каменни стени градини и палмови горички, ту се спуска в някоя долина — царство на оризови ниви и малки тръстикови къщурки.

Отдясно се сребрее морето, а отзад се очертават ясните силуети на португалските кораби.

Шествието вдига облаци от варовит прах. Той посребрява черните бради на португалците, покрива шлемовете и ризниците им, хруска в зъбите и влиза в очите. Слънчевите лъчи падат отвесно, ризниците на португалците се нажежават, те отдавна са ожаднели. Но оркестърът продължава да гърми, край пътя продължават да излизат тъмнокожи хора, продължава своя ленив тръс раванлията на Вали и продължава да се полюлява паланкинът на Васко да Гама върху раменете на носачите, които постоянно се сменят.

Най-после започват да се спускат и след завоя пред гъста зеленина блясва река. Оркестърът замлъква и сякаш изведнъж започва да се диша по-леко. Внасят паланкина под навеса на голям дом. Васко да Гама става от него и започва да се разхожда, за да раздвижи отеκληте си крака.

На португалците предлагат вода и ориз с риба, наситени с подправки и масло. Васко да Гама отказва да яде, но придружаващите го с удоволствие си почиват и похапват, макар да не снемат шлемовете си и не разкопчават, ризниците си от страх да не бъдат внезапно нападнати.

Когато закуската свършва, повеждат гостите по глинест склон към речния бряг. Върху две вързани една до друга лодки е направен подиум, ограден с перила. Там се настаняват Вали, някои от наирите и португалците. Останалите наири се качват на други лодки. Начело в две лодки са настанени дотегналите на португалците музиканти, които отново огласят околността с дрънкането на цимбали, думкането на барабани и писъка на свирки.

Така плават надолу по реката няколко километра. Край бреговете се простират оризови ниви. През зелените класове на току-що поникналия ориз проблясват ивици вода. Край бреговете виждат и високи дървени колела. По цял ден гол човек стъпва по лопатите на мазното колело и по такъв начин привежда в движение голямото

колело. То се върти бавно и със скърцане вади с черпаци вода от реката и я излива в напоителния канал.

На брега мургаво слабо момче с подвижвания гони по разчистена кръгла площадка две бичета със завързани очи. Върти се воденичният камък на жалка мелница и един старец събира с черпалка спускащото се по улея брашно.

След това дърветата образуват плътна стена около бреговете на реката. На крайбрежните плитчини стоят важни марабу, в речните тихи заливчета поклащат чашките си водни цветя, а от клоните се надвесват любопитни маймуни.

Реката е оживена. Ниски лодки, натоварени с вързопи, пълзят надолу по течението; рибари се суетят около мрежите си; препълнен сал пренася пътници през реката.

На едно място португалците са поразени от необикновено за тях зрелище: в една плитчина лежи голям тъмен слон, а около него се въртят няколко индийци. Те мият и търкат слона с клонки и в същото време го поливат с вода, а слонът блажено и ленива мърда уши и гони мухите с хобота си, въоръжен със зелено клонче.

Още един завой на реката и португалците отново виждат Каликут. Макар че този път те влизат в града по реката, веднага го познават по очертанията на джамиите.

До брега на реката, където спират лодките, се спускат стъпала на тераси. Зад оградата се вижда някакъв тъмен храм.

— Джамия ли е? — запитва Васко да Гама Монсаид.

— Не, християнски храм — отговаря хитрият авантюрист.

Тук се разиграва интересна сцена — португалците се молят в езически храм.

Авторът на „Roteiro“ пише:

„Когато пристигнахме, ни заведоха в голяма черква. По пространството, което заемаше, черквата приличаше на манастир. Беше построена от дялан камък и покрита с кахлени плочки. При главния ѝ вход се извисяваше бронзова колона, висока колкото мачта, а на върха ѝ имаше птица, която приличаше на петел. Освен това там имаше и дебела колона, висока колкото човек. В центъра на черковния участък имаше параклис, построен от дялан камък. Към него водеха каменни стъпала и бронзова врата, достатъчно широка, за да мине човек. В средата на това светилище имаше малко изображение на

Богородица, а по стените срещу главния вход висяха седем звънчета. В тази черква капитанът командир и ние се помолихме. Не влязохме в светилището, защото според тукашния обичай там влизат само служителите на черквата, наречени кафи. Тези кафи ни напръскаха със светена вода и ни дадоха някаква бяла пръст, с която християните на тази страна си мажат челото, темето, шията и ръцете. Те напръскаха със светена вода и капитана командир и му дадоха бяла пръст. Той я даде на някого да я пази, като каза, че ще се намаже после.

По стените на тази черква имаше нарисувани много светии с корони на главите. Те бяха изобразени различно: със зъби, които излизат от устата им на цяла педя и с четири или пет ръце.“

Васко да Гама без съмнение прекрасно разбира, че това не е християнска черква. Разбират това и някои от придружаващите го.

Древният историк на първото пътешествие на португалците в Индия Кастаниеда пише, че един от португалците — Жуан де Са, когато коленичил до командира, казал „Ако това са дяволи, аз се покланям на истинския бог“, на което Васко да Гама се усмихнал.

Когато Васко да Гама отказва да вземе „бяла пръст“ от индуските жреци, може би вече знае от Монсаид, че главната съставна част на „бялата пръст“ е крави тор.

И тъй „ревностният слуга на черквата“, правоверният католик Васко да Гама, за да настрои в своя полза индийците, намира за необходимо да даде вид, че приема индуския храм за християнска черква и извършва в него тържествена молитва. И затова може би покъсно в желанието си да отклони от себе си обвинението в светотатство ще продължи да нарича индийците „християни“.

След молитвата португалците напускат индуския храм; Васко да Гама отново се отпуска на възглавниците и процесията потегля нагоре към градските порти.

Пред самите порти, които завършват с огромна кула, нещо задържа процесията. Паланкинът се спира, цялата тълпа се отдръпва, за да даде на някого път: на вратата се появява огромен слон. Той има на бивните си златни обръчи, на богато украсения му чул звънят звънчета и се полюляват сребърни пискюли. На гърба на слона се издига пъстро оцветена куличка. Човек с бяла чалма седи пред куличката на врата на слона.

— Кралският слон — шепне Монсаид.

Слонът оглежда процесията и като се поклаща, тръгва надолу към реката.

Пътят е свободен и паланкинът се мушва под сводовете на кулата. Там е тъмно и прохладно; виждат се вратите за караулните помещения. Край стените стоят въоръжени хора. Васко да Гама, верен на тактиката на кралските тайни наблюдатели, се опитва да определи на око дебелината на каменните стени и здравината на дървените, обковани с мед врати, но носачите бързат и отново ярка светлина заслепява португалците. По тесните градски улици има още повече хора, отколкото по пътя. Край къщите човек до човек стоят тълпи от хора, които изпълват и тесните криви пресечки. По плоските покриви също има много зрители.

— Приемат ни по-добре, отколкото краля в Испания — промълвява един от португалците, Диого Диас, на своя приятел писаря Алваро де Брага.

Процесията трудно си пробива път през града, макар че наирите не жаят бичовете си, разгонвайки тълпата. Отляво се появява каменна ограда, а зад нея се издига храм. Васко да Гама иска да спре и тук, за да демонстрира още веднъж пред тези „християни“ своето благочестие, но гъстата тълпа не му дава възможност да се приближи до храма. Тя все повече и повече напират от двете страни. Наирите капват от умора. Движението нататък е невъзможно. Вали, след като се съветва с помощниците си, свива надясно в една малка пресечка и отвежда португалците в двора на голяма къща, за да изчакат, докато любопитните се разпръснат.

В този двор португалците остават няколко часа, а на улицата шумът на тълпата не престава. Само с помощта на нов отряд, изпратен от двореца, португалците успяват към залез-слънце да се промъкнат през тълпата и да достигнат дворцовите врати.

Там блъсканицата е още по-голяма. Раздразнените и уморени португалци вече не се стесняват. Те си пробиват път към Заморин със сила. Един източник съобщава, че португалците дори използвали ножове.

Най-после командирът на португалците стига до малък двор, където го очаква владетелят на Каликут. Заморин, силно мургав човек с дълга черна коса, завързана на възел, и прехваната с низа от бисери, е само с бяла превръзка на бедрата. Изобилие от украшения замества

оскъдното облекло. По краищата на набедрената му превръзка има много златни колелца, украсени с рубини. На лявата ръка на индиеца блести гривна от три запоени кръга, обсипана със скъпоценни камъни. Върху средния кръг блести огромен елмаз, дебел колкото човешки пръст. Шията на владетеля на Каликут е два пъти обвита с бисерна огърлица и изкусно изработена златна верижка. Масивни обици завършват разкошната украса на Заморин.

Владетелят на Каликут седи в кресло, покрито с килим. Отдясно стои момче със син копринен набедреник с червен щит, по краищата на който има злато и изумруди, и с къс меч, украсен със златни линии. Отляво друго момче държи масивна златна чаша. От време на време стоящият зад гърба на Заморин старец подава на повелителя пакетче бетел^[1]. Заморин дъвче бетел и плюе яркочервената слюнка в чашата.

Васко да Гама се приближава и поздравява Заморин, като най-напред вдига ръцете си към небето, а след това ги притиска към гърдите си. Заморин предлага на португалците да седнат. Поднасят им плодове и студена вода, а след това владетелят на Каликут моли Васко да Гама да изложи накратко посланието на краля. Васко да Гама, като вижда наоколо маври, страхувайки се, че те могат някак да навредят на португалците, моли Заморин да го приеме насаме. Заморин става и преминава заедно с Васко да Гама в малка стая, където има ложе, покрито с разкошни килими и възглавници.

Васко да Гама започва да говори. Той разказва за португалския крал, „повелител на много страни и притежател на огромно богатство, равно на което няма на земята“^[2], споменава, че прадедите на крал Мануел вече шестдесет години изпращат ежегодно кораби да търсят път за Индия „не за да търсят злато и сребро, защото в Португалия има толкова злато и сребро, че съвсем, не е необходимо да ги търсят в чужди земи, а защото португалските крале научили, че и на Изток също има християнски царства“^[3].

След това Васко да Гама предлага на Заморин от името на краля на Португалия братство и дружба и го моли да изпрати заедно с него пратеници от Каликут в Португалия. Заморин казва, че се радва на идването на португалците и се надява, че между Каликут и Португалия ще съществуват дружба и мир.

Аудиенцията завършва едва през нощта и гостите напускат двореца. Паланкинът на Васко да Гама се заклатушква по улиците на

Каликут. Този път зяпачи няма, но от двореца заедно с португалците излиза голяма тълпа. Най-отпред тичат факлоносците, които носят на високи пръти насмолени трески. Треските пукаат и хвърлят искри.

Градът е тих и пуст.

Отначало всичко върви прекрасно и португалците се радват, че я няма досадната тълпа. Но изведнъж връхлита вятър, вдига уличния прах, угася факлите и започва внезапен, тропичен пороен дъжд. Португалците веднага се измокряат до кости. По улиците потичат потоци от вода, които образуват трапове и ями; носачите постоянно се препъват и хлътват в дупките, като жестоко разтърсват паланкина. Васко да Гама трябва да се държи здраво за рамките на балдахина, за да не падне. Тълпата моментално се разпръсва. Изпращачите като че ли се объркват. Със сърдити гласове те се съветват и спорят помежду си, а измъчените носачи с мъка влачат станалия два пъти по-тежък мокър паланкин. Светкавиците осветяват само голите глинени стени. Дъждът не престава.

Васко да Гама се вбесява. Той извиква мокрия Монсаид.

— Кажи на тези кучета да ни заведат под някакъв покрив. Те забравят, че аз съм пратеник на Португалия. Ще отговарят за това.

Монсаид се промъква напред и с изплашен глас разговаря с изпращачите. Те започват да си шепнат. Един от тях, мавър — чиновник при Заморин, който купува и продава от негово име, предлага да отведе разгневения пратеник в своя дом и там да изчакат, докато спре дъждът. Носачите тръгват по-бързо и скоро португалците се намират в двора на богатата къща. Чиновникът на Заморин не иска да пусне неверниците в къщата си и ги отвежда на широка веранда. Тя е застлана с килими, в ъглите ѝ има два светилника, в които със синя светлина гори някакво масло. Португалците се настаняват удобно на килимите, оглеждат мокрите си дрехи и на глас проклинат променливото време на Индия.

Най-хубавите им дрехи, облечени специално за посещението при Заморин, са безнадеждно развалени. Перата на шлемовете са изпочупени, кафтаните са избелели и са загубили формата си, измачкани са дантелите по краищата на маншетите.

Дъждът продължава. Да се пътува с паланкин по-нататък е невъзможно. На командира довеждат прекрасен кон, но той не е оседлан (и до днес по индийското крайбрежие обикновено яздят

конете неоседлани). Васко да Гама и в това вижда преднамерено оскърбление и отказва да се качи на коня. Едва на разсъмване проливният дъжд престава тъй внезапно, както и почва, и през деня озлобените и уморени португалци се домъкват до корабите.

Трябва да се изпратят на Заморин подаръци. Изваждат ги от трюма, внимателно ги оглеждат и почистват. В Каликут има обичай предназначенията за господаря подаръци да се показват на придворните му. Затова на 29 май Васко да Гама поканва на кораба Вали и чиновника на Заморин. Двамата маври пристигат привечер и се качват на „Сан Габриел“. Васко да Гама ги приема на кърмата на кораба. Пред дошлите нареждат подаръците: дванадесет парчета раиран плат, четири червени качулки, шест шапки, четири наниза от корали, сандъче с шест чаши за миене на ръце, сандъче със захар, две бъчви с маслиново масло и две бъчвички с мед.

Маврите с учудване разглеждат подаръците и след като се споглеждат, високо се размиват.

— И това е всичко? — пита Вали.

— Да — отговаря Монсаид.

— На владетели не се правят такива подаръци. И най-бедният арабски или индийски търговец би подарил повече — казва с усмивка чиновникът. — Ако нямате никакви редки и интересни стоки — добавя той, — подарете му просто чисто злато.

— Да, именно злато — потвърждава Вали и се подсмива, — още повече, че според думите на вашия командир вие имате толкова много злато, че не знаете какво да го правите.

Васко да Гама едва се сдържа. Досега португалците са имали работа само с невзискателни негърски вождове от африканското крайбрежие. Негърските вождове с готовност са им давали шепа злато или пет млади робини за малко огледалце и са се чувствували безкрайно щастливи, ако получат някоя стара риза. За подаръците, които португалците приготвят за Заморин, на африканския бряг биха могли да купят няколко села с всичките им жители, покъщнина и домашен добитък. А тези маври си позволяват да се хият и да осмиват португалските подаръци.

— Кажи на мавританските кучета — проговаря най-после Васко да Гама, — че не съм донесъл злато, защото не съм търговец, а пратеник и давам това, което имам. Това не са кралски подаръци, а

лично от мен. Ако кралят на Португалия ми заповяда още веднъж да дойда в Индия, той ще ми довери много по-разкошни подаръци, а ако Заморин не приеме подаръците, ще заповядам да ги приберат и няма да му изпратя нищо.

Маврите поглеждат мрачното лице на португалския командир и веднага стават сериозни. Чиновникът студено проговаря.

— Аз не смея да предам на господаря подобни подаръци и вас не съветвам да направите това.

Представителите на Заморин напускат кораба. По-късно идват други арабски търговци. Васко да Гама показва на всички подаръците и ги пита за мнението им, като мисли, че Вали и чиновникът от користни съображения са бракували подаръците. Но търговците в един глас заявяват, че подаръците нищо не струват и че дори е срамно да се предлагат на повелителя на Каликут.

И наистина в очите на Заморин и неговите мавритански съветници португалците с жалките си подаръци вероятно изглеждат просяци.

Васко да Гама продължава да мисли, че причина за поведението на маврите са не жалките подаръци, а желанието им да го очернят пред Заморин и затова настойчиво и нетърпеливо иска нова среща със Заморин. Маврите съветници му обещават да уредят такава среща, но все отлагат и протакат. През това време те настройват Заморин против чужденците.

[1] *Бетел* — това са листата на храст от семейството на пипера. На Изток от незапомнени времена дъвчат листата на бетела заедно с парченца от семената на арекова палма и вар. При дъвченето на бетела се отделя червена слюнка, а зъбите почерняват. ↑

[2] По „Roteiro“. ↑

[3] Също. ↑

В ПЛЕН

В края на XV в., когато португалците се появяват в Каликут, Индостан е разделен на няколко враждуващи помежду си държави. Това много помага на португалците да се закрепят на индийското крайбрежие. На север властвуват султаните Лоди. В Декан се води борба между войнствената мохамеданска династия на Бахманите и индуските царства.

По времето на Васко да Гама мохамеданските племена на Севера постепенно завладяват Южна, езическа Индия.

Маркс пише: „Страна, в която съществуват ежби не само между мюсюлманите и индусите, но и между едно племе и друго, между една каста и друга; общество, стожерът на което се крепи изцяло на особен вид равновесие, обусловено от всеобщо взаимно отблъскване и органична обособеност на всичките му членове — не са ли били обречени такава страна и такова общество да станат плячка на завоевателя?“

(...) Ето защо Индия не е могла да избегне участието да бъде завладяна и цялата ѝ предишна история не е нищо друго освен история на последователни завоевания, на които тя е била обект. История на индийското общество няма, поне не ни е известна. Онова, което наричаме негова история, е само историята на сменящите се един друг завоеватели, които са основавали империите си върху пасивната база на това неоказващо никакво съпротивление неподвижно общество.“^[1]

Особено енергична завоевателна политика провеждат бахманите; под предлог, че се борят против езичеството, те завладяват все нови и нови територии, разоряват и ограбват индийските държави, като убиват или насилва помохамеданчват неверниците „кафири“, унищожават храмовете им, изгарят и отъпкват нивите им, отвлечат добитъка им.

Един от бахманийските владетели, Фероз Шах Бахмани (1397–1422), през двадесет и пет годишното си царуване води двадесет и

четири войни против индийците.

Великият руски пътешественик Афанасий Никитин, посетил Индия двадесет и пет години преди португалците, пише, че султан Бахманиев „се бие с кафирите двадесет години и ту те го бият, ту той ги бие многократно“.

Когато Афанасий Никитин е в столицата на бахманите Бидар, там се връщат от походи мохамедански пълководци. Афанасий Никитин пише: „Меликтучар превзел два индийски града, заловил седем князе и присвоил хазната им“, и по-нататък: „Мизамилк, Мекхан и Мартхан превзели три големи града и с тях сто хиляди войници, петдесет слона и разни скъпоценни камъни в голямо количество“, и най-после: „Меликчан превзел индийския град със сила, ден и нощ се бил с града, 20 дни войската му нито яла, нито пила, но стояла около града с оръдията си; загинали пет хиляди добри хора, но когато превзели града, избили 20 хиляди мъже и жени, а 20 хиляди взели в плен — малки и големи, и ги продавали по 10 пари, а някои по пет, а децата по 2.“

Колкото разрушителни и кръвопролитни да са тези войни, те не водят до дълбоки социални промени, защото не засягат основите на социалната система на Индия — индийската община:

„Гражданските войни, нашествията, превратите, завоеванията, гладните години — всички тези редуващи се бедствия, колкото и безкрайно сложно, бурно и разрушително да изглежда действието им върху Индостан, са го засягали само повърхностно.“^[2]

Всички тези войни, национални и религиозни разпри, които разоряват индийската земя, не засягат Каликут. Разположен на морския бряг, той е голямо търговско пристанище с международно значение. В Каликут идват търговци от Арабия, Иран, Египет, от африканския бряг, от Малака, Суматра, Тайланд, Цейлон, от източния бряг на Индия. През XIV-XV в. в пристанището на Каликут идват китайски кораби. Дори до португалците през време на първото им посещение стигат сведения за това, че 80 години преди тях Каликут е посетен от „... бели християни, които имали дълги коси като немците. Те идвали през две години с двадесет или двадесет и пет кораба. Те не могли да разкажат кои са и какви стоки могат да докарват освен много тънки ленени тъкани и бронзови изделия. Те откарвали подправки. Корабите им имали по четири мачти като испанските. Ако това бяха немци, щяхме

да чуем за това пътуване. Може би това са били руси, ако те имат някъде пристанище.“^[3] В действителност това били китайци.

През Каликут минава лъвската част от подправките, които се изнасят от Индия. В този град отдавна са се заселили арабски и ирански търговци. Постепенно арабите и потомците им от браковете с индийски жени — войнствените моплахи, образуват в Каликут значителна колония. Те са силни със сплотеността си, богатствата си и влиянието си върху бедното население на Каликут, техен постоянен длъжник.

Самият владетел на Каликут също много зависи от мохамеданските търговци. Цялото му могъщество и цялото му богатство има за база морската търговия с мохамеданските, арабските и иранските търговци. Спре ли тази търговия, престанат ли арабските кораби да посещават пристанището на Каликут, ще замре и богатият град, ще замлъкнат шумните пазари, ще запустее просторното пристанище, а самият той, владетелят на Каликут, ще стане беззащитна плячка на враждебните си съседи. Ненапразно името му Самудриа Раджа, превърнато от португалците в „крал Заморин“ означава „повелител на морския бряг“. Ненапразно индусът, господар на Каликут, е благосклонен към мохамеданските търговци.

В Каликут се издигат мохамедански джамии, съществува специален съд, който разглежда делата на мохамеданите. Вече видяхме, че и в двореца на Заморин, и във войската му има много мохамедани, които заемат най-важни, най-почетни длъжности. Мохамеданските търговци живеят тук спокойно.

Иракският пътешественик Абд ур Разак, посетил Каликут през 1442 г., пише: „Безопасността и правосъдието в този град са така здраво утвърдени, че най-богатите търговци докарват тук много стоки от различни задморски страни. Тук те ги разтоварват и без да бързат, ги изпращат по пазарите и тържищата, като не мислят, че трябва бързо да получат парите си за тях или да ги пазят.“

Арабите и моплахите много бързо разбират истинските намерения на португалците въпреки всички опити на Васко да Гама да ги прикрие с пищни фрази, многообещаващи декларации и високопарни разкази за могъществото и блясъка на португалския двор. Разбрали, че появяването на португалците в Индия поставя под заплаха монополното положение на мохамеданските търговци, които

купуват подправки в Индия и ги препродават в Египет на венецианците, генуезците и левантинците, мохамеданските търговци решават да вземат всички мерки и да не позволят на португалците да се закрепят на индийския бряг и да започнат търговия с Каликут.

Кревящото противоречие между разказите на португалците за богатството и мощта на държавата им и жалкия външен вид на екипажа и просяшките подаръци, настояването на португалците Заморин да търгува само с Португалия, смътните слухове за пиратските подвизи на португалците — всичко това само улеснява интригите на мохамеданските търговци.

След като посещават кораба на Васко да Гама и разглеждат подаръците, маврите — Вали и чиновникът на Заморин — бързат да представят пред Заморин португалците в най-жалък и смешен вид. Затова и втората аудиенция на Васко да Гама протича при съвсем друга обстановка. Оркестър вече няма, а отрядът, който придружава португалците до двореца, е два пъти по-малоброен от предишния. Наистина и този път улиците са задръстени от хора, но много често до тях достигат враждебни възгласи. Няколко пъти португалците виждат млади конници, моплахи, които заплашително хващат мечовете си, когато процесията минава край тях. Авторът на „Roteiro“ пише: „Дворецът беше заобиколен с въоръжени хора. Нашият капитан и придружаващите го трябваше да чакат цели четири часа пред вратата, която беше отворена едва тогава, когато владетелят заповяда да пуснат капитана само с двама души по негов избор. Капитанът каза, че иска да вземе със себе си Фернан Мартинеш като преводач и секретар. И на капитана, и на нас ни се струваше, че разделянето ни не предвещава нищо добро. Владетелят казал на капитана, че според собствените му твърдения идва от много богато царство, а не е донесъл нищо, че има писмо от португалския крал, но и досега не го е представил. Капитанът възразил, че не е донесъл нищо, защото цел на пътуването му са новите открития, а когато дойдат другите кораби, Заморин ще види какво ще донесат. Що се отнася до писмото, той го носи със себе си и може да го връчи незабавно.“

След това владетелят пита какво е възнамерявал да открива капитанът — хора или камъни. Ако е смятал да открива хора, защо нищо не е донесъл? Чувствува се, че Заморин е обработен солидно от мавританските си съветници. Васко да Гама дава писмото на

владетеля, но иска то да бъде прочетено на глас, защото се страхува, че маврите преводачи могат да изопачат съдържанието на писмото.

Преди да завършат разговора, Заморин пита:

— Какви стоки има в твоята страна, чужденецо?

Васко да Гама решава вече да не настоява, че в Португалия има много скъпоценни камъни.

— В моята страна — казва той — има много храни, желязо, бронз и много други неща.

— А носиш ли със себе си такива стоки? — пита Заморин; маврите, които стоят край стената, се усмихват.

— Само мостри — отговаря Васко да Гама. — Надявам се, че господарят ще ми позволи да отида и донеса тук тези стоки, а дотогава на четирима или петима души да се даде някакво помещение. Нека тези хора продават това, което съм донесъл, и купуват индийски стоки.

— О, не, не искам твои хора да остават тук. Изпрати ги на корабите, разтовари стоката си и я продай с най-голяма печалба, а след това си замини с всички свои хора.

Срещата завършва късно. И дума не може да става за връщане на кораба. Португалците пренощуват в дома на богат гуджаратски търговец. Сутринта пак предлагат на командира кон без седло и той пак се отказва от него, като мисли, че по този начин искат да го унижат. Тогава гуджаратският търговец намира паланкин и португалците тръгват за Пандарани Колам. По пътя една част от тях се обърква и дълго се лута из тесните улички, а останалите мислят, че другарите им са заловени от индийци. Вали изпраца слуги да търсят изчезналите; те намират всички португалци, изгубили пътя, и ги довеждат на брега, където в специален приют за странници почива Васко да Гама.

От старо време индийските владетели строят по пътищата и пазарите домове за пътниците — така наречените „дхарма сала“ („дом на благочестието“) или „пантха сала“ („дом за пътници“). В мохамеданските части на Индия те се наричат кервансарай.

Афанасий Никитин пише: „В индийската земя гостите настаняват в ханове.“

В тези „ханове“ за индуси и мохамедани има отделни помещения. В индуската част на хана живее брамин. Той дава на пътниците вода, храна и постеля и фураж за конете. Той задоволява и религиозните нужди на пътниците. В мохамеданската половина има

малка джамия; при нея живеят имам и муезин, които имат задълженията на брамина в половината на индусите.

В такъв хан трябва да пренощуват португалците. Капитанът настоява веднага да ги прехвърлят на корабите, но Вали отказва, като се позовава на това, че е късно и времето е лошо. И наистина слънцето вече залязва, а появилият се вятър издига големи вълни. Португалците обаче във всичко виждат коварство и интриги на маврите.

— Ако не ми дадете лодки — казва Васко да Гама, — ще отида при Заморин, който ни разреши да се върнем на корабите, а вие ме задържате и постъпвате като лоши християни.

Но това не помага и португалците са принудени да пренощуват в хана. Страхувайки се от внезапно нападение, Васко да Гама поставя караули при входовете в малкия, заобиколен с галерии двор, където са настанени португалците, а на останалите си спътници заповядва да спят, без да свалят ризниците си. Нощта минава неспокойно. Няколко пъти зад оградата се чува звън на оръжие, португалците скачат и се хващат за мечовете си, но тревогата се оказва лъжлива. Зад стената пръхтят и тъпчат на място коне, а някъде в полето вият чакали. До Васко да Гама седи притихналият и позеленял от страх Монсаид. Той си представя все нови и нови изтезания и мъчения, които вероятно му подготвят неговите съотечественици за ренегатството му.

Късно през нощта някъде отгоре се разнася прекъсващ вик. Някой жално нарежда и силно кашля. Васко да Гама трепва.

— Гу-кук, гуу-кук...

— Какво е това?

— Това е птицата гукук — измърморва съвсем изплашеният Монсаид. — Тя е черна, лети нощно време и крещи: „гу-кук, гу-кук“. А кацне ли на някоя къща и започне да крещи, някой в тази къща ще умре.

— Трябва да я убием — шепне един от португалците и грабва пушката си.

— Не трябва да се убива гукукът — от неговия клон лъха огън, който може да изгори всеки смелчага. Цяла Индия вярва на гукука. Трябва да лежим и да чакаме съдбата си.

Утрото не донесе никакви промени. Както и по-рано, в отговор на всички настоявания на португалците да ги прехвърлят на корабите

началникът на стражата се покланя ниско и се кълне, че ще направи това при първа възможност.

— Боговете виждат, че отдавна бих ви дал лодки и гребци, но морето е все още развълнувано. Ако загинете, господарят ще ме накаже със смърт.

— Тогава ни разреши да отидем на брега и да поискаме да ни изпратят лодки от корабите — казва Васко да Гама.

— Не, не, това е невъзможно. Наоколо скитат отряди моплахи. Те са въоръжени и пълни със злоба. Те търсят случай да започнат с вас свада, за да могат в бъркотията да ви избият.

— Защо ни пазиш, защо ни превръщаш в пленници, когато Заморин ни позволи да се върнем на корабите? Нима така постъпват християните?

— Вие не сте пленници и не сте под стража, а под охрана. Махнали караулите, няма да изкарате и един ден — убеждава ги началникът на стражата.

— Щом е така, пуснете ме да се върна при Заморин. Ще му се оплача и той ще ви накаже за неподчинението — гневно казва Васко да Гама.

— Не може! Сега господарят почива и още два дни не можем да го тревожим с никакви грижи и работа.

Васко да Гама е разгневен. Индийците започват да си шепнат и началникът на стражата отново почтително ниско се покланя пред командира.

— Заповядай на корабите да се приближат до брега и ние ще ти дадем лодки.

— Това няма да стане — избухва Васко да Гама. — Вие замисляте измяна, вие искате да привлечете корабите в клопка и да ги завладеете. Знайте, че аз съм заповядал на своя брат: ако подозре, че съм попаднал в плен, да не слуша никакви мои заповеди, защото те могат да бъдат изтръгнати със сила. В такъв случай той трябва да вдигне платната и да отплава за Португалия.

Индиецът още веднъж се покланя и излиза. Чува се щракане на ключалка и звън на катинари. Португалците са заключени. Ханът се превръща в затвор.

Продуктите, купени по пътя, се свършват и португалците започват да гладуват. Вече очакват най-лошото. Почти всички са

сигурни, че вечерта или през нощта ще ги нападнат.

Настъпва втората нощ. Отново поставят караули. Отвън вратите са заключени. Чува се подрънкване на оръжие и пак крещи птицата гукук... Португалците лежат тихо, но никой не спи. Васко да Гама нервно се разхожда от единия край на дворчето до другия. Луната осветява бялата стена на къщата. Сянката на голямо дърво, което расте в средата на двора, с резкия си силует пресича осветеното от луната бяло петно. Всички мълчат. Изведнъж очертанията на сянката се променят. Един от клоните на дървото се поклаща, огъва се и като шумоли леко по листата се прехвърля на покрива на къщата. Зашумява сламата на покрива, Васко да Гама се хваща за кинжала, но Монсаид леко го побутва по рамото.

— Успокой се — казва той — това е боа, тя живее по дърветата и краде кокошки, малки маймуни и плъхове. Тръгнала е към някой курник. За хората не е опасна и затова те не я закачат. Пазете се от малките пъстри змии, не по-дълги от твоя кинжал. Тяхното ухапване е смъртоносно.

Сутринта на португалците донасят вода. През открянатата врата моряците виждат, че големият двор е пълен с войници. Едни седят в кръг, други спят по ъглите, трети кърпят хамути, четвърти играят на зарове, някои се разхождат от единия край на двора до другия, въоръжени с мечове, бойни секири, лъкове и стрели. Към стълбове са завързани коне.

Ясно е, че е невъзможно да си пробият път до корабите. Стражата пуска Монсаид в големия двор и той се връща след два часа още по-разтревожен. Той намира между войниците стари познати и от тях научава печални новини.

От африканския бряг пристигнал кораб и дошлите оттам търговци разказали на Заморин за грабежите на португалците в Момбаса и Мозамбик. Като се възползували от това, маврите разпространили слуха, че мореплавателите са изгонени от Португалия за тежки престъпления и се занимават с шпионаж и грабежи по африканския бряг, че писмото от краля на Португалия е фалшифицирано. Те съветвали Заморин да нападне ненадейно португалците и да ги избие. Нещо повече, маврите заплашвали, че ако Заморин не унищожи португалците, всички мохамедански търговци ще напуснат Каликут и ще започнат да търгуват с неговите стари

съперници — Кананор и Коилун. Най-последно според думите на Монсаид маврите дали на Вали голям подкуп, за да убие Васко да Гама и другите пленени португалци. Тъй като Вали се страхувал от гнева на Заморин, той не се решавал да нападне сам португалците, но обещал, ако те се скарат със стражата, да не спира войниците си и дори да пусне в хана скрития наблизо отряд моплахи.

Между съветниците на Заморин обаче има и индийски търговци. Те се надяват да намерят в лицето на португалците съюзници против моплахите, които заграбили цялата търговия. Индийците доказват на Заморин, че в Каликут португалците не са си позволили никакви престъпления и че може би и слухове за грабежите им по африканския бряг са само клевета на маврите и най-последно, ако Заморин заповяда да убият португалците, Каликут ще започне да се ползува с лоша слава, поради което пратениците и търговците от далечните страни ще избягват тяхното пристанище и самият той, Заморин, занапред изцяло ще зависи от благоволенieto на мохамеданските търговци, монополни собственици на търговията в Каликут.

Доводите им оказват въздействие. През деня в малкия двор, където се намират португалците, идват Вали и началникът на стражата. Те предават заповедта на Заморин. „Чужденците искаха разрешение да търгуват в Каликут. Нека разтоварят стоките си и тогава ще освободим задържаните на брега хора. Нека Васко напише за това на брат си.“

Но Васко да Гама все още се страхува от коварство.

Той пише на брат си: „Струва ми се, че ако дори изпратиш лодки, препълнени със стоки, тези кучета няма да ме пуснат. Затова те моля като брат и ти заповядвам като командир, щом се убедиш, че не искат да ме пуснат, вдигни платната и отплувай за Португалия, за да съобщиш на краля за нашето велико откритие. Ако остана тук и ме убият — нищо не е загубено. Но ако ти се забавиш, те ще съберат кораби от цялото крайбрежие, ще ви нападнат и ще ви унищожат, и известието за нашето славно откритие няма да стигне до Португалия.“

Пауло да Гама изпраща на брега стоки и на 2 юли Вали отново се появява на вратите на дворчето, толкова дотегнало на португалците, и заявява, че пленниците са свободни. Същия ден Васко да Гама и придружаващите го са прехвърлени на корабите.

[1] К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 9, стр. 226. ↑

[2] К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 9, стр. 133. ↑

[3] Из писмото на флорентинеца Джироламо Серинги, изпратено от Лисабон във Флоренция (през лятото на 1499 г.), посветено на резултатите от първото пътешествие на Васко да Гама до Индия. ↑

ТЪРГОВИЯ

Щом стъпва на адмиралския кораб, Васко да Гама веднага заповядва да спрат изпращането на стоки на брега, заключва се с Монсаид в каютата си, за да напише писмо за Заморин.

На другия ден Монсаид отнася писмото, написано с арабски букви, наредени като мъниста. Васко да Гама отново се оплаква от маврите, упреква Заморин, напомня му, че „добрите християни така не постъпват“, и завършва с молба да помогне на португалците да продадат донесените от тях стоки.

След един ден в пристанището пристига ковчежникът на Заморин. Той заповядва на слугите си — все яки момци, въоръжени със сопи — да подготвят помещение за португалците в Пандарани Колам. Слугите му влизат в една къща. Оттам се чуват плачове и нареждания. След час от вратата излизат малко сиво магаре, натоварено с огромни пъстри вързопи с покъщнина, бабичка с две бели кокошки в ръце и куц старец с мръсна чалма, теглец с дълго въже бяло козле, което се дърпа назад. След тях полетява, изглежда, забравена рогозка и на вратата се показва засменият слуга на ковчежника с метла в ръка.

— Вашият магазин е готов — казва ковчежникът на португалците.

Главният секретар на Васко да Гама Диого Диас, брат на Бартоломео Диас, заедно с писаря Алваро де Брага, Монсаид, Жуан Нуниеш и няколко войници се разполагат в отвоюваното помещение и зачакват купувачи. В сенчестия вътрешен двор на рогозки те нареждат раирани вълнени и ленени платове, червени шапки, жълти куртки, огледала, сандъчета с корали, янтар, разноцветни стъклени мъниста, изтърколват бъчва с живак и натрупват планина от пити с мед. В един ъгъл изнасят за продан маса, покрита със зелена покривка. Всичко това писарят Алваро де Брага записва в специална книга.

Привечер в новия португалски магазин идват седем мавритански търговци.

— Дойдохме по нареждане на господаря да оценим и купим стоките ви — казва по-възрастният от тях.

Португалците завеждат маврите във вътрешния двор. Там те започват да оглеждат стоките, небрежно прехвърлят от ръка в ръка коралите, кехлибара и герданите, презрително обръщат гръб на платовете и дори не поглеждат гордостта на португалците — малка маса със зелена покривка. Маврите нищо не казват и си отиват. Португалците недоумяват. На другия ден търговците идват ту по един, ту по двама. Те опитват коралите със зъби, опипват червените шапки, питат за цената и в отговор само се смеят. Това продължава осем дни. Португалците разбират, че се подиграват с тях. Диого Диас и Монсаид бързат при Васко да Гама.

Ясно е, че маврите организирано бойкотират португалските стоки. Монсаид казва: „Та кой продава тук, в Пандарани Колам? Всички търгуват на главния пазар в Каликут. Тук никой няма да дойде. Маврите са наплашили всички, а там има много търговци. Трябва да помолим Заморин да ни позволи да пренесем стоките в Каликут.“

Така и правят. Васко да Гама заповядва на Монсаид да напише ново писмо на Заморин и на 24 юни Вали идва с цяла тълпа носачи. Те натоварват на раменете си денковете и сандъците с португалски стоки и под охраната на отряд наири тръгват за Каликут. Когато и последният португалец напуска къщата в пристанището на Пандарани Колам, иззад ъгъла се показва старицата с кокошка под мишница. Тя се оглежда, изчаква, докато той се скрие зад ъгъла, и бързо се мушва през полуотворената врата на къщата. Скоро иззад ъгъла се показва куцийт старец с козичката и магаренцето, влиза в къщата и се чува щракане на ключалка.

В Каликут на португалците дават магазин в края на главния пазар срещу една чешма. В средата на стаята Диас окачва на една кука масивни везни, донесени от Португалия. В едната стая нареждат стоките, а в по-отдалечената полутъмна стая цял ден стържат и режат. По съвета на Монсаид за всеки вид подправки те правят отделни сандъци. След това идва ковач-индиец, който обковава сандъците с железни обръчи, слага им железни халки и окачва на тях големи катинари.

На другия ден португалците отново се подготвят да посрещат купувачи. При входа застават войници в пълно въоръжение. Те пазят

магазина от маврите, но тайно им е заповядано да избягват до последна възможност сблъскванията. Диого Диас още веднъж оглежда дали всичко е в ред и застава заедно с Монсаид пред входа, за да погледа живота в чуждия град.

Срещу магазина на португалците се тъмнее заобиколена с дървета чешма. В средата ѝ има сива плоча. От нея по меден улей се лее струя студена вода. Плочата е украсена с резба. Горے се преплитат две каменни рози, надолу се спуска оригинален орнамент, а в центъра се вижда арабски надпис.

— Какво пише там? — пита Диас Монсаид.

— Чешмата построи Омар Ибн Ахмад от Джида. Пътнико, утоли жаждата си и спомени името му — бавно превежда Монсаид.

Около чешмата цял ден има навалица. Мохамеданки, увити от главата до петите с бели и сини дрехи, стройни индийки с медни халки на краката и ръцете, с големи очи, подчертани с черно, хванали за ръка бронзови деца, идват за вода. Техните сплетни, шеги и кавги не спират през целия ден. Под сянката на дърветата почиват на прохлада и се хранят пътниците. От едната страна водата се излива в голямо корито. Тук селяните от предградията водят на водопой магарета и впрегатни биволи, мрачни керванджии от север идват с кльошави камили, млади франтове с пъстри дрехи поят арабските си жребци. Два пъти идват на водопой работни слонове с бивни, обковани с мед, а веднъж благоволява да се напие свещеният бик на Шива — великолепно добре гледано животно с огромни рога. Насреща са магазините на месарите. Облаци черни и зелени мухи се въртят над току-що закланите и одрани овни, макар че месарите, едри и весели брадати хора, през цялото време размахват метлички. По-настрани в праха лежат проскубани жълти кучета с изплезени от жегата езици.

По-нататък са магазините на търговците на платове. Пъстри бродирани шалове, най-тънки муселини, тежки копринени покривки с втъкана сърма, платна с най-ярки цветове са изложени за показ и блестят на слънцето.

Португалците веднага разбират, че техните платове не могат да конкурират чудните изделия на индийските тъкани.

Пазарът живее своя шумен и пъстър живот и като че ли не обръща никакво внимание на португалците. Продавачите на сладкиши с пронизителни диви викове канят купувачите под жалките си навеси.

Градинарите, живеещи около града, са сложили направо на прашната земя неизвестни на португалците плодове: златисти, нежнорозови, сякаш покрити с лек пух, синкави, черни. На слънцето от тях лъхат някакви силни чужди аромати.

В тълпата се мушкат голи момчета с делви разхладителни напитки. Малка улична танцьорка танцува върху килимче под акомпанимент на дайре. Бавно минават мавритански търговци и важно разговарят за цените и за предстоящата реколта на подправките. Гърми чукът на ковача, който поправя селски мотики; скитник-жрец с тояга, звънче и просяшка чаша проси милостиня. Полицайте на Вали влачат към затвора някакъв крадец на дребно, който се дърпа. Мургави планинци се пазарят за коне.

Времето минава. Никой не обръща внимание на португалците. Сякаш никой не се интересува от новия магазин и от португалските войници, които изнемогват в кожените си ризници и подплатени кафтани под отвесните лъчи на тропичното слънце. Но зад това привидно безразличие на пазара се крие нещо друго. Всесилните мавритански търговци са организирали около португалските стоки заговор на мълчание. Из пазара се носи слухът, че португалците са тайни наблюдатели на пиратите и търговците на роби и че след като си заминат, тези, които търгуват с тях, жестоко ще си изпатят.

Понякога от тълпата се появява някой мохамедански войн, който предизвикателно крещи и показва меча си. Моряците различават само често повтаряната дума „португал, португал“. Винаги когато около магазина спре мохамедански войник, Монсаид изчезва в магазина.

— Какво говори този безбожник? — разпитват португалците Монсаид.

— Не заслужава да се превежда — шепне мавърът от магазина.

— И все пак? — настойчиво пита Диас.

— Лош човек, ругае и заплашва — неохотно отговаря Монсаид и се мъчи да замаже неприятния разговор.

Облечени в непригодни за тропичния климат дрехи, португалците мъчно понасят жегата. Вода нямат. Наистина често минават момчета с делви и моряците неведнъж завистливо поглеждат минавачите, които, изпили за някаква дребна монета чаша студена течност, с удоволствие покашлят. Но Диас се страхува, че маврите могат да ги отровят и не разрешава на никого да си купи нещо за

пиене. Да отидат на чешмата през площада не се решават — вьоръжени мохамедани все по-често и по-често се спират пред магазина. Сега те се появяват на групи и като сочат магазина и португалските войници, които стоят, без да помръднат на слънцето, говорят, изглежда, нещо оскърбително и смешно, защото всички наоколо се смеят с глас.

В южната част на Португалия, сравнително неотдавна отнета от маврите, още живеят доста мавританци, но португалците са свикнали да гледат на тях като на победени и сломени. А тук маврите са господари на положението, облечени са с богати, но леки, нестесняващи движенията дрехи и им се надсмиват...

Португалците кипят от злоба и се кълнат като командира си Васко да Гама да отмъстят на присмехулниците.

Така минава денят. Спуска се нощта. Пазарът замира, макар че на площада все още се виждат закъснели търговци, селски каруци с впрегнати в тях биволи и момчета с кошници, които ловко събират в прахуляка сламата и тора.

Диас решава през нощта да се промъкне при командира и да му съобщи какво е положението им на пазара в Каликут. Той взема със себе си двама войници и Монсаид, въпреки че мавърът отначало се опитва да избегне опасната разходка.

... Мръква се. Тропичната нощ се спуска изведнъж, без здрач. Диого Диас и другарите му, за да не пресичат осветения от луната пазарен площад, се измъкват през малка врата в тревясала уличка и тръгват из тихия град, като се стремят да избягват осветените от луната места.

— Главните врати са затворени — прошепва Монсаид, — но аз зная един изход при реката.

Скоро луната се скрива. Превалява топъл дъжд.

И през нощта животът в източния град не замира. Понякога португалците дочуват звън на цимбали, нежна жалба на лютня, глас на певица.

— Младежите се веселят — казва Монсаид.

Издад високите огради до тях достига пръхтене и сумтене на биволи; някъде скърца колело, чука тъкачен стан, звънтят чукчетата на златарите. От плоските покриви се носи приглушен спор и тънък писък на дете. Отдалече долита чаткане на копита. Зад реката вят

чакали. Изведнъж вик разтърсва въздуха, от другия край на града му отговаря също такъв вик.

— Какво е това? — разтревожени възкликват португалците и се хващат за мечовете си.

— Това е ходжата. Той слави аллаха. Не се тревожете — успокоява ги Монсаид.

Португалците стигат до някакви тъмни стени и като вървят след Монсаид, свиват встрани и започват да се промъкват през обрасли с тръни развалини. Дъждът престава и отново се появява луната.

Монсаид спира, сякаш си спомня нещо, после бързо тръгва напред и изчезва в сянката на храстите. Португалците бързат след него, закачайки с глави клонки и листа.

— Ето че излязохме от града — се дочува гласът на Монсаид. Мавърът стои на площадка, ярко осветена от луната. Зад тях се издигат стените на града, а пред тях шуми вливащата се в морето река. В рибарското селище на брега на реката Монсаид има познати. Той се надява да получи от тях лодка. Но мавърът не познава добре пътя и се страхува да пита. Цели два часа те се скитат по кривите, покрити с рибени глави и люспи улички на селището, препъват се, прескачат стари лодки и най-после Монсаид открива търсената къща. Той предпазливо почуква и с тих глас започва да се пазари с рибарите.

След половин час тясна платноходка излиза в морето и бърза към корабите.

Въпреки късния час Васко да Гама веднага ги приема. Той изслушва подробния доклад на Диас за несполучливата търговия, за интригите и издевателствата на моплахите.

— Нищо, приятели — казва на португалски командирът, за да не го разбере Монсаид, който говори на кастилски. — Докато сме слаби, трябва всичко да търпим, но и да помним. Ще дойде ден, ще се върнем тук със силна флота и тогава тежко на мохамеданите. За всички обиди ще им заплатим стократно. А сега трябва да молим Заморин да ни защити от моплахите.

СКАРВАНЕ

Сутринта съчиняват ново писмо и Монсаид пак го отнася в града. Привечер идва отговор. Владетелят на Каликут съобщава, че е заповядал да поставят стража при магазина, която да държи моплахите на почетно разстояние. По-нататък той пише, че ще продаде на португалците подправки от собствените си складове и ще приеме в замяна португалски стоки. Без съмнение в това решение се чувства влиянието на индийските търговци, които с всички сили се стремят да пречат на съперниците си моплахи.

— Не бъдете много придирчиви — съветва Васко да Гама Диас и другарите му. — Помнете, че ползата от тази търговия ще бъде толкова голяма, че не си струва да проявяват дребнавост. Отстъпвайте, давайте подаръци на индийците — чиновници на Заморин, не се засягайте, ако ви носят долнокачествени стоки, и много не се пазарете.

Васко да Гама позволява на екипажа да посещава брега. Капитаните на корабите пускат моряците на смени. Васко да Гама най-строго им забранява да се разделят. Той се страхува, че моплахите ще ги следят и ще убиват тези, които се отделят.

На брега дежурят закотвени португалски лодки. Под камизолите си моряците имат брони, край бордовете лежат копия, а под пейките — мечове. Васко да Гама заповядва на дежурещите в лодките войници да са готови всеки момент да се притекат на помощ на другарите си от брега.

Моряците носят за продан дрехи и дреболии, за да могат да си купят поне шепа подправки. Малцина от тях знаят цената на подправките в Европа и ги купуват, за да има с какво да подкрепят разказите за славното пътешествие в Индия след завръщането си в Португалия.

Но моряците са разочаровани от Индия. В родината си те са слушали много разкази за Индия като за страна, където златото може да се събира с лопати, а подправките растат в такова изобилие, както жълъдите в португалските гори.

В същност положението се оказва съвсем друго. Подправките в Каликут са в ръцете на едрите търговци. От дребните търговци можеш да купиш само няколко шепи черен пипер, джинджифил или карамфил. Нещо повече, на португалците се налага да продават дрехите си на безценица — за риза, която в Португалия струва триста рейси, в Каликут дават само тридесет. Моряците проклинат „алчността на индийците“, но са принудени да отстъпят. Никой няма злато и сребро. Получената предварително заплата е прахосана още преди отплаването или е оставена на семействата им в Португалия.

Като скитат из града, моряците виждат истинска Индия — Индия на жалките къщурки и колибите, Индия на измъчените селяни, Индия на глада и нуждата. Просяци на тълпи ходят след моряците. Децата тичат около тях и си просят храна.

Всеки ден на корабите пристигат гости и търговци. За да предразположи към себе си населението, Васко да Гама заповядва да хранят всички, които идват.

Когато вестта, че чужденците хранят безплатно, се разчува между бедното население, португалците не могат да се отърват от гладни посетители. Това гостоприемство е твърде разорително, но Васко да Гама счита, че е необходимо да установят дружески отношения с туземците, за което си струва да бъдат пренебрегнати всички други съображения.

Сега вече търговията в магазина тръгва другояче. Пред вратите вместо португалски часови застават наири. Издадена е заповед, която забранява на моплахите да се приближават до магазина.

В магазина идва главният ковчезник на Заморин, проверява везните на португалците и заповядва да донесат подправки. Цял ден носачи мъкнат чували с черен пипер. Два дни го теглят, като писарят Алварес де Брага и ковчезникът на Заморин водят отделни сметки. След това пипера изсипват в сандък.

Всяка вечер купените през деня подправки се пренасят на брега и оттам с лодки се прехвърлят в корабите. В корабните трюмове дърводелци под ръководството на лоцманите от Малинди правят за всяка отделна подправка непроницаема преградка. Така ароматите на подправките няма да се размесват и цената им няма да се понижи. След това черният пипер изчезва. Пикантният аромат на джинджифила сменя острия аромат на пипера. Три дни товарят джинджифил.

Монсаид и Диого Диас нервничат. Явно е, че тук Заморин и чиновниците му нещо хитруват. В джинджифила има и червена глина уж „за сила“. Диас счита, че „това е истинско ограбване на португалците“. Но Васко да Гама заповядва да не се вдига шум: „Ние и без друго получаваме подправките евтино, а да се скараме с тях винаги има време.“

След три дни приключват и товаренето на джинджифила. Идва ред на канелата. Монсаид се възмущава. Предстои да получат карамфил и шафран. Канелата като лека стока трябва да бъде натоварена последна, но ковчезникът, чувствавайки, че португалците са склонни да отстъпят, настоява на своето и канелата е натоварена порано, отколкото е необходимо.

За подправките индийците получават мед, живак, корали, кехлибар и гerdани. От платовете им не се интересуват, защото до унищожаването на занаятчийското тъкачество в Индия от англичаните индийските тъкани нямат равни на себе си нито по качество, нито по стойност.

И тъй търговията потръгва. Португалците разбират, че цените, по които плащат, са по-високи от цените на каликутския пазар, виждат, че понякога им дават второкачествена стока, но са доволни от търговията. Ако могат да закарат стоката в Португалия въпреки всичко ще получат огромни печалби — толкова голяма е разликата в цените на подправките в Европа и Индия.

Само Монсаид започва отново да нервничи. Той е научил от свои приятели, че моплахите подготвят нова интрига. Този път те използват отстъпчивостта на португалците при закупуване на стоките.

— Къде се е чуло и видяло — твърдят те, — търговци да плащат за подправки такива луди пари, да приемат безропотно лоша стока, че и да плащат за нея като за добра? Защо между португалците има толкова малко търговци и толкова много войници? И къде е „Армадата“, за която толкова тръбиха португалците, когато пристигнаха? Не, те не са мирни търговци! Те са шпиони на пирати и след като разузнаят, каквото им е необходимо, ще се върнат и ще разграбят Каликут.

Най-после до тях прониква и новината, че моплахите тайно са изпратили в Червено море бързоходен кораб при египтяните и че силна

египетска флота вече се движи насам, за да разгроми португалците.

Тази новина разтревожва Васко да Гама. Време е да напуснат Индия. Командирът обаче не иска да издаде страха си и изпраща Диас при Заморин с прощално писмо и подаръци, но интригите на моплахите вече са извършили своето. Четири дни Диас чака да бъде приет от Заморин. Най-после го пускат в двореца. Заморин приема Диас много студено, не изслушва до края встъпителната му реч и казва, че самият той не иска да гледа подаръците на Васко да Гама и нека той ги предаде на чиновника му, който добавя от себе си, че преди заминаването си Васко да Гама трябва да заплати шестстотин ксерафина^[1] мито. Диас, малко смутен от приема, обещава да предаде всичко на командира си.

Диас напуска двореца много късно, но не му дават изпращачи и той тръгва към главния пазар с намерение да пренощува в португалския магазин. Скоро разбира, че го преследват. Наистина зад него не се вижда никой, защото преследвачите не искат да се мяркат пред очите му, но той чува стъпките им по кривите улички. Диас тръгва по-бързо и изважда кинжала си.

Ето и пазарния площад. Той пресича обляния с лунна светлина площад и почуква с дръжката на кинжала си на вратата. Сънен наир го пуска да влезе, а самият той излиза навън.

Скоро се дочува шум от стъпките на преследвачите. Те започват да преговарят с наира; той извиква от магазина другарите си. След това се чува щракане на ключалка. Магазинът е заключен отвън и португалците разбират, че са попаднали в капан.

На другия ден, 14 септември, по всички пазари и площи на Каликут и Пандарани Колам ходят облечени в червено глашатаи, които бият барабани и съобщават на населението, че Заморин е изобличил португалците в шпионаж и забранява на всички да имат работа с тях. Това чуват лоцманите от Малинди и съобщават на командира.

Положението става тежко. Лошият мир със Заморин се е свършил и започва доброто скарване. Васко да Гама не знае дали са убити Диас и другарите му или са попаднали в плен, а всеки момент в пристанището може да се появи египетската ескадра.

На 14 и 15 септември никой не идва на корабите. Пригответената за гостите храна вкисва. Едва на 16-и се доближава лодка. В нея има

петима младежи. Те заявяват, че искат да продадат скъпоценни камъни. Но по всичко личи, че те са шпиони на моплахите.

Въпреки всичко Васко да Гама заповядва да се държат с тях вежливо. На другия ден става ясно, че бойкотирането на португалците, което се опитал да организира Заморин, не е успяло. При португалците пак започват да идват посетители. Този път Васко да Гама се вглежда в тях особено внимателно и на 19 септември забелязва между гостите дванадесет души богато облечени и, както изглежда, членове на знатни семейства и заповядва да ги задържат. По един от задържаните той изпраща писмо на Заморин, в което предлага да размени задържаните индийци с Диас и другарите му, а след това напуска Пандарани Колам и се насочва към Каликут. Оказва се, че Васко да Гама не е сгрешил и че наистина е арестувал много влиятелни лица. Роднините им започват да молят Заморин да се съгласи с предложението на португалците. Подкрепят ги индийските търговци. Натискът оказва необходимото въздействие и Заморин извиква при себе си Диас. Този път той е приветлив и весел.

— Защо вашият началник задържа моите поданици? — пита той.

Диас разбира, че Васко да Гама е взел заложенници, и става по-смел.

— Ти ни превърна в пленници — казва той. — В отговор нашият командир е задържал твоите хора.

— Добре — отговаря Заморин, — ще ви освободя. Искал ли е от вас нещо моят чиновник? — пита той, като се прави, че не знае за исканите от чиновника му 600 ксерафина. Диас кимва утвърдително.

— Нима си забравил — с престорен гняв се обръща Заморин към чиновника, — че неотдавна твоят предшественик заплати с главата си опита да изнуди един търговец. А вие си идете на корабите и отнесете моето писмо за вашия крал.

Писарят връчва на Диого Диас обвит с бял плат лист от някакво дърво. На него пише на арабски: „Васко да Гама, твоят придворен, дойде в моята страна, което много ме зарадва. Земята ми е много богата с карамфил, джинджифил, канела, черен пипер и скъпоценни камъни. В замяна искам да получа от тебе злато, сребро, корали и червени платове.“

Португалецът се покланя на Заморин и напуска двореца.

Отвеждат Диас и другарите му на брега и на 27 септември до корабите се приближават лодки. С тях довеждат португалците. Но Васко да Гама освобождава само половината от пленниците. Шестима души той решава да задържи, докато от склада не докарат португалските стоки.

На разсъмване с малка лодка пристига Монсаид. Той е кален, чалмата му е завита небрежно, единият ѝ край се мотае. Добре гледаната и поддържана брада е разрошена и в нея се виждат сламки и разни дребни боклучета. В ръцете си държи малка кожена красива торба. Монсаид моли да го заведат при командира. Когато остават сами, мавърът започва да разказва, като се запъва и прекъсва разказа си:

— Ограбиха къщата ми. Ето само тази торба със скъпоценни камъни можах да отнеса със себе си. Цялата нощ прекарах в плевника на съседа в сламата на кучето и слушах как си делят вещите ми, как спорят за дрехите ми, как разбиват сандъците ми и проклинат името ми. Те казват, че съм се продал на християните, че съм преоблечен християнин, изпратен в Каликут от португалския крал, че съм ренегат, че трябва да ме убият. И наистина щяха да ме убият, ако ме бяха намерили. О, злосластна моя съдба! Всичко е загубено, всичко е загубено! Ако и ти ме изгониш, аз ще загина! — стене той.

Васко да Гама разрешава на Монсаид да остане на кораба.

Привечер към корабите се приближават десет лодки. Дошлите показват парчета плат, взети от португалския склад в Каликут, и със знаци предлагат да ги разменят със задържаните от португалците индийци. Васко да Гама обаче взема друго решение.

— Предай им — казва той на Монсаид, който е успял да се измие, преоблече и сега стои до Васко да Гама на кърмата, като че ли нищо не е било, — предай им, че това са жалки останки от стоките, които се пазеха в нашия склад. Те не ни трябват. А индийците аз ще отведа в Португалия. Нека видят с очите си, че маврите са лъгали и че португалците не са крадци и мошеници, а ние ще се върнем и ще отмъстим на всички, които ни желяеха злото. Ще им покажем как отвърщат португалците на оскърбленията!

На 30 септември корабите тръгват на път. Двадесет лодки, пълни с въоръжени хора, се опитват да преследват португалците, но Васко да Гама заповядва да дадат залп от бомбардите. Дори и това не спира

преследвачите. Те преследват малкия „Берио“, като се опитват да го заобиколят и откъснат от останалите кораби.

Започва буря. Пелена от дъжд скрива индийския бряг. Силен вятър подгонва корабите в открито море. След няколко часа бурята преминава и слънцето пак блясва, но вече не се виждат нито лодките на преследвачите, нито индийската земя.

[1] *Ксерафин* — сребърна монета. 1 ксерафин е равен на 300 рейси. ↑

НА ОСТРОВИТЕ АНДЖИДИВ

Васко да Гама повежда корабите на север, като плава на значително разстояние от брега. Само от върха на мачтата на изток се вижда тъмна ивица от Индия. Така плават десет дни. Пречистват трюмовете, още веднъж проверяват преградите, които отделят подправките една от друга. Васко да Гама разпитва пленниците за Индия. По негово нареждане писарят с помощта на мавъра преводач съставя списък на думите, които според индийците се употребяват най-често. Той включва названията на корабните части, на питиетата, ястията, оръжията, названията на животните, на частите на тялото и най-често употребяваните глаголи. Списъкът се прави грижливо. След като бъдат записани 10–12 думи от един пленник, писарят заедно с мавъра отива при друг, прочитат му записаните думи и проверяват дали са ги записали правилно.

На 9 октомври през целия ден Васко да Гама заедно с Монсаид съчинява писмо до Заморин. На другия ден сутринта корабите рязко се обръщат към брега. Когато зелените поляни, жълтите сипеи и тъмните горички започват да се виждат ясно, от „Сан Габриел“ спускат лодка и свалят на брега един от пленените индийци. Васко да Гама пише на Заморин, че се надява в бъдеще да установи дружба и търговски връзки с Каликут, че го моли да му прости пленяването на индийците и му обещава да ги върне обратно. Според думите на Васко да Гама индийците трябва да потвърдят в Португалия разказа му за откриването на Индия.

Когато лодката се връща, корабите излизат в открито море и се отправят на северозапад. На 20 октомври в далечината се показват островите Анджидив. Корабите се приближават до най-големия остров и влизат в залива, заобиколен от високи гористи хълмове. В залива се влива голям ручей. Командирът е много доволен. За такъв прекрасен пристан може само да се мечтае. Скрити в закътания залив, корабите не се виждат. Наоколо има дърва и вода. Васко да Гама веднага изпраща трима моряци на върха на хълма, които да огледат

околностите и морската далечина. Други моряци се отправят във вътрешността на острова за дърва. На корабите изстъргват и мият бъчвите за вода.

Островът изглежда необитаем. И едва след три дни Николао Коельо, скитайки с отряд войници из гората, се натъква на развалините на някакъв храм. В горския гъсталак се тъмнеят каменните му стени, а покривът отдавна е изчезнал. Целият храм е обвит с пълзящи растения с малки червени цветове и само средата му е изчистена от тревата и е грижливо изметена. Там има три полирани камъка. Отдясно, на края на гората, Коельо открива голям каменен басейн. Корените на лианите и малките дървета са разклатили стените му, някои плочи се търкалят по дъното, покрито със сухи вършини. При появяването на португалците една голяма зелена змия, приличаща се на оградата на басейна, се плъзва към дъното му.

В гората цари тишина. Мръква се. Португалците се разполагат за почивка и запалват огън. От гората се появява мръсен, окъсан старец. Като вижда, че португалците, приели и този път индийския храм за черква, не го разрушават, той се приближава и започва бързо да говори нещо и оживено да жестикулира. Лоцманът превежда. От разказа на стареца португалците разбират, че тези острови са безлюдни, че тук се отбиват кораби само за да вземат вода и дърва, а самият той е свещеник на тази „християнска черква, разрушена някога от маврите“.

Моряците нагостяват стареца със сушени плодове и ориз. Сутринта те бързат да съобщят на Васко да Гама за откритата черква. Но командирът не се интересува от това. Ако в многолюдния търговски Каликут е било изгодно за него да се моли в местния храм, като се преструва, че го приема за християнска черква, тук, на този пуст остров, няма защо да разиграва комедия за удоволствие на стария безделник и нахалните маймуни.

По-важни са новините от морето. Още на разсъмване от наблюдателния пост на хълма дотичва запъхтян моряк и съобщава, че на юг се виждат корабни платна.

— Трябва да ги потопим. Иди, Коельо, с „Берио“ и се заеми с тях — казва командирът.

Коельо изчаква лекия бриз и неочаквано се появява в устието на залива и напада индийците. В същност бой няма. Пет кораба успяват да избягат и изстрелите от бомбардите на „Берио“ не им причиняват

никаква вреда. Мачтата на шестия кораб се счупва и платното му увисва безпомощно като парцал. Моряците на кораба скачат в морето. Португалците намират в пленения кораб малко кокосови орехи, делви с палмово масло и вещите на избягалите моряци. Едва по-късно португалците научават, че тези кораби са част от ескадрата на знаменития индийски пират Тиможа, заклет враг на мохамеданите. По-късно Тиможа става съюзник на португалците и по тяхно нареждане пленява и ограбва мохамедански кораби.

След четири дни дежурните отново съобщават, че към острова се движат кораби. Единият от тях се насочва към залива, а другите спират край високия бряг. Скоро в залива се появява голяма лодка, на носа ѝ стои висок брадат мъж със светла кожа. Още отдалече той извиква на испански:

— Господа, нося ви мир и дружба, обещайте да не ме закачате и аз ще дойда при вас на кораба.

— Ти ще бъдеш най-уважаван гост, ела — отговаря Васко да Гама.

Непознатият се качва на „Сан Габриел“ и започва да разказва. Той бил евреин от Гранада. След превземането на този град от испанците избягал в Турция, откъдето се промъкнал в Индия и сега командувал флотата на могъщия владетел, султана на Гоа.

Васко да Гама разпитва евреина, а с крайчеца на окото си поглежда към брега. Там под прикритието на „Берио“ Коельо с тридесет войника се промъква към индийската лодка. Васко да Гама продължава вежливия разговор. Едва когато чува викове и вижда, че португалците гонят по палубата на лодката индийските моряци, той дава знак. Хвърлят се върху уважавания гост, завързват му ръцете и го повалят на палубата.

— Камшици! — извиква командирът.

Смъкват от пленника разкошния халат и върху голите му плещи започват да се сипят удари.

— Признай си, куче, кой те изпрати. Казвай всичко или ще заповядам да капят върху главата ти вряло масло и тогава, щеш не щеш, ще говориш.

Но евреинът и по време на мъченията повтаря това, което вече е казал. Той стене и се моли да му запазят живота и обещава да прави всичко, което му заповядат португалците.

— Добре — проговаря Васко да Гама. — Ти трябва да ни помогнеш да завладеем корабите, които са в морето. Но помни: опиташ ли се да ни предадеш, ще те измъчвам така, че ще започнеш да мечтаеш за смъртта.

Пребитият евреин е готов на всичко. През нощта португалците се насочват към открито море. Най-напред се движи завладяната индийска лодка. На носа ѝ стои гранадецът с оковани ръце и крака, а зад него — португалски войник с кинжал в ръка. В трюма са скрити войници. По-назад на известно разстояние плават с угасени светлини „Берио“ и „Сан Габриел“. Командирът казва, че ще обеси този, който продума дори една дума.

— Кой иде? — извикват от индийския кораб.

— Свои — гласът на гранадеца трепери. — Намерих на брега стари приятели.

Когато лодката с португалците се приближава плътно до най-близкия индийски кораб, португалците се хвърлят на абордаж. Топчиите на „Берио“ и „Сан Габриел“ започват почти в упор да стрелят по другите индийски кораби. Там настъпва паника. Едни скачат във водата, за да стигнат с плуване до брега, други се опитват да се скрият в корабните трюмове.

— Избивайте ги без пощада! — извиква от високата кърма Васко да Гама.

Боят се превръща в касапница. На разсъмване всички, които португалците намират на корабите, са избити. Няколко индийци успяват да се доберат с плуване до острова и да се скрият в гората. Васко да Гама обаче счита, че всички трябва да бъдат обезвредени. Дори един-единствен беглец, достигнал индийския бряг, може да се върне със силна ескадра. Затова португалците през целия ден ловят криещите се в гората бегълци. Но този път командирът заповядва за известно време да щадят индийците. Привечер на брега се струпват около сто пленника. Между тях се разхожда Коельо. Той избира най-силните. Тридесет и шест души остават да работят при помпите, по дванадесет за всеки кораб. Оковават краката им с вериги и ги заключват в една от пленените лодки. Останалите португалците извеждат на висока стръмнина над морето и там ги избиват. Всеки пленник удрят отзад с меч и после го блъскат в морето.

Тази касапница, това хладнокръвно избиване на невъоръжени хора, които не воюват с португалците, са много характерни за Васко да Гама.

По време на тази разправа на корабите свирят тръби и моряците пеят песни. Васко да Гама празнува неочакваната лека победа.

След петдесет години най-великият поет на Португалия Луис Камоенс (Камоинш) ще възпее в пълнозвучни стихове пребиваването на португалците на островите Анджидив. Той ще ги нарече острови на любовта и ще разкаже как моряците били посрещнати от Венера, как богинята на любовта създала земен рай за уморените пътници и как нимфите предсказали на Васко да Гама великолепната съдба на Португалия...

След като избиват пленниците, португалците ограбват завладените кораби. Те намират там малки топове, прекрасни лъкове с тръстикови стрели, дълги тънки мечове, секири с двойни остриета, кокосови орехи, ориз, сушена риба. Всичко това те прехвърлят на португалските кораби, смъкват от индийските лодки платната, вземат годните за дърва дъски, а лодките потопяват. След това португалците се заемат с ремонтирането на своите кораби. Разтоварват на брега подправките, изтеглят корабите на плитко и като ги накланят отначало на едната, а после на другата страна изчистват дъната им.

На 5 октомври португалците вземат вода и напускат островите Анджидив. Сандъците на всички моряци са пълни с плячка и с купените в Индия стоки: парчета плат, торбички с подправки, вързопчета с евтини украшения и долнокачествени скъпоценни камъни.

ОБРАТНИЯТ ПЪТ

Обратният път през океана е особено мъчителен. Вятърът духа едва-едва, сякаш без желание. Често по няколко дни времето е съвсем безветрено. От брега на Арабския полуостров лъха зной. Напразно моряците търсят сянка. Подправките издават сладък и остър мирис.

Португалците пак започват да боледуват от скорбут, защото, както и по-рано, не знаят как да се предпазят от него. На всички кораби мнозина от екипажа лежат болни. Почти всяка вечер падре Перо де Ковилиам пее на кърмата заупокойни молитви. Моряците стоят с голи глави и мрачно гледат как морето поглъща един след друг другарите им. Пауло да Гама, по-човечен от другите командири, ободрява болните и се грижи за умиращите. Почти всяка вечер някои сандъци остават без стопани. Писарят Диого Диас в присъствието на двама пълномощници на моряците отваря с ключ, снет от шията на покойния, катинара на сандъка, грижливо записва и оценява съдържанието му и го отнася в трюма, за да бъде предадено по опис на наследниците. Все повече стават празните сандъци. Така че споровете за тях спират.

Скорбутът покосява почти целия екипаж. Скоро на всеки кораб остават само по шест-седем здрави моряци, които могат да се изкачват по мачтите. Все по-трудно става управляването на корабите, а слънцето сякаш с всеки ден все по-силно нажежава притихналото море и мълчаливите кораби.

„Уверявам всички — пише авторът на «Roteiro» — че ако това положение беше продължило още две седмици, не би имало кой да управлява корабите. Стигнахме до такова състояние, че изчезна всякаква дисциплина. Молихме се на светците — покровители на нашите кораби. Капитаните се съвещаваха и решиха, ако вятърът позволи, да се върнат обратно в Индия.“

Едва на 2 януари 1499 г. се показва африканският бряг.

При обратното си пътуване през Индийския океан португалците не виждат суша 89 дни. Мореплавателите виждат Африка привечер и

като се страхуват да не попаднат на подводни скали, остават да нощуват в открито море.

Те мислят, че са достигнали африканския бряг в района на Мозамбик. Сутринта кормчиите измерват географската ширина. Оказва се, че португалците са отишли твърде далеч на север. Тогава корабите тръгват на юг край африканския бряг. Плават цял ден. Привечер се показва Могодишу — град на араби, търговци на роби, разположен на 5° северна ширина.

На корабите положението е много тежко. Скорбутът, както и по-рано, мори моряците. Дори здравите наглед хора са вяли и апатични, нямат апетит и чувствуват болки в краката — първите признаци на скорбута. Водата за пиене е на привършване, всеки получава по малко.

Край африканските брегове се прибавят нови мъки. Облаци от насекоми атакуват корабите. На ята долитат от брега големи черни и зелени мухи, които досаждат на моряците и заразяват храната им. Още повече ги дразнят комарите. Като използват тихото време, тези малки мъчителни навсякъде преследват моряците и хапането им се превръща в истинско мъчение за болните.

Но Васко да Гама се страхува да се приближи до брега, където така примамливо се белеят зданията на Могодишу. Той разбира, че сега за португалските кораби, превърнали се в плаващи болници, е по-добре да избягват всякакви стълкновения с маврите. До Могодишу вероятно са стигнали слухове за сблъскванията на португалците с населението на Мозамбик и Момбаса и маврите от Могодишу, разбира се, ще поискат да отмъстят за съотечествениците си, още повече, че в случай на успех португалските кораби и стоки ще бъдат награда за отмъщението. Затова Васко да Гама решава да не спира в Могодишу.

Но командирът и тук остава верен на себе си. Когато минава край Могодишу, той заповядва да дадат залп с бомбардите по този град, който португалците виждат за пръв път в живота си.

— Трябва да ги поуплашим и да им покажем, че сме силни, както винаги — казва той.

На другия ден корабите продължават край зеления бряг. След пладне, когато корабите заобикалят някакъв скалист нос, зад завоя се появяват много лодки.

— Това са пирати, тук е бърлогата им — казва лоцманът от Малинди.

По-рано португалците не биха се изплашили от негрите, въоръжени с копия и стрели, но сега войниците лежат болни. Ако пиратите се приближат до корабите, всяка съпротива ще бъде безполезна. Затова командирът дава заповед да стрелят по пиратите отдалече. Почти всички топчии са болни. С пъшкане те се надигат и подкрепяни от по-здравите си другари, с мъка отиват до оръдията. Всички знаят, че само от бомбардите зависи спасението им. Тесните и дълги пироги се приближават, вече се виждат белите щитове с червени рисунки и черните войници с боядисани червеникави коси. Чува се бойна песен. В такт с дивата, печална мелодия се потапят във водата греблата. Лодките се движат в полукръг, за да отрежат пътя на корабите за отстъпление.

Болните се надигат от парцаливите си легла. Васко да Гама се приближава до борда и махва с кърпа. От залпа целият кораб трепва. Димът забулва всичко наоколо. Чува се залпове и от другите кораби.

Димът бавно се разсейва. Най-после португалците виждат, че полукръгът на пиратските лодки е разкъсан. Пирогите бързат към брега. Португалците са спасени.

Корабите продължават пътя си. През нощта разтревоженият дежурен извиква Васко да Гама. Командирът е на кърмата, той се оглежда наоколо и не може да познае морето. Тъмните кораби се движат по снежнобяла безкрайна пустиня, а зад тях се гонят студени сребристи вълни, от тази белота небето изглежда още по-дълбоко, още по-черно.

— Какво е това? — пита командирът лоцмана от Малинди.

— Морето свети, мухите изчезнаха, ще има буря — отговаря той.

С рупора Васко да Гама съобщава това и на другите кораби. Започват да се подготвят за бурята. Вдигат всички, които поне малко могат да се държат на краката си, завързват с вериги бомбардите, покриват с платнища отворите на трюмовете, проверяват въжетата и приберат платната.

Лоцманът излиза прав. Сутринта започва буря. Но на португалците, подготвили предварително корабите, тя не причинява големи вреди. Само въжетата на „Сан Рафаел“ са изпокъсани.

На 7 януари сутринта лоцманът показва бялата ивица, която неясно блести в далечината на брега.

— Малинди — казва той.

Португалците са щастливи. В Малинди те имат приятели, тук могат да си починат и да полекуват болните. По заповед на командира корабите са украсени със знамена и ленти. Измършавял тръбач свири тържествен марш, топчиите дават залп. Моряците крещят от радост.

В Малинди хищникът отново скрива ноктите си. Сега Васко да Гама се нуждае от помощ и затова през шестте дни, които португалците прекарват в Малинди, той се държи като искрен приятел на султана, който помни услугите и знае цената им.

Когато корабите влизат в пристанището на Малинди, посрещат ги ярко украсени лодки. Пратениците на султана донасят на португалците овце и кокошки, портокали и плодове на манговото дърво. Султанът е заповядал да поздравят Васко да Гама със сполучливото плаване и да му предадат, че отдавна ги чака и ги кани в двореца си.

Васко и Пауло да Гама се качват в една лодка. Султанът на Малинди ги очаква до колене във вода.

Преди да стигнат до брега, братята да Гама скачат във водата, за да прегърнат султана. Домакинът повежда гостите към брега. Там започват да си разменят любезности. Мавърът казва, че се радва на завръщането на своите португалски приятели и че целият град е на тяхно разположение.

Капитаните отговарят, че само благодарение на помощта на султана на Малинди португалците са намерили пътя за Индия, Те го уверяват, че винаги ще му бъдат признателни и че са готови да му служат като на свой господар.

Така си приказват те на път за двореца на султана. Минават през покрайнините на града, населени с роби-негри. Наоколо са разхвърляни без ред кръгли плетени колиби. При вратите на колибите жени чукат просо с огромни, високи колкото човек чукала в каменни чутури. Деца, кози, овце и кокошки тичат в облаци от прах. Горещината е непоносима. Зад колибите се простира голям площад — пазар на роби. Оковани по двама или с дървен ярем седят в праха черни хора и тъпо гледат пред себе си.

Продават само деца и млади жени.

— А къде са възрастните мъже? — пита Пауло да Гама.

— Не ги оставят живи — отговаря султанът. — Те са непокорни и дръзки, винаги си спомнят за изгубената свобода и винаги тъгуват.

Убиват ги на място. Друго нещо са момчетата. Душите им са като вощък. От тях могат да се направят прекрасни роби.

Пазарът на робите свършва. Повеждат капитаните по тясна криволичеща уличка между бели стени. Започва арабският квартал. Става по-прохладно. Дърветата от двете страни на уличката свеждат клони и я потапят в сянка.

В двореца размяната на любезности продължава, а след това започва угощението. За да извлече изгода, Васко да Гама е готов всичко да приеме. Той, който на индийския бряг по всякакъв начин подчертаваше ненавистта си към мохамеданите, тук, в Малинди, уверява султана, че португалците и занаятчиите ще бъдат най-добрите приятели на владетелите на Малинди.

През време на разговора им разрешават на лоцмана, който плавал с португалците в Индия, да влезе при тях. Той пада по очи пред султана и целува килима при краката му. Васко да Гама използва случая и моли султана да пусне в Португалия лоцманите, пътували с него в Индия, за да покажат на португалците прекия път за Малинди. Васко да Гама добавя, че следващият португалски кораб ще ги върне обратно, а той ще остави на семействата им двеста златни крусадо. Султанът се съгласява.

Разговорът продължава до вечерта. Изпращат гостите на корабите при светлината на факли.

Султанът дава на капитаните дълго писмо, което те да предадат на краля. В него той го поздравява с откриването на пътя за Индия и го кани и в бъдеще да изпраца кораби.

Започва размяната на подаръци. Султанът изпраца на краля широка златна верига със скъпоценни камъни, а на кралицата — седефено сандъче, украсено със сребро и слонова кост, и двадесет златни пръстена със скъпи камъни. В сандъчето има бели копринени тъкани и златни конци, „каквито нашите хора никога не бяха виждали“, както пише авторът на „Roteiro“

Султанът поднася богати подаръци на тримата капитани, а освен това изпраца и две лодки, натоварени със сандъци, пълни с коприни и цветни муселини за екипажа: „За да бъдат всички доволни от моята страна“, казва той.

На следващата сутрин султанът изпраца за кралицата огромен къс сива амбра^[1], гарнирана със сребро. Това е разкошен подарък.

Когато Васко да Гама го вижда, заповядва на екипажа да вика и крещи.

Трябва да се отблагодарят. Васко да Гама изпраща на брега десет сандъчета корали, много кехлибар, цинобър и живак, дантели, сукно, сатен, дамаска, ризи, огледала, ножове, червени шапки и стъклени мъниста.

Най-после той изпраща на султана своя богато украсен кинжал и подаръци за министрите му. Щедростта, проявена от Васко да Гама в Малинди, може отчасти да се обясни с това, че португалците плават обратно и няма на кого повече да поднасят подаръци, а в Малинди, който се намира на пътя за Индия, трябва да остави най-добри спомени.

Състезанието по щедрост продължава. Султанът не иска да отстъпи. Той заповядва да изкупят от арабските търговци в града най-хубавите платове и да ги изпратят на корабите. Султанът пише, че за капитаните тези тъкани, разбира се, са бедни, но нека екипажът се облече в тях в деня на пристигането в Лисабон. На краля той изпраща огромен слонов зъб. По негова заповед португалците са снабдени с провизии.

На 8 януари на брега издигат „падрао“ — каменен стълб с надпис.

След два дни португалските кораби, украсени със знамена и килими, при виковете на моряците и звуковете на тръбите напускат Малинди и тръгват на юг.

Васко да Гама заповядва на кормчиите си да дежурят заедно с маврите, да ги разпитват и да скицират бреговете. Още в Малинди му донасят дневника на свещеника Жуан Фигуера. Той е тежко болен от скорбут и моли да предадат дневника му на командира. Записките на свещеника заинтересуват командира. Той заповядва да се грижат за Фигуера особено внимателно. Благодарение на пресните плодове свещеникът оздравява и когато напускат Малинди, Васко да Гама му заповядва да стои от сутрин до вечер на носа на кораба и да записва всичко, което става по време на плаването.

Корабите се движат бавно, португалците мъчно сменят курса, много бавно поставят платната. Понякога пропускат вятъра и не успяват да обърнат кораба. Особено тежко е положението на „Сан Рафаел“ и Васко да Гама решава да пожертвува този кораб.

Корабите се приближават до брега и хвърлят котва. От обречения кораб започват да прехвърлят подправките, провизиите, барута, снаряжите и вещите на моряците. Снемат платната. Внимателно пренасят от носа на кораба оцветената дървена статуя на покровителя на „Сан Рафаел“. Всички работят мълчаливо. Особено мрачни са моряците от „Сан Рафаел“.

Пауло да Гама, откакто са напуснали Малинди, се чувства неразположен. За последен път той се качва на своя кораб, за да види дали не е забравено нещо ценно. Той преминава през изподрасканите каюти, поглежда в трюма, където се търкалят разни боклуци и парцали, минава по палубата, като прекрачва дъски и парчета от въжета, и още по-мрачен напуска кораба.

За да не попадне „Сан Рафаел“ в ръцете на маврите, привечер го изгарят. Сега вече платната могат да се поставят по-лесно и корабите се движат по-бързо.

На 28 януари минават край Занзибар, а на 1 февруари спират близо до Мозамбик и познатия им остров Сан Хорхе, където някога искаха със сила да се сдобият с лоцмани. Но дъждовна пелена скрива Мозамбик от очите им.

Васко да Гама решава да издигне тук „падрао“.

На 2 февруари сутринта вали проливен дъжд. Всичко е мокро, но командирът заповядва на всяка цена да се издигне „падрао“. Към брега тръгват три лодки. Като се препъват и падат по стръмния мокър скат, покрит с хлъзгава глина и трева, едва довличат на върха на хълма тежкия стълб. Пауло да Гама, който ръководи издигането на „падрао“, стои на изложения на вятъра хълм. Студеният вятър го пронизва до кости. Измокреният свещеник с пресипнал глас отслужва молебен. Моряците не могат да запалят огън, за да разтопят оловото и прикрепят кръста на върха на „падрао“. Въпреки всички усилия те не успяват да получат огън и Васко да Гама заповядва да се върнат на корабите.

Отново тръгват на път, но вече край познати брегове. На 3 март корабите влизат в реката Сан Браж. Много спомени на моряците са свързани с тази река. Тук изгориха помощния кораб, тук отначало търгуваха мирно с негрите и демонстрираха народните си танци, а след това се скараха. Тук издигнаха „падрао“.

Корабите влизат в устието на реката. Бреговете не са се изменили. Ето обгорелия скелет на португалския кораб, а ето и „падрао“, направен от мачтата му. По всичко изглежда, че негрите не са се решили да пипат предметите, оставени от португалците. В Сан Браж прекарват девет дни. Но туземците помнят, че Диас е убил техен съплеменник, че между тях и моряците на Васко да Гама едва не избухнала свада. Ето защо негрите не се появяват, а португалците се страхуват да се отдалечат от брега.

Васко да Гама смятал да получи от негрите продукти, но когато това не му се удава, той си спомня за островчето в устието на реката. Подготвят лодки и цели три дни португалците ловят, солят и сушат тюлени, пингвини и се запасяват с вода. След това напускат Сан Браж и тръгват край скалистите брегове.

На 10 март морякът от „птичето гнездо“ на върха на мачтата вижда високи черни планини с плоски върхове. Всички се качват на палубата и гледат как корабите, открили пътя за Индия, заобикалят нос Добра надежда — надеждата, че ще бъде открита Индия.

Васко да Гама напомня на моряците за бунта. Кормчиите от своя страна напомнят за трудностите и лишенията, които понесли в Индия, и молят да им прости.

Васко да Гама отговаря:

— Самият аз отдавна съм ви простил и ще моля краля да ви награди. Но аз се заклях, че в Лисабон до кралския дворец ще ви преведа във вериги.

Черният нос се скрива от погледа. Васко да Гама започва да раздава подаръците, получени от султана на Малинди. Той раздава на моряците платове и им заповядва сами да си ушийт дрехи, за да влязат празнично облечени в Лисабон. До него седи побледнелият Пауло да Гама. Той се чувства все по-зле и по-зле. Сутрин Пауло с мъка става от леглото. Тук, на южния край на Африка, духа студен вятър. Пауло да Гама трепери от студ, но не се издава и не облича топли дрехи.

Васко да Гама през цялото време с тревога наблюдава брат си. Няма съмнение, че Пауло е сериозно болен, но Васко да Гама се надява, че върне ли се в родината си, Пауло ще оздравее. Трябва да бърза на север, още повече, че моряците продължават да се разболяват и да умират.

За щастие духа попътен вятър и корабите се движат бързо край сиво-зеления бряг, разсичайки полета от жълтеникави водорасли. Понякога сред водораслите се чернеят глави на тюлени. Корабите подплашват ята малки сиви птички, които летят над водораслите.

За да съкратят пътя, португалците се отдалечават от брега и излизат в открито море. Лоцманите от Малинди сега остават без работа. Португалците управляват сами корабите си.

Седем дни духа попътният вятър, а след това настъпва безветрие. Безсилно увисват платната, едва се плиска водата зад кърмата. Пет дни продължава безветрието. Пауло да Гама рядко излиза от каютата си, а когато го навестяват, той само пита какъв е вятърът. Ясно е, че болният тъгува за родината си. Васко да Гама не се отделя от брат си, но те почти не разговарят. Тези сурови хора не са свикнали да проявяват нежни чувства и Васко да Гама изразява любовта си към своя брат и тревогата си за него, като се старае да облекчи състоянието му: ту оправя леглото на болния, ту му дава да пие.

След безветрието идва буря. Цяла седмица бурята блъска измъчените кораби. Една нощ моряците от „Сан Габриел“ загубват от погледа си „Берио“.

Коельо, както е уговорено предварително с Васко да Гама, продължава направо за Португалия и пристига в Лисабон на 10 юли 1499 г.

„Сан Габриел“ продължава да се бори с бурята. Пауло да Гама вече не става от леглото.

Най-после „Сан Габриел“ пристига в Сантягу.

Пауло да Гама е съвсем зле. Васко да Гама предава командването на кораба на Жуан да Са, а самият той с една каравела заедно с умиращия си брат се насочва към остров Терсейра.

Морето все още е бурно. С мъка изнасят болния капитан от каютата и дълго не могат да го сложат в лодката, която ту се издига високо на гребена на вълните, ту полетява в някаква бездна. Заедно с Пауло е и Васко да Гама. Той е изцяло погълнат от тревогата за своя брат. Пауло да Гама се прощава студено с другарите си и безучастно гледа изчезващия в далечината познат силует на „Сан Габриел“.

Каравелата се насочва към Азорските острови. Заобиколени са с непознати хора, но в Сантягу вече всички знаят за блестящите

резултати на експедицията и се стараят всячески да изразят уважението и възторга си от великите мореплаватели.

На 29 август достигат един от Азорските острови — Терсейра. Васко да Гама пренася брат си във францисканския манастир. Тук всичко напомня за родната земя: белите стени, прохладните галерии, вътрешните дворчета, засадени с цветя, камбанният звън при залез, ароматът на розите и жълтугата.

Състоянието на болния все повече и повече се влошава. Често губи съзнание и той си представя, че лежи под небето на Алгарве, говори за съседите и познатите си, спомня си отдавна умрели другари от детските и юношеските си години.

Васко да Гама не се отделя от брат си. Монасите казват, че състоянието на Пауло се влошава от тъгата по родината и че в манастира, където всичко напомня родния край, болният бързо ще оздравее.

Васко да Гама разсеяно благодари на монасите. Той не им вярва. През нощта Пауло умира. Васко да Гама, този железен и жесток човек, е покрусен от смъртта на брат си.

След като погребва Пауло, Васко да Гама се отправя за Португалия, където го очаква тържествено посрещане. На 9 септември корабът, с който пътува Васко да Гама, пристига в Лисабон. Вестта за благополучното плаване до Индия отдавна е изпреварила корабите на Да Гама. Още в океана, близо до островите Зелени нос, корабите на Да Гама срещат каравела, която отива за роби. Собственикът на каравелата Артуро Родригес извиква отдалече: „Чи са корабите и откъде идвате?“ Жуан да Са отговаря: „Корабите са на крал Мануел под командуването на капитана командир Васко да Гама. Връщаме се от Индия.“

Артуро Родригес е хитър човек. Той сменя курса и бърза за Португалия, за да съобщи пръв вестта за благополучното връщане на Да Гама. Четири дни каравелата просто лети. Когато се показват зелените брегове на Португалия, Родригес се прехвърля в лодка и заповядва на сина си да не се приближава до брега и да не пуска никого на борда, за да не проникне новината в Лисабон преди него. Родригес слиза на брега, наема кон и препуска към Евора. Брадясал, кален, с изпокъсани дрехи той отива в двореца и се хвърля в краката на краля.

— Господарю, нося ви радостни вести! Надявам се, че няма да забравите, че аз пръв съм ви ги съобщил. Васко да Гама се връща от Индия!

Скоро пристига „Берио“, а след него и „Сан Габриел“.

Кралят заповядва корабите да чакат в устието на Тахо, докато Васко да Гама пристигне от Терсейра.

На 18 септември става тържественото посрещане в Лисабон на участниците в първото плаване до Индия.

По улиците се тълпят хора, навсякъде се пъстрят знамена, бият камбани, свирят тръби. Моряците вървят от кея към двореца, заобиколени от тържествуващата тълпа. Те са облекли дрехи, ушити от скъпи платове, подарени им от султана на Малинди. На кадифени възглавнички носят скъпоценностите, подарени от източните царе на Мануел. Между моряците вървят, привличайки общото внимание, Монсаид, евреинът от Гранада, лоцманите от Малинди и отвлечените от Каликут индийци. След тях подрънкват веригите на кормчиите. Най-вече на тях дължи своя успех капитанът командир, но най-добрите кормчии на Португалия преминават през родния град като пленници или като осъдени на смърт престъпници.

След мореплавателите върви пъстра тълпа от най-знатните аристократи на Португалия. Принцове по кръв, архиепископи, прочути войни и най-знатни придворни са заобиколили невисок набит човек с дълга, побеляваща брада. Сред тази пъстра тълпа само той е облечен с черни траурни дрехи и не се усмихва на шегите на придворните. Това е великият Васко да Гама — човекът, който завършва делото, започнато преди 60 години от инфант Енрике, като открива пътя за Индия.

[1] *Амбра* — прилично на восък благовонно вещество, което има приложение в парфюмерията. ↑

В РОДИНАТА

Миналото на човечеството познава малко толкова мрачни и кървави страници, каквито са страниците, разказващи за „подвизите“ на конквистадорите.

Необуздана алчност, грабителски навици, придобити във вековната борба с маврите, религиозен фанатизъм, който превръща хищническите набези в „свещена война“, хладнокръвната жестокост на средновековния феодал, високомерието и невежеството на разорения дворянин — всички тези черти, взети заедно, откриваме в конквистадора на XV-XVI в.

Кортес, Писаро и Кесада в стремежа си да се сдобият с колкото се може повече злато заливат с кръв Мексико, Перу и страната Чибча^[1], съсипват древните цивилизации на тези страни и обричат населението им на робство и измиране. Те трошат и претопяват в кюлчета чудните бижутерийни изделия на ацтеките и инките, изгарят и разрушават архитектурните им паметници, унищожават създадената с труда на много поколения напоителна система.

Невежите завоеватели и сподвижниците им — католическите монаси — ревностно унищожават всички паметници на писмеността на покореното население, старателно изкореняват народните песни и танци като „рожба на дявола“.

Те са безпощадни към туземците, избиват населението на цели градове или отрязват носовете и ушите на всички жители на завладения град, както постъпва д'Албукерк в Индия и Арабия, водят в дълги походи тълпи от оковани и завързани с една верига индийци, като ги обричат на гибел от изтощение и глад, както прави Гонсало Писаро и Амброзий Алфингер в Южна Америка, изгарят като Кортес на бавен огън ацтеките, за да ги накарат да кажат къде са скрити съкровищата им, или като Васко да Гама капят разтопено масло на главите на туземците, заподозрени в заговорничество с враговете им.

Няма жестокост, коварство или подлост, с които да не са опетнили името си конквистадорите, проправили пътя на капитализма

в тропичните страни.

„Отношението към туземците е било, разбира се, най-ужасно в ония плантации, които, както например във Вест-Индия, са били предназначени само за експортна търговия, и в богатите и гъсто населени страни, обречени на пълно разграбване, като Мексико и Ост-Индия“ — пише Маркс^[2].

Но в жаждата си за злато тези храбри и жестоки войници не щадят не само чуждия, но и своя живот. Великите мореплаватели и конквистадорите от XVI в. проявяват в откритите и завоювани земи изключително мъжество, настойчивост и хладнокръвие, необикновена храброст, находчивост и умение да не губят самообладание и при най-тежка обстановка. През време на дългите си походи те могат да гладуват по цели седмици, хранят се с конско месо, плъхове, кожи от корабните принадлежности и дори с трупове на другарите си, без водачи пътуват през безводни пустини и тропични джунгли, плават без карти по непознати реки и океани.

Но същите тези хора обикновено са безпомощни, когато трябва да защитят пред кралските чиновници правата и привилегиите си, придобити с кръв и лишения, завоювани с цената на унищожаването на цели цивилизации.

Върнал се от щастливо плаване, избил хиляди хора в далечни страни и завоювал нови страни, почернелият и покрит с рани конквистадор се сблъсква с вежливите и спокойни хора с черни дрехи. По лицата им, бледни от постоянното стоене в полутъмните сводести стаи на канцелариите, играе вечна усмивка. В отговор на исканията на конквистадора, обикновено подкрепени от кралски документ с щедри обещания, кралските юристи любезно го молят да не се вълнува и плетат тънката си мрежа от доказателства и опровержения, като украсяват речта си и с латински цитати от Тертулиан или черковните отци. Те заникъде не бързат и по цели години плетат своята мрежа. В края на краищата окончателно объркалият се и пропилял всичко конквистадор приема мизерните условия, които твърде малко напомнят първоначалното споразумение с короната и съвсем не съответствуват на лишенията, които е преживял, и на изгодите, които е донесла неговата дейност на краля. Обикновено кралят измъква от конквистадора всички богатства, получени със зверства и разбойничество, отнема по различни начини всички обещани награди

и привилегии, а след това захвърля ненужния му вече завоевател като изстискан сьонгер.

Всички помнят съдбата на Колумб, открил за Испания Новия свят — той е изпратен от Америка за Испания окован във вериги и короната не удовлетворява претенциите му. Бартоломео Диас, който пръв заобикаля нос Добра надежда и открива пътя за Индия, трябва да даде най-добрите си кормчии на Васко да Гама, който повежда португалските кораби по проправения от Диас път.

Педро Алвареш Кабрал, открил Бразилия, е отстранен от всяка работа и до края на живота си живее в пълно бездействие.

Васко Нуниеш де Балбоа, открил Тихия океан и проправил пътя за Перу, е осъден на смърт по лъжливо донесение за измяна.

Фернандо Магелан е принуден да избяга от родината си в Испания и там след дълги митарства получава възможност да осъществи гениалния си план за околосветско пътешествие. Ернандо Кортес, завладял за Карл V нова империя и унищожил великата ацтекска култура, е равнодушно забравен от испанските владетели. Кабеса де Вака, който пръв пресича Америка от единия океан до другия, открива устието на Мисисипи и изследва Парагвай, е откаран в Испания окован във вериги и заточен в Африка.

Гонсало Хименес де Кесада, който тридесет и пет години странствува из неизследваните земи на Южна Америка, завладява приказно богатата държава Чипба и потопява в кръв своеобразната ѝ цивилизация, поради лъжливи обвинения позорно е изгонен от Испания. А всички те са най-големите изследователи и завоеватели на XV-XVI в.

Още по-тежко е положението на придружавалите ги редови испански и португалски моряци. За тях са раните и лишенията, а на всичко отгоре често ги мамят и лъжат при разпределяне на плячката дори собствените им командири. Така например постъпват Кортес и Писаро.

Не е такава съдбата на Васко да Гама. Той израства в средата на създаващото се тогава служебно дворянство. По време на пътешествията си той винаги настойчиво подчертава, че е „слуга и роб на краля“.

Но в същото време този „верен изпълнител на кралската воля“ прекрасно разбира значението на откритието си и съумява да получи за

него награда дори от крал Мануел Щастливи, който се е прославил с неблагодарността си. Мануел проявява още тогава изключителна неблагодарност към блестящата плеяда моряци и войници, които откриват и завладяват за него нова империя в трите части на света.

Васко да Гама обаче не позволява на никого да подцени заслугите му и съумява да получи награда от Мануел.

Още при триумфалното посрещане в Лисабон той получава титлата дом, която го изравнява с поземлената аристокрация. Кралят обещава да му даде и земи, без които гръмката титла дом е само празна дума.

Още през 1499 г. Мануел подарява на Васко да Гама родния му град Синиш. В кралската грамота се казва: „С патент, издаден в Лисабон на 24 декември 1499 година, кралят възнаграждава Васко да Гама за доблестите и великите му заслуги, оказани при откриването на Индия, неговите наследници и приемниците им с град Синиш заедно с всички доходи, привилегии и такси, а така също и правото да осъществява гражданско и наказателно съдопроизводство, но тъй като този град принадлежи на ордена «Сан Тияго», формалното предаване на владението трябва да стане, след като орденът получи друг град и измоли разрешение за тази замяна от светия отец.“

На пръв поглед дом Васко би могъл да бъде доволен. Той сам молил да му дадат в награда родния му град — рибарския и моряшки град Синиш, а кралят задоволил молбата му с необичайна за него бързина.

Но кралският дар, макар и подкрепен с тържествена грамота, не е получен. Започват безкрайни разтакавания.

За да бъде разменен Синиш с друг град, необходимо е специално разрешение от папата. В Рим са изпратени инструкции и португалският посланик в папския двор започва да обикаля влиятелните кардинали. Най-после през 1501 г. след продължителни разтакания, интриги и обещания папската курия разрешава на ордена „Сан Тияго“ да размени Синиш с друг град, но самият орден още дълго протака нещата.

Васко да Гама нервничи и губи търпение; той прекрасно разбира, че орденът „Сан Тияго“ е голяма сила в Португалия. Командор на ордена „Сан Тияго“ е незаконният син на крал Жуан II, дом Жорже, херцог на Коимбра, а крал Мануел, братовчед на Жуан II, добре

познава родната история и прекрасно помни, че през 1383 г. незаконният син на крал Фернан, дом Жуан да Авиш, отстрани законния наследник Фернан, заграби престола и основа новата Авишка династия. Затова той предпочита да живее в мир с командора на „Сан Тияго“. Освен това орденът притежава огромни средства и кралят неведнъж е заемал от него пари. Ако се скара с ордена, касите на „Сан Тияго“ ще бъдат затворени за него.

Работата по предаването на Синиш се проточва. Обиденият мореплавател почитателно, но настойчиво търси компенсация. Той нееднократно напомня на краля каква огромна печалба е донесло първото му плаване, без да се включват бъдещите изгоди от откриването на морски път за Индия. И наистина парите, получени срещу докараните от Индия стоки, превишават шестдесет пъти направените за експедицията разходи. От „настойчивия си роб“ кралят е принуден да се откупи с пари.

Кралската канцелария пише: „Лисабон, 22 февруари 1501 година. Дом Мануел заповядва на Каса да Мина^[3] да плаща на Васко да Гама ежегодно по хиляда златни крусадо, докато той не бъде въведен във владение на град Синиш.“

Златото от Африка не постъпва редовно. Тропичните бури затрудняват работата в рудниците, корабите със злато се бавят по пътя. Освен това разходите на краля поглъщат толкова злато, че дори богатите африкански рудници не са в състояние да задоволят португалската хазна.

И Каса да Мина не плаща редовно. Васко да Гама се сърди и пак напомня, че го обиждат.

Но злато няма и кралят моли своя слуга да приеме за сметка на недоборите поне храни от кралските складове. Васко да Гама се съгласява, но не скрива недоволството си. Кралят пише: „19 ноември 1501 година, Лисабон. Кралят заповядва Гонсало де Секвейра, главен ковчезник на Каса де Сеута, да предостави на дом Васко 15 мойаса^[4] пшеница за сметка на недополучените от него пари от Каса да Мина.“

Освен това със специален указ кралят потвърждава титлата дом на Васко да Гама. Но великият мореплавател е недоволен, защото работите за Синиш безкрайно се отлагат.

А ето че кралят отново се нуждае от услугите на Васко да Гама.

Мануел прекрасно разбира какво огромно значение имат за Португалия пътищата за Индия, макар че и той, както и Васко да Гама, много не вярва на известията за „християни“ в Индия.

Само един месец след завръщането на Васко да Гама от Индия Мануел пише на Фердинанд и Изабела Испански: „Християнските народи, до които са достигнали тези пътешественици, засега не са силни във вярата и не са изцяло обърнати към нея... Но когато вярата им стане по-силна, ще стане възможно да се отхвърли господството на маврите по тези места. Нещо повече, надяваме се, че с божията помощ огромната търговия, която сега обогатява тези маври..., ще премине към туземците и към корабите на нашата страна.“

Сякаш за да ознаменува големите си надежди, свързани с откриването на Индия, крал Мануел още през август 1499 г., месец и половина след пристигането на „Берио“ в Португалия, си прибавя нова титла. Той започва да се нарича: „По милост божия крал на Португалия и Алгарве както по тази страна на морето, така и отвъд морето, в Африка, Повелител на Гвинея и на завоеванията, мореплаването и търговията в Етиопия, Арабия, Персия и Индия.“

Веднага след пристигането на Васко да Гама в Лисабон в Португалия започват да подготвят нова експедиция за Индия, за да затвърдят постигнатите успехи.

Приготвят тринадесет добре въоръжени кораби.

Този път португалците се надяват да се закрепят на индийския бряг и затова изпращат много войници и монаси. На ръководителя на ескадрата Педро Алвареш Кабрал е предложено, „преди да атакуват маврите и идолопоклонниците с материален меч, да позволи на свещениците и монасите да използват духовния меч, т.е. да им открият истинската вяра“.

С корабите пътуват и опитни търговци, които ще трябва да купуват и продават от името на краля.

И тъй за завоюване на Изтока Португалия изпраща войници, монаси и търговци. По-късно този почин на Португалия ще се възприеме и от други европейски страни и в продължение на няколко века европейското владичество в колониите ще се опира на войниците, монасите и търговците.

Васко да Гама взема най-активно участие в подготовката на експедицията на Кабрал. Активна роля в това отношение играе и

Бартоломео Диас.

Този път крал Мануел позволява на Диас да придружи ескадрата. Но и сега той не трябва да попадне в Индия. Той е назначен за началник на златните находища в Софала на източния бряг на Африка. За тези находища съобщава още Перо де Ковилиам, за тях е чувал и Васко да Гама. Кабрал трябва да завладее тези находища и да организира изпращането на злато в Португалия. С Кабрал заминава и най-близкият приятел на Васко да Гама Николао Коельо, а така също и взетият в плен на островите Анджидив евреин от Гранада, който в Португалия се покръства и получава името Гаспар да Гама.

На 9 март 1500 г. тринадесетте кораба на Кабрал напускат устието на Тахо и поемат на югозапад.

Отначало всичко върви добре, както и при предишните плавания. Но в желанието си да бъдат по-далече от негостоприемния африкански бряг Кабрал и Диас отиват много по на югозапад, отколкото обикновено отиват португалските моряци и сутринта на 22 април 1500 г. моряците от мачтата на адмиралския кораб виждат на хоризонта планина. Вдигат всички платна и гонени от попътен вятър, скоро се приближават до неочаквания бряг.

Кабрал и Диас слизат на пустия бряг и тържествено обявяват откритата земя за собственост на португалския крал. На крайбрежния хълм поставят кръст с надпис.

Кабрал изпраща един кораб от ескадрата си в Португалия, за да съобщи на краля за откриването в Далечния Запад отвъд великото море на нова земя — „Земя на светия кръст“ (Тера да Санта Крус).

Тази страна дълго време съществува като „Земя на светия кръст“. Но по-късно там откриват дърво, което дава жълта боя. По-рано това дърво се внася от Индия и е познато като бразилско дърво. То се оказва по-важно от светия кръст и новата страна започва да се нарича Бразилия.

Самият Кабрал с дванадесет кораба тръгва на изток към нос Добра надежда. Тук моряците попадат в безветрена зона и цяла седмица стоят с вдигнати платна в очакване на вятър.

Внезапно небето почернява, започва да гърми и преди моряците да се опомнят, връхлита страшен ураган. Португалците дори не успяват да свалят платната. През време на бурята загиват четири кораба и екипажите им. Загива и Бартоломео Диас край открития от

него нос. Нос Добра надежда, който той отначало нарича Нос на бурите, за него се оказва нос на смъртта.

Бурята разпръсва оцелелите кораби из океана и Кабрал в продължение на няколко седмици събира това, което е останало от ескадрата му.

Едва на 13 септември виждат от корабите Каликут.

Неприятности очакват Кабрал и в Индия. Отначало всичко върви добре. Кабрал посещава Заморин и той позволява на португалците да си построят в Каликут фактория. Търговците, изпратени от крал Мануел, започват изгодно да търгуват. Португалците обаче, заслепени от алчност, нямат никакво чувство за мярка, а на Кабрал липсват умът и тактът на Васко да Гама, за да предусети опасността и да ги спре навреме.

Чувствайки се в безопасност под защитата на своята силна ескадра, португалците започват да хазяйничат в Каликут — португалските монаси по всевъзможни начини натрапват на индусите католичеството и оскърбяват мохамеданите, португалските войници често се държат с туземците като с победени. Пък и самият Кабрал не се стеснява да пленява мавритански кораби дори в пристанището на Каликут.

Наглостта на португалските търговци препълва чашата на търпението: те се опитват самоволно да си присвоят правото първи да избират от донасяните на пазара стоки. Става сблъскване. Подстрекавана от мохамеданските търговци, тълпа от моплахи напада факторията и избива намиращите се там петдесет португалци. В отговор Кабрал изгаря индийските и арабските кораби, намиращи се в пристанището, и започва да бомбардира беззащитния Каликут. Бързо пламват дървените къщи. В огъня и под развалините им загиват над петстотин невинни индийци.

След като съсипва Каликут, Кабрал се отправя на юг в малабарското пристанище Кочин. Кочин е съперник на Каликут в износа на подправки. Затова раджата на Кочин посреща португалците с отворени обятия. Той им позволява да си построят в Кочин фактория и сключва с тях съюз за борба против Заморин.

На връщане Кабрал загубва още три кораба и едва на 31 юли 1501 г. ескадрата, намалела повече от половина, пристига в Лисабон.

[1] *Чибча* — група индийски народности на територията на Колумбия и Централна Америка. Древната култура и държавното устройство на Чибча са унищожени от испанските завоеватели през XVI в. ↑

[2] К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 23, стр. 755. ↑

[3] Каса да Мина е учреждение, което управлява златните рудници Сан Хорхе да Мина на гвинеийския бряг в Африка. ↑

[4] Стара португалска мярка за насипни стоки. 1 мойас е равен на 8,1395 хектолитра. ↑

ИНТРИГИ

Завръщането на Кабрал от Индия донася голямо разочарование на португалските придворни кръгове. Наистина далеч на запад той е открил нова земя и отново е завел кораби в Индия по пътя, открит от Васко да Гама. Но тогава съвременниците на Кабрал съвсем не допускат, че откритата от тях на запад гориста страна ще стане най-голямата и най-богата колония на Португалия. А Кабрал е загубил повече от половината си кораби и е загинал Бартоломео Диас — един от най-добрите португалски моряци. В Индия Кабрал окончателно се е скарал със Заморин и в Каликут са загинали много португалци.

В очите на Мануел и приближените му вината на Кабрал е много сериозна.

И все пак на Кабрал възлагат командването на новата експедиция за Индия, а на Васко да Гама, както и при първото плаване на Кабрал, поверяват само подготовката на експедицията. Той подбира екипажа, като се мъчи да си спомни и издири старите другари от първото плаване до Индия, наема кормчии и артилеристи, дава аванси, контролира построяването и ремонтирането на десетте кораба за Кабрал, грижи се за провизиите, бомбардите, барута и ядрата, сам избира и проверява по списък стоките, предназначени за търговия в Индия.

Васко да Гама работи, както винаги, извънредно добросъвестно и грижливо, но постепенно в него заговорва завистта. Струва му се, че Кабрал пак ще бъде преследван от нещастия и не му се иска да предаде в ръцете на такъв човек без късмет подготвената с такава любов и старание ескадра.

Все по-често и по-често той мисли, че ако тези кораби бяха под негово командване, той би могъл да всее страх сред индийците и да накаже Заморин, на когото все още не може да прости тревожната юнска нощ, когато задържаните на брега португалци очаквали всеки момент да бъдат нападнати и избити.

Васко да Гама, разбира се, забравя, че през 1496–1497 г. Бартоломео Диас, заслужил мореплавател, открил пътя край нос Добра надежда, подготви неговата ескадра и той, без каквито и да е било угризения на съвестта, прие това като нещо в реда на нещата. Сега самият той се е оказал в ролята на Диас, а Кабрал, както някога Васко да Гама, трябва да пожъне резултатите от труда му.

В същност Бартоломео Диас изучава най-важната и най-опасната част от пътя за Индия. Но прекрасният моряк се оказва лош придворен, той бързо се изгубва в пъстрата тълпа, която заобикаля Мануел, и се примирява със скромната роля на организатор на експедиции.

Не такъв е Васко да Гама. Убеден, че с него постъпват несправедливо, той подготвя малко по малко почва за отстраняването на Кабрал, за да може самият той да заеме мястото му. Васко да Гама започва грижливо да подбира неблагоприятни отзиви, сплетни и зли шегички за Кабрал, които се разпространяват в придворните кръгове, и се мъчи да разбере кой от кралското семейство е настроен против него. Приятели му предават думите на кралицата, че никой освен Васко да Гама не трябва да плава за Индия, защото той е човек с късмет. Друг път кралският домашен свещеник му съобщава, че уж крал Мануел е много доволен от подготовката на експедицията, но че се страхува да я повери на Кабрал. Кралят бил казал: „Дай боже плаването на Педро Алвареш да е толкова щастливо, колкото и плаването на дом Васко, защото, макар че познавам Кабрал като прекрасен моряк, той няма щастие в морето.“

Васко да Гама разбира, че е дошло време да действа. Той се явява при краля и му казва, че иска да отмъсти на Заморин за всички обиди, които той е причинил на португалците, и моли краля да изпрати в Индия него вместо Кабрал. А Кабрал може да отиде през следващата година... Кралят се колебае. Тогава Васко да Гама предлага всички доходи, които се полагат на началника на ескадрата, да бъдат запазени за Кабрал и чиновникът му да замине в Индия с неговите стоки. „От своя страна — добавя той — аз ще му заплатя две хиляди крусадо и ще му позволя да язди моя кон, докато бъде организирана друга ескадра за него, макар че — казва с усмивка Васко да Гама — този, когото преследват в морето нещастия, би трябвало да избягва откритото море.“

Като използва в интригата си против Кабрал гибелта на седем от тринадесетте кораба на ескадрата му, Васко да Гама гледа да не стане дума, че и при неговата експедиция не всичко е било благополучно. От четирите кораба се завърнали половината, а от сто и седемдесет само около седемдесет души.

Кралят все още се колебае. Тогава Васко да Гама му показва указа, издаден през 1499 г., когато португалците се завръщат след първото си плаване до Индия. Според този указ крал Мануел предоставя на Васко да Гама правото да възглавява всички експедиции за Индия и да поеме командването дори ако флотата се намира вече в Белем и се готви да тръгне на път. Мануел се съгласява.

Повикват Кабрал и кралят, като се мъчи с всякакви похвали и обещания да подслади горчивия хап, му съобщава, че Васко да Гама ще поведе корабите за Индия.

Разбира се, крал Мануел не изпълнява обещанията си. Кариерата на Кабрал свършва. Суеверният и неблагодарен Мануел никога повече не поверява на Кабрал командването на кораби. Педро Алвареш Кабрал е отстранен от всякаква работа и се оттегля в именията си. Той доживява до 1526 г. и с болка наблюдава как други хора завладяват колонии за Португалия в Индия и Африка, как расте славата на Васко да Гама, на Д'Албукерк и Д'Алмейда.

Васко да Гама се заема с удвоена енергия за работа. Сега той подготвя ескадрата вече за себе си.

Десет големи кораба са почти готови за плаване. Васко да Гама прибавя към тях и шест каравели с латински платна. С тези бързоходни каравели той възнамерява да пиратствува, да води морски сражения и затова ги снабдява с бомбарди и абордажни куки.

С корабите тръгват осемстотин войници, дворяни, роднини и приятели на дом Васко.

Въпреки грижите си, свързани с организирането на експедицията, Васко да Гама не забравя и личните си работи. На 10 януари 1502 г., месец преди отплаването на дом Васко за Индия, крал Мануел със специален указ отбелязва, че Васко да Гама е завършил делото, започнато от инфант Енрике: „Откри 2550 лиги бряг, богати златни находища, много известни с развита търговия градове и селища и най-после достигна и откри Индия — страна, която всички описания поставят по-високо от която и да е било друга страна, която всички

кrale на земята биха желали поне да открият, ако не могат да я завладеят. За да я достигне, нашето кралство загуби много кораби. Много капитани и моряци дадоха за това живота си...

... Като взема под внимание великите заслуги на дом Васко пред нас и нашето потомство, които той има за това плаване и тези открития, и големите изгоди, които произтичат от него не само за нашето кралство, но и за всички християни, а така също и вредата, причинена на неверниците, които досега са използвали всички блага от търговията с Индия“, крал Мануел назначава Васко да Гама за адмирал на Индия, дава наследствената титла дом на брат му Айереш и титлата дома на сестра му Тарайже и определя на Васко да Гама наследствена пенсия от 300 хиляди рейси. Това е огромна сума. Запазен е интересен списък на доходите, които трябвало да постъпват за изплащане на пенсията на новия адмирал на Индия. Въвежда се десетък върху риболова в градовете Синиш и Вилянова да Милфонеш; за изплащане на тази пенсия отива и акцизът от градовете Синиш и Сантяго да Касем, а така също и кралският данък от горите в Лисабонската област.

ВТОРО ПЛАВАНЕ

Второто плаване на Васко да Гама е преди всичко военна пиратска експедиция. Адмиралът се готви да се сражава с мохамеданите по суша и по море. За тази цел той е подготвил отряд от леки бойни каравели и е предложил на краля да остави част от корабите в Индийския океан, за да пленяват и унищожават мохамеданските кораби. Този, пиратски отряд е първата европейска ескадра в азиатски води.

Още от самото начало Васко да Гама не крие пиратските цели на експедицията си. Дори заплатата на моряците и войниците трябва частично да идва от плячката, взета на мохамеданските кораби. Освен това на всички, които придружават Васко да Гама, се разрешава всеки осемнадесет месеца да изпращат без мито от Индия по два квинтала^[1] черен пипер.

Отплаването на ескадрата е определено за 1 февруари 1502 г., но насрещният вятър не позволява на корабите да излязат в открито море.

По стар обичай всички заминаващи се обличат в най-хубавите си дрехи; на изпращането присъствува и кралят.

Брегът на Тахо при Белем през последните години много се е изменил.

Няколко месеца след завръщането си от първото плаване Васко да Гама присъствува при полагането на основния камък на манастира „Херонимус“ в Белем. Тук, на северния бряг на Тахо, в малкия параклис на приюта за престари моряци, създаден от инфант Енрике, Васко да Гама прекарва нощта срещу първото си отплаване.

Сега строежът е в разгара си. По прашния път от Алкантара в Белем се влачат огромни скърцащи каруци с впрегнати в тях волове. Те докарват бял варовик от алкантарските каменоломни. Мълчаливи роби, подкарвани от надзиратели, копаят земята под палещите лъчи на слънцето. Весело звънят чуковете на каменарите. От скелите, които заобикалят камбанарията, се носи песента на триона. В двора на бъдещия манастир работят майстори по стъклопис, които по това

време не са много. Всичко организира пълен, задъхващ се човек, облечен с тъмни, изцапани с вар и бои дрехи — Жуан де Кастильо, създател на това чудно, ярко и своеобразно съчетание от мавритански стил, готика и ренесанс, наречено от по-късните изследователи мануелино, т.е. стил Мануел.

Дясната част на галерията е завършена. По-късно я наричат „Каменни джунгли“. Кралски гербове, слонове, портрети на инфант Енрике, Васко да Гама и спътниците му, папагали, статуи на светци, палмови и бананови листа, задморски плодове и объркани арабески — всичко е размесено в тази каменна дантела.

Във временния параклис на манастира между скелите, бъчвите с вар и алабастр на 6 февруари 1502 г. отслужват прощална литургия.

На 7 февруари сутринта Васко да Гама, заобиколен от слуги, пажове, тръбачи и роднини, заедно с Гаспар да Гама и връщащите се в родината си пратеници на Кочин и Кананор, се отправя към адмиралския кораб „Сан Херонимо“. Но корабите излизат в морето едва на 10 февруари.

В края на февруари флотата на Васко да Гама пристига в Порто Дале на африканския бряг, за да се запаси с вода и пресни плодове.

В безлюдното пристанище срещат португалска каравела, която се връща, натоварена със злато от Сан Хорхе да Мина. Това е много хубава среща.

Когато Васко да Гама се завръща в Португалия от първото си пътуване до Индия, крал Мануел му заръчва да покаже на пленените индийци, на „гранадеца“, на Монсаид и на лоцманите от Малинди „всичко, което е хубаво в Португалия“. Васко да Гама прекрасно знае каква роля могат да изиграят в Индия разказите на хората от Изтока, посетили Португалия, и грижливо изпълнява това нареждане на краля. Той им показва всичко, което според него може да направи благоприятно впечатление: тържественото появяване на краля, богослужението в старинните катедрали на Лисабон и Коимбра, бой с бикове, построяване на каравели. Всичко това много им харесва и Васко да Гама счита, че е изпълнил успешно поръчението на Мануел.

Но той не може да държи индийските „гости“ под ключ. За тях научават венецианските и флорентинските търговци и посланици. Италианците, както и мохамеданите в Индия разбират, че откриването от португалците на морски път за Индия ще нанесе тежък удар на

посредническата им търговия. Те се стараят да се свържат с пристигналите в Португалия индийци, за да научат повече за Индия и нейната търговия. Ненапрасно в писмата на флорентинците от Лисабон неведнъж се споменава за Монсаид и Гаспар да Гама.

Когато Кабрал довежда в Португалия пратеници от Кананор и Кочин, венецианците се запознават и с тях. Но те не ги разпитват само за родината им. Венецианците се стараят според възможностите си да разкрият на индийците истината за положението на нещата в Европа и да разсеят създадената с такава мъка представа за мощта и богатството на Португалия.

Васко да Гама знае за тези интриги и сега, когато вижда каравелата от Сан Хорхе да Мина, бърза да се възползува от случая. Под благовиден предлог той завежда индийците на каравелата и след като им показва сандъците със златен пясък, небрежно добавя, че в Португалия всяка година пристигат по дванадесет такива каравели.

След шестдневен престой ескадрата на Васко да Гама напуска африканския бряг и се насочва на югозапад.

Плаването през Атлантическия океан със заобикаляне на ветровете край Гвинейското крайбрежие за португалските моряци е вече традиция. Този път то минава без приключения. Корабите, следвайки пътя на Кабрал, пресичат целия Атлантически океан и посещават Бразилия: Васко да Гама знае за плаванията на испанците далеч на запад и иска да осигури за Португалия откритата от Кабрал „Земя светия кръст“.

Корабите тръгват край бразилския бряг на юг. Хълмове, покрити с храсти, се редуват с устия на реки, обрасли с гори.

Понякога от корабите виждат обитателите на тази страна — едри медночервени хора с прави черни коси. От време на време голи туземци се приближават с пирого до португалските кораби и им подават някакви плодове и ярки кресливи папагали.

Васко да Гама заповядва да се опитат да разговарят с туземците на португалски, кастилски, френски и италиански. Нищо не разбират. Тогава Васко да Гама прави опит да се разбере с медночервените хора чрез преводачи, които знаят арабски, индийски и негърски езици, но безрезултатно. Туземците не разбират езиците на Европа, Азия и Африка.

Когато стига до нос Санто Агостино, Васко да Гама поема на изток.

Пак пресичат Атлантическия океан и се приближават до нос Добра надежда. В южното полукълбо е зима. Студено е. Новаците мръзнат и проклинат часа, когато се доверили на хората, които вече били в Индия, и тръгнали само с леко облекло. Очевидците на гибелта на Бартоломео Диас съветват адмирала да се пази от коварния нос. Дом Васко заповядва да плават само през деня, а през нощта да прибират платната. Пътуват бавно.

Но въпреки всички мерки Носът на бурите пак се проявява. Шест дни бушува буря. Тя гони корабите на североизток, което е добре дошло за португалците. Но вятърът разпръсва ескадрата по океана и с адмирала остават само пет кораба.

Когато бурята затихва, португалските капитани потеглят, както предварително са се уговорили, към Носа на теченията.

Цялата ескадра е налице и може да продължи на север. Но нова буря връхлита върху корабите. Корабът „Санта Елена“ с капитан Педо де Мендоса попада в пясъчна коса близо до Софала. Вятърът и вълните със страшна сила се нахвърлят върху безпомощния кораб. Цяла нощ бурята блъска „Санта Елена“. На разсъмване стихва. Хората на обезобразения без мачти, корабни въжета и украшения кораб са измъчени до краен предел. Приближават се корабите „Бретоа“ и „Санта Марта“. Силното вълнение дълго не позволява да спуснат лодки. Но капитаните на корабите Жуан Бадарсаш и Франсиско Морекош проявяват изключителна настойчивост и мъжество. Те не само спасяват другарите си, но и пренасят на своите кораби товара на „Санта Елена“, а след това запалват изоставения кораб.

В началото на юни флотата на адмирала на Индия пристига в Мозамбик. Васко да Гама е бил тук преди повече от четири години. Тогава той иска да получи в Мозамбик лоцмани, които знаят пътя за Индия, и се представя за командир на турска ескадра, но маврите усещат измамата и дружбата със султана на Мозамбик скоро свършва. Тук португалците за пръв път прибягват до оръжията и обстрелват укрепленията. Пак в Мозамбик Васко да Гама започва пиратските си нападения над беззащитни лодки и ладии.

Сега белият мавритански град, скрит сред тропична зеленина, е пред дом Васко. Бомбардите на бойните му кораби могат безнаказано

да разрушат и да изгорят Мозамбик.

Жителите на Мозамбик разбират това. Когато португалските кораби влизат в залива, в пристанището настъпва паника. От лодките и ладиите бързат да разтоварят стоките на брега. Малките лодки измъкват на пясъка.

Към адмиралския кораб се насочва познатата вече на Васко да Гама лодка със светлозелен навес.

По всичко личи, че гребците бързат и се вълнуват. Лодката се носи с голяма бързина и подскача по вълните.

На борда на „Сан Херонимо“ бързо се качва султанът на Мозамбик. Адмиралът на Индия го очаква, седнал на кърмата. Султанът се хвърля в краката на адмирала и моли за милост. Дом Васко заповядва да го вдигнат.

— Сега най-последно разбра ли какви са мощта и величието на Португалия? — пита адмиралът и сочи белите платна на португалската ескадра.

— Моля за милост, заклевам се да бъда ваш верен приятел — отговаря султанът.

— Дайте му парче плат и го отпратете на брега — казва адмиралът.

От брега започват да идват търговци на птици, зеленчук и плодове. Султанът изпраща овце и кокошки. Васко да Гама счита, че португалците трябва да имат на африканския бряг няколко опорни бази. Той знае, че не трябва да разчита само на Малинди, където дружески разположеният към португалците султан би могъл да бъде сменен от някой фанатичен мохамеданин. Затова той заповядва на моряците, войниците и монасите да спазват в Мозамбик най-строга дисциплина и да не обиждат местното население.

По искане на португалците султанът им отделя удобно място в пристанището. Там пренасят от различните кораби предварително подготвените и размерени греди и дъски и пред очите на смаяните маври започват да сглобяват още една каравела.

През това време адмиралът изпраща две каравели в Софала под командуването на Перо Алфонс д'Агийяр.

Още Перо де Ковилиам, таен съгледвач на крал Жуан II, посещава Софала и в отчета си го съветва да завладее този най-голям по това време център за добиване на злато по цялото източно

крайбрежие на Африка. Кабрал установява отношения с негърския владетел на Софала. Сега Васко да Гама изпраща в Софала Д'Агийяр, за да привлече окончателно с подаръци и обещания владетеля на Софала. Д'Агийяр изпълнява блестящо мисията си. Владетелят на Софала, млад негър-езичник, е във възторг от парчето червен плат, пъстрите дрехи, голямото фламандско огледало, ножовете и червените баретки. Но най-силно е поразен от герданите, направени от разноцветни стъклени мъниста. На свой ред той поднася на португалците връзка златни огърлици и се заклева в луната, слънцето, главата и стомаха си във вечна дружба с крал Мануел. Д'Агийяр организира в Софала много изгодна търговия, като разменя платове и стъклени разноцветни мъниста със златни слитъци. В Софала построяват фактория и Д'Агийяр оставя там много стоки под надзора на чиновника Гонсало Байош.

С тези добри новини Д'Агийяр се завръща в Мозамбик. Обаче Васко да Гама знае, че извозването на златото от Софала се контролира от Ибрахим, мавритански емир на град Килоа. Опитът на Кабрал да изплаши Ибрахим не успява. Сега адмиралът решава да подчини на Португалия „дръзкия и злонамерен“ емир на Килоа.

Новата каравела е готова. Дом Васко отделя за нея екипаж, въоръжава я с бомбарди и я снабдява с всичко необходимо. За командир назначава Франсиско Серано — най-добрия приятел на Фернандо Магелан, който по-късно играе голяма роля в историята на околосветското плаване.

Серано трябва да защитава португалските фактории в Мозамбик и Софала.

Дом Васко бърза за Килоа. Гаспар Кореа пише: „Килоа се намира на остров, заобиколен от всички страни с море, но откъм сушата протокът е плитък — дори при прилив там водата е до колене. Килоа е голям град с хубави каменни измазани къщи и тераси. Къщите са украсени с дървена резба. Градът слиза до брега и е заобиколен от всички страни със стени. Той има дванадесет хиляди жители. Заобиколен е с дървета и градини с най-различни растения: цитрони, лимони и най-хубавите на света портокали, захарна тръстика, смокини и нарове. Там има и много стада, особено овце с огромни тлъсти опашки.

Улиците на града са много тесни, а къщите много високи — по на три-четири етажа. Къщите са много наблизко една до друга и лесно можеш да преминаваш от една тераса на друга. В пристанището има много кораби. На мавъра, който владее този град, е подчинен само градът, но не и околностите му.“

Сега Варко да Гама вече не е неизвестен скитник, принуден да търпи обиди и унижения от индийските и африканските царе. В Индийския океан той се завръща като страшен и жесток повелител на моретата. Навсякъде той изисква безпрекословно подчинение, а с непокорните се разплаща със смърт и мъчения, ограбва и потопява корабите им и бомбардира беззащитните градове.

В Килоа той решава да демонстрира мощта на Португалия.

Сутринта корабите на Васко да Гама се разгъват и обкръжават града на острова. Адмиралът заповядва да стрелят във въздуха. От корабите виждат, че в града се появява суматоха — подкарват стадата, заключват вратите, на градските врати домъкват оръжие.

Дом Васко изпраща на брега мавъра лоцман с писмо, за емир Ибрахим. Той предлага на владетеля на Килоа да се яви при него за преговори, като му обещава пълна неприкосновеност. Ако не дойде сам, дом Васко заплашва, че ще го доведе на кораба със сила.

Ибрахим, емирът на Килоа, дълго не може да се реши да отиде на кораба, като с основание не вярва на обещанието на португалците. Между приближените му е и богатият и влиятелен мавър Махомет Аргун, които отдавна замисля заговор против емира. Надявайки се, че Васко да Гама ще плени Ибрахим, той всячески уговаря емира на Килоа да посети корабите на португалците.

На другия ден Ибрахим съобщава на португалците, че е съгласен да посети кораба.

Посрещат емира с големи почести — излизат да го посрещнат пъстро украсени лодки с почетен караул, тръбачи и барабанчици.

Васко да Гама казва на Ибрахим:

— Ние искаме с теб дружба. Нашата дружба ще донесе на теб и твоя град почести и печалби, защото португалски кораби ще идват при теб и ще търгуват с твоя народ. Бъди приятел и брат на краля на Португалия — моя господар.

Ибрахим бързо се съгласява и се радва, че се е отървал лесно от грабителите, но Васко да Гама продължава:

— Като приятел и брат на владетеля на Португалия ти ще трябва да постъпваш така, както и другите му приятели: всяка година ще му даваш пари или ще му подаряваш скъпоценности.

Ибрахим разбира какво иска португалецът.

— Ти искаш да стана не приятел и брат на твоя крал, а данькоплатец и васал, но това няма да стане — казва той. — Ако знаех, че искаш да ме направиш пленник, не бих дошъл, а бих избягал в гората. По-добре е да си чакал на свобода, отколкото хрътка на златна верижка.

Васко да Гама с широк жест показва белите платна на бойните си кораби, заобиколили Килоа.

— Аз съм само роб на краля — казва той — и действам по негова заповед. Не се ли подчиниш, моите оръдия ще унищожат твоя град и ще избият поданиците ти. Ако си отидеш в къщи, ще дойда там и ще те унищожа; избягаш ли в гората, моите хрътки ще те измъкнат и оттам.

И Васко да Гама заповядва да се готвят за бой. Затръбява тръбата на „Сан Херонимо“; отговарят ѝ тръбите от другите кораби. Бият барабани, на палубите на корабите наизскачат войници, като дозатягат ризниците си и слагат шлемовете си.

Ибрахим отстъпва и обещава да плаща данък и веднага да даде на пиратите откуп за себе си и своя град. Емирът обещава да събере и изпрати на кораба гривни и бисери на стойност шест хиляди крусадо или злато на същата сума.

— А кой ще остане като заложник? — пита Васко да Гама.

Хитрият емир предлага за заложник Махомет Аргун, като добавя, че той е „златен и богат човек“.

Ибрахим решава, че като подхвърли за заложник своя враг, само ще спечели. Може би португалците ще измъчат до смърт Махомет Аргун и тогава емирът ще има един враг по-малко. А може би Махомет Аргун ще бъде принуден сам да се откупи. Тогава врагът на Ибрахим ще понесе огромни загуби.

Докарват Махомет Аргун. Той е важен старец, облечен богато. Васко да Гама решава, че той е подходящ за заложник и пуска Ибрахим на брега, но преди това го принуждава да подпише „договор за дружба“ с португалците.

Скоро от града идват лодки с ориз, кокошки и зеленчуци. Капитанът изпраща на Ибрахим обичайните си подаръци — парчета плат и разни дрънкулки. За богатия емир на Килоа тези подаръци са не по-малко оскърбление, отколкото злополучните португалски подаръци, предназначени за Заморин. Започват да разрешават на екипажа да слиза на брега. Ибрахим не бърза с откупа. Васко да Гама отдавна е решил, че е време да тръгва, но откупът все още го няма. Адмиралът на Индия извиква при себе си заложника и му заповядва да напише писмо до Ибрахим и да му напомни за откупа. Привечер един негър донася вежливия, но подигравателен отговор на Ибрахим. Емирът на Килоа предлага на Махомет Аргун сам да заплати откупа за себе си.

— Какво означава това? — гневно запитва Васко заложника.

Той отговаря:

— Ибрахим е мой враг. Той нарочно ме е изпратил за заложник. Ако аз платя откупа вместо него, той ще бъде доволен. Ако не го заплатя и ти ме измъчиш и убиеш, той ще бъде щастлив.

Васко да Гама започва да се смее с глас:

— Ама че ловък мавър! Но ние ще измъкнем от теб откуп.

Събличат стареца, пребиват го с камшици и го хвърлят в една лодка на слънцето с вързани ръце и крака. След два часа Махомет Аргун едва промълвява, че иска да види командира. Адмиралът заповядва да доведат заложника. Пребитият старец не може да върви и моряците го доличат.

— В къщи имам огърлица, която струва десет хиляди крусадо — казва мавърът на адмирала на Индия.

— Прати да я донесат — кратко отговаря дом Васко.

След един час човек, изпратен с писмо от мавъра в дома му, се връща с огърлицата. Васко да Гама разглежда скъпоценните камъни и претегля огърлицата на ръка.

— Дайте на мавъра вода, облечете го и го изпратете с почести — заповядва той.

Работата в Килоа е завършена. Васко да Гама сключва изгоден договор и получава богат откуп от Махомет Аргун. Моряците и войниците си отпочинали. Португалците си доставят пресни продукти. Време е да продължат към Индия, но непредвидено обстоятелство ги задържа в Килоа.

Португалските дворяни, войници и моряци с ласки и обещания примамват на кораба много жени от Килоа. Те са пленници, попаднали в харемите на маврите от вътрешността на Африка, от Индия, Иран и Левант. Държат ги затворени и те тъгуват на малкото островче. Португалците успяват да съблазнят и примамят на корабите около двеста случайни обитателки на Килоа.

Когато Васко да Гама научава, че много португалци крият тези жени, заповядва да доведат всички пленнички на адмиралския кораб, а след това да ги отведат на брега. Заканва се, че ще накаже всеки, който не се подчини, със смъртно наказание. Жените са отчаяни. Те знаят, че в Килоа ги очаква мъчителна смърт. Много от тях се хвърлят от лодките в морето, но ги изваждат. Васко да Гама е неумолим. Той заявява, че продуктите на кораба не са достатъчни и че изобщо присъствието им ще внесе смут и безпорядък.

Въпреки протестите на мнозина от португалците отвеждат плачещите робини на брега и ги предават на собствениците им. Само четиридесет жени се оказват без стопани. Изглежда, че мъжете им са се отказали от тях и затова никой не идва да ги вземе. Тези жени Васко да Гама връща на корабите, заключва ги под охрана в специални помещения и когато пристига в Индия тържествено ги покръства.

Португалците напускат Килоа и се насочват към Малинди, но насрещният вятър не позволява на корабите да се приближат до града. Тогава Васко да Гама разменя приветствени послания със султана на Малинди и продължава към Индия.

Едва африканският бряг се е скрил от погледа им и от адмиралския кораб се разнася тревожен сигнал. Пред тях се белеят платната на пет кораба. Всички изтичват на палубата. Топчиите застават до оръдията, офицерите и войниците с ризници и шлемове разпределят копията и мечовете и измъкват абордажните куки. В трюма бръснарят постила бяло платно и се подготвя да посреща ранени. Корабите се построяват в боен ред. Но тревогата излиза напразна, защото това са португалски кораби — помощна ескадра, изпратена след ескадрата на адмирала на Индия. Ескадрата се командува от родственика на дом Васко Естевао да Гама.

Корабите се срещат в открито море и продължават заедно на изток през Индийския океан. Португалците бързат. Ятото кораби, гонено от попътен вятър, лети, разпънало всички платна. Лети на изток

глутницата ловджийски кучета на португалския крал и носи смърт и робство за жителите на Индия.

[1] *Квинтал* — мярка за тегло, равна на 58,75 килограма. ↑

РАЗПРАВА

Още в Португалия дом Васко и крал Мануел набелязват главните моменти на португалската политика на Изток. Сега на път за Индия той отново грижливо обмисля и уточнява отделните детайли. Пиратските нападения на кораби и ограбването на беззащитните индийски и африкански градове вече не задоволяват Васко да Гама. Португалия трябва да стане господарка на Индийския океан и повелител на задморската търговия на Индия. За тази цел според адмирала на Индия трябва да се смаже мавританското мореплаване, като завинаги бъдат прекъснати вековните търговски пътища от Индия за Арабия, Иран и Египет през Аден, Ормуз и Александрия и търговията бъде насочена по новия португалски път край нос Добра надежда.

За да бъде осъществен този план, според дом Васко трябва да се унищожават мохамеданските кораби, дръзнали да излязат в открито море, без да са им разрешили това новите господари на океана — португалците. Необходимо е също така да се поддържат известно време добри отношения с дружески настроените градове (Малинди, Кананор) и безпощадно да се смазват всички, които се противопоставят на португалците, и преди всичко стария враг на Португалия Заморин. Всички действия на дом Васко през време на второто му плаване в Индия са подчинени на осъществяването на тази задача.

Този път португалците излизат на индийския бряг при пристанището Дабул, близо до Гоа. Корабите влизат в залива с прибрани платна. Адмиралът бърза да се спусне на юг и затова забранява на моряците и войниците да се отдалечават от брега. До корабите се приближават лодки с разни храни и докато някои от моряците вземат вода на брега, на корабите купуват плодове, домашни птици и зеленчуци.

Корабите се отправят на юг. Показват се познатите зелени острови Анджидив. Зад носа се виждат жълти и червени платна.

— Това са корабите на разбойника Тимож — казва Гаспар да Гама.

Леките каравели на Естевао да Гама полетяват към тях, готови да влязат в бой, но корабите с жълти и червени платна излизат по-бързи от тях: те се насочват към материка и се скриват в устието на река Онор.

Васко да Гама решава да унищожи гнездото на индийските пирати — конкуренти на португалците по големите океански пътища.

В устието на реката влизат лодки, командувани от Естевао да Гама. Португалците обстрелват и завземат с щурм оградата, построена от пиратите по бреговете на реката, стигат до пиратското селище и го изгарят. На другия ден и самите португалци извършват разбойническо нападение върху мирното индийско пристанище Батикала, изгарят корабите в пристанището, разрушават укрепленията и избиват много защитници на града.

Градските власти изпращат на адмиралския кораб делегация. Пред тези хора дом Васко за пръв път формулира португалските искания. Той заявява:

— Кралят на Португалия е господар на всички морета по света. Затова всички жители на пристанищата и речните устия трябва да му плащат данък, за да имат право да излязат в морето. Крал Мануел въвежда три забрани: да се превозват турци или по някакъв начин да им се помага, да се търгува с черен пипер и да се посещава Каликут. Който наруши тези забрани, ще загине от мъчителна смърт, градът му ще бъде разграбен, стоките отнети, а корабите изгорени. В знак на покорност трябва да заплатите откуп злато и сребро.

Пристанището Батикала търгува с ориз, захар и желязо. Скъпоценните метали тук са малко и адмиралът на Индия милостиво се съгласява да вземе за откуп първокачествен ориз.

И тъй маврите, които някога предупреждавали Заморин за Васко да Гама, излизат прави. Скромните задморски гости, които плащали за всичко три пъти по-скъпо и молили като милост да им се разреши да търгуват в Каликут, разузнали всичко, което ги интересува, се завръщат в Индия като жестоки господари на моретата. Те ограбват и разрушават градове, изгарят кораби и убиват всички, които не им се подчиняват.

След като получава в пристанището Батикала ориз и задължава раджата всяка година да снабдява португалците с ориз, адмиралът на Индия повежда корабите на юг, към Каликут.

На другия ден португалците виждат далече в морето корабно платно. Естевао да Гама догонва непознатия кораб и го спира. След това се разиграва една от най-отвратителните сцени в цялата дейност на Васко да Гама. Тя е описана подробно от Гаспар Кореа.

„Този голям каликутски кораб се връщаше от Арабия с големи богатства, но беше пленен от нашите каравели. С него пътуваше и собственикът му — най-главният и богат търговец на Каликут... Каравелите принудиха кораба да пусне котва около адмиралския кораб. Когато капитанът командир разбра, че корабът е на Каликут, заповяда да бъде разграбен. Португалците отиват с лодки и цял ден пренасят стоки на португалските кораби до пълното му изпразване. Капитанът командир забранява да бъдат прехвърлени от кораба маврите, а след това заповядва да изгорят кораба.

Когато капитанът на кораба научава това, той моли да му се разреши да види дом Васко и му казва:

— Господарю, нищо няма да спечелиш, ако ни убиеш. Заповядай да ни оковат във вериги и ни откарай в Каликут. Ако не натоварим корабите ти с черен пипер и други подправки, изгори ни. Помисли, губиш такива богатства само от желание да ни убиеш. Помни, че дори на война щадят тези, които се предават, а ние не ви се съпротивявахме. Приложи и към нас правилата на великодушието.

А капитанът командир отговори:

— Ти ще бъдеш изгорен жив, защото съветваше владетеля на Каликут да убие португалците и да разграби факторията им, въпреки че си толкова богат, че се наемаш да напълниш нашите кораби с подправки. Нищо няма да ме спре да те убия неведнъж, а сто пъти, ако можех да направя това.

След това Васко да Гама отпрати мавъра на неговия кораб и заповяда да го запалят. Но още преди португалците да са извикали другарите си от мавританския кораб, които го доограбваха, маврите грабнаха оръжието и започнаха да се бият като осъдени на смърт, убиваха едни, други нараняваха и принудиха португалците да се хвърлят в морето. Тогава маврите отсякоха котвеното въже, за да могат да стигнат до брега или да дадат живота си по-скъпо. Заобиколиха ги

лодки с въоръжени хора и маврите, които бяха над седемстотин, оказаха силно съпротивление. Те бяха храбри войници и предпочетоха да загинат с меч, отколкото да изгорят живи.

Когато Франциско Марекос забеляза, че мавританският кораб приближава неговия, заповяда да го придърпат с въжета към португалския. Но маврите се хвърлиха безстрашно на абордаж и биха превзели португалския кораб, ако не бяха успели да дойдат навреме лодки с войници, които избиха маврите.

Лично капитанът командир дойде с малка лодка, заповяда на хората си да напуснат мавританския кораб и заповяда да го потопят с изстрели от фалконети. Така и направиха. Маврите плуваха наоколо, а нашите ги преследваха с лодки и ги убиваха с копия. Случи се така, че един мавър, който плуваше във водата, намери копие. Той се издигна колкото можеше във водата и запрати копието в лодката, което прониза и уби един моряк. Този случай ми се стори забележителен и аз го описах.“^[1]

По думите на други португалски летописци, участвували във второто плаване на Васко да Гама, с мавританския кораб се връщали поклонници от Мека. Между тях имало много жени и деца. Когато португалците подпалили кораба, „много жени тичаха насам-натам и издигаха с ръце малките си деца и като ги протягаха към нас се мъчеха да събудят у нас жалост към невинните“^[2].

Това е първият пример на зверска разправа с невинни моряци и пътници на мавритански кораби, разправа, която отговаря на плана за унищожаване на мавританското мореплаване в Индийския океан. По-късно португалците все по-често и по-често използват такива разправи и предизвикват справедливата люта ненавист на населението от източните страни.

Когато ескадрата пристига в Кананор, разположен на малък остров и на близкото крайбрежие, посрещат ги португалците, които Кабрал оставил в града. Те съобщават на адмирала на Индия, че всичко върви добре, че търговията с португалски стоки и закупуването на подправките донася голяма печалба.

Васко да Гама посещава раджата на Кананор — грохнал седемдесетгодишен старец — и племенника му, бъдещия наследник на престола. Старецът бързо се уморява от тържествения прием, поздравителните речи, размяната на подаръци и шумната музика и се

оттегля в покоите си, като оставя племенника и министрите си да преговарят с португалците.

Васко да Гама уговаря с кананорците да се построи в Кананор голяма фактория. На португалците се разрешава да издигнат около нея укрепления, въоръжени с топове. Васко да Гама бърза да приключи работата в Кананор и по-скоро да отиде в Каликут. Той казва: „Бързам за Каликут, за да предам на Заморин богати подаръци за добрия прием, оказан от него на Кабрал.“

През нощта преди отплаването от Кананор на борда на адмиралския кораб се събират всички капитани и началникът на факторията в Кананор Гонсало Жил Барбоза. Адмиралът заповядва на Гонсало полека-лека да превръща факторията в база за португалските кораби; постепенно, за да не предизвика подозрение, да купува и трупа ориз, захар, мед, масло, кокосови орехи, сушена риба, да плете дебели и тънки въжета.

След това той разделя ескадрата на няколко части и заповядва на капитаните да кръстосват край индийските брегове, да пленяват, ограбват и потапят всички кораби освен корабите на Кананор, Кочин и Коилун. На началниците на португалските фактории в тези градове адмиралът заповядва да издават специални документи, удостоверяващи, че корабът идва от приятелски на португалците град.

Като организира пиратството в индийски води, дом Васко бърза за Каликут. На 30 октомври 1502 г. португалците се приближават до града.

Отначало Васко да Гама е много разочарован. Познатото пристанище е пусто. Жителите на Каликут вече знаят за съдбата на Батикала и за зверското унищожение на каликутския кораб. Те бързат да скрият корабите си в устието на реката, където португалците мъчно могат да се промъкнат.

Дори каликутските рибари вече не вярват на любезните задморски гости и не рискуват да се покажат в пристанището.

Още в Кананор адмиралът получава две писма от Заморин. По-късно, когато корабите на дом Васко са вече в каликутското пристанище, му донасят още две писма.

Заморин моли за мир и обещава да пази имуществото и живота на португалците. Освен това Заморин съобщава, че изпраща 20 хиляди крусадо като обезщетение за понесените от португалците загуби, че е

арестувал дванадесетте маври, подстрекатели на нападението на португалската фактория, и че възнамерява да ги предаде на португалците. Васко да Гама отговаря с издевателско писмо. Той иска от Заморин да възстанови всички загуби, причинени на португалците при разграбването на факторията, да му предаде виновниците за нападението и да изгони от своя град всички каирски и арабски маври. В заключение добавя, че ако кралят на Португалия поиска, може да сложи за владетел на Каликут някое палмово дърво.

Пратеници на португалския адмирал отнасят писмото на Заморин. Те яздат конете на Заморин по същите тесни улици, по които преди няколко години пъстра източна тълпа ги приветствуваше. И сега по улиците има много хора, но след португалците се чуват само проклетия. Само голите мечове на наирите задържат тълпата и не ѝ позволяват да ги нападне. Много жители на Каликут оплакват близките си, загивали на потопения от португалците кораб, и жадуват да отмъстят за зверското им убийство.

Като прочита писмото, владетелят на Каликут разбира, че португалският адмирал иска да предизвика кавга, но все пак той отговаря вежливо на предизвикателното писмо на Васко да Гама и изпраща при него своя жрец. Заморин пише, че не разбира защо той настоява за отмъщение и възстановяване на загубите, защото, след като е пленил мавританския кораб и е унищожил екипажа му, той си е възстановил загубите с лихва и е отмъстил на маврите. Той не може да се съгласи с искането на Васко да Гама да изсели от Каликут всички каирски и арабски мохамедани, защото в Каликут живеят около 4 хиляди араби и египтяни заедно с роднините и семействата си. Изселването им би било смъртен удар за Каликут. Накрая Заморин съобщава, че арестуваните подстрекатели предлагат голям откуп, и моли португалския адмирал да го приеме.

Щом получава писмото, Васко да Гама прекъсва преговорите и открива военни действия. Гаспар Кореа, който по всякакъв начин хвали дом Васко, разказва невъзмутимо за страшните зверства на португалците:

„Тогава той заповяда всички кораби да се приближат до брега. Те цял ден и цяла нощ бомбардираха града и му причиниха големи разрушения. Той прекрати стрелбата едва тогава, когато от нея се разклатиха корпусите на португалските кораби... През това време в

пристанището влязоха два големи кораба и двадесет и две малабарски лодки, натоварени с ориз... Шестима командири на лодки дойдоха при капитана командир и заявиха, че са от Кананор и назоваха името на чиновника Рюи де Манданя, а така също и на други португалци. Капитанът командир беше много доволен и ги пусна. След това той заповяда да отрежат ръцете, ушите и носовете на всички пленници, да сложат всичко това в малка лодка, в която да сложат и жреца, като му окачат на шията неговите собствени ръце, нос и уши^[3] и писмо, написано на палмов лист за Заморин, в което го съветваше да направи кари^[4] от това, което му носи неговият жрец. Така постъпи и с всички индийци, а след това заповяда да им вържат заедно краката. Те нямаха ръце, за да се развържат, а за да не се развържат със зъби, той заповяда да им избият зъбите с бъчварски чук и да им ги напъхат в гърлото. След това ги нахвърляха в кораба един върху друг, облени в кръв. Заповяда да ги покриват с рогозки и палмови листа, да дигнат платната на кораба и да го пуснат да се движи по посока на вятъра, а португалските кораби да стрелят по него. В кораба имаше повече от осемстотин маври. По негова заповед бяха вдигнати платната и на малката лодка, където беше жрецът с всички уши и ръце. И нея насочихме към брега, но по нея ни беше забранено да стреляме. Корабите достигнаха скоро брега и там тълпа от хора започна да спасява от огъня тези, които бяха още живи, и на глас ги оплакваха^[5].“

Но дори тази невиджана жестокост не успокои Васко да Гама. Той заповяда да убият тридесет пленника, родени в Каликут, да дочакат прилив и да хвърлят в морето телата им без ръце, крака и глави, за да ги отнесе приливът до стените на Каликут. Той заповяда към някои тела да привържат бележки, в които пишеше: „Макар че убитите не са виновни за смъртта на португалците, ние ги наказваме така, защото са жители на Каликут. Нека подстрекателите на измената очакват още по-жестоко отмъщение.“

... През цялата нощ по брега се движат светлинни. Жените и майките на убитите се ровят между обезобразените от прибоя тела и се мъчат да познаят близките си.

Във всички тези отвратителни жестокости, опетнили навеки спомена за Васко да Гама, поражява съчетанието на най-разюздан и в същото време методичен садизъм със студена пресметливост. Като издевателствува над невинни моряци, подлагайки ги на най-гнусни

мъчения и оскърбления, като изгаря живи жени и деца, адмиралът на Индия не се отдалечава нито крачка от целта си — да смаже мохамеданското мореплаване в Индийския океан с всички средства.

През време на тези диви зверства се случва нещо, което е много характерно за Васко да Гама. Той заповядал няколко пленени моряци да бъдат убити по следния начин: да им завържат краката и да ги окачат на мачтите на корабите им, а след това да ги разстрелят с арбалети. Португалският офицер, на когото е заповядано да направи това, внезапно спира войниците, започнали вече да връзват краката на индийците с въжета, и тича при Васко да Гама.

— Защо се бавите? — пита страшният адмирал.

— Светлейши господарю, те казват, че са християни, истински индийски християни, които ние напразно търсим по цялото индийско крайбрежие — отговаря португалецът.

И те наистина са индийски християни — остатък от значителната някога християнска община, основана преди много години от сирийски мисионери. За тях разказват всички старинни описания на Индия. Официална цел на първото плаване на Васко да Гама е именно издирването на тези християни. Тогава португалците, търсейки съюзници в Индия, са готови да считат за християни всички немохамедани. Сега най-последно те се натъкват на истински едновърци. Васко да Гама помисля малко и казва:

— Заповедта си няма да променя. Ако са християни, нека свещеникът ги изповяда, преди да умрат. Иди да изпълниш заповедта ми.

Свещеникът благославя моряците и португалците, след като окачват пленниците за краката на мачтите, разстрелват с арбалетите си хората, за издирването на които са изпращани португалски кораби в продължение на шестдесет години.

Васко да Гама прекрасно умее да подчинява религиозната си нетърпимост на политическите си цели: добър приятел е на султана на Малинди, макар че е мавър, воюва с индуса Заморин и в дадения случай позорно убива християни-моряци само защото са плавали в Индийския океан, както са плавали дедите и прадедите им, и по такъв начин, без сами да знаят, са престъпили волята му.

... Време е за португалците да напуснат Каликут, макар че Заморин не е смазан. Напротив, зверствата им още повече озлобяват

жителите на Каликут.

След два дни адмиралът още веднъж обстрелва обзетия от ужас и ненавист град, изгаря пленените кораби и отплава за Кочин. Той изпраща напред леките каравели на Висенте Содре. Когато платната на каравелите на Содре едва се забелязват на хоризонта, до адмиралския кораб се приближава индийска лодка с четириъгълно платно. На борда на кораба се качва пратеник на раджата на Кананор. Старият раджа се оплаква, че богатият мохамедански търговец Ходжа Мехмед Маркар натоварил корабите със стока и не иска да заплати на собствениците стоките, а на него, раджата, митото. Раджата моли „повелителите на моретата“, португалците, да сложат ред и да принудят дръзкия мавър да си плати дълговете.

Васко да Гама е много доволен. Португалците стават истински господари на моретата и като такива те ще раздават правосъдие по индийските брегове. Този случай не трябва да се изпуска. Васко да Гама набързо нахвърля няколко думи на гърба на писмото на раджата, посочва на пратеника на Кананор белеещите се на хоризонта платна на каравелите на Висенте Содре и казва:

— Настигни го и му предай това писмо. Той ще накаже мавъра и ще възстанови справедливостта.

Бързата индийска лодка скоро догонва каравелите. Висенте Содре рязко сменя курса и тръгва за Кананор. Край малкия остров, където се намират складовете на кананорските търговци, стои готов за заминаване арабски кораб. На португалския кораб идват съветниците на стария раджа. Висенте Содре им казва:

— Ще изгоря или потопя кораба заедно с екипажа.

— Не прави това — бързо продумва старият съветник, побелял сух индиец. — Нека в другите страни не говорят, че е опасно да се отива в Кананор, че португалците по наша молба изгарят или изпращат на дъното търговските кораби. Наплаши го и той ще плати.

Повикват Ходжа Мехмед Маркар. Гордият изтънчен мавър се качва на палубата. Висенте Содре произнася дълга реч, като казва, че търговецът не е крадец, че търговецът трябва да бъде честен и да си плаща дълговете. Мавърът го слуша мълчаливо, а след това казва:

— Ти си силен. Ще изпълня волята ти — и напуска кораба.

На сутринта донасят на Содре разписки, които удостоверяват, че търговецът си е платил всички дългове. „Нека си върви с мир“ —

решава Содре. Но в същото време португалците му предават, че мавърът ругаел раджата и казал, че ако не са били португалците, жителите на Кананор не биха получили нищо.

Висенте Содре наново повиква съветниците на раджата и заповядва на мавританския търговец пак да дойде.

— Но той всичко ни плати и нищо не ни дължи, нека си върви — настояват разтревожените съветници на раджата. Ходжа Мехмед Маркар е един от най-влиятелните търговци по цялото малабарско крайбрежие и кананорците започват да съжаляват, че са се обърнали за помощ към португалците, такива яростни пазители на справедливостта.

— Той е оскърбил раджата на Кананор, приятеля на португалците, и ще бъде жестоко наказан — решава Содре.

Въпреки молбите на индийците събличат мавъра. Содре заповядва на двама негри-роби да го бият с камшици по корема и гърба, да намажат устата му с кал, да напъхат и вържат към устата му парче свинско и да го държат два часа под палещите лъчи на слънцето. След това той позволява на съотечествениците му да си го приберат и да отплават от Кананор.

Ходжа Мехмед Маркар става непримирим враг на португалците и винаги търси случай да си отмъсти за нанесеното му от Содре оскърбление. През 1508 г. той постига своето: в Индийския океан е изпратена мощна турско-египетска флота под командуването на Мир Хусейн. В река Чаул Мир Хусейн неочаквано напада португалците и ги разбива. В боя загива единственият син на португалския вицецрал дом Лоренсо д'Алмейда. Така Ходжа Мехмед Маркар отмъщава на враговете си.

В Кочин Васко да Гама сключва с раджата много изгоден за португалците търговски договор и употребява много време за сравняване на португалските игри с индийските и за определяне на съотношението между португалската и индийската монета.

Когато Васко да Гама е в Кочин, получава писмо от царицата на Коилун.^[6]

Коилун се слави с висококачествения си черен пипер. Обикновено стоките на Коилун се изнасят през Кочин, като раджата на Кочин получава от тази транзитна търговия големи доходи.

Сега царицата на Коилун решава да търгува с португалците без посредници. За тази цел тя кани португалския адмирал в Коилун, за да сключи такъв договор, какъвто вече има с Кочин.

Отначало дом Васко не знае как да постъпи. В Коилун подправките са по-евтини, отколкото в Кочин, а освен това дом Васко счита, че е опасно да бъде зависим само от една база или от един източник на подправки. Той много се изкушава да сключи договор с царицата на Коилун.

Но според току-що сключения с раджата на Кочин договор португалците се задължават да купуват подправки само в Кочин. Ясно е, че раджата на Кочин няма да иска да се откаже от посредническата търговия, която обещава да носи големи доходи. Тогава адмиралът съчинява поредната хитрост. Той пише на царицата на Коилун, че португалците не обичат да нарушават договорите или да допуснат някаква лъжа и измама; затова той я моли да измоли от раджата на Кочин разрешение да търгува с португалците. В същото време той много изкусно уверява раджата на Кочин, че португалците не искат да разпиляват корабите и хората си и не възнамеряват да строят фактория в Коилун дори ако раджата разреши това.

В съгласие с правилата на източната вежливост раджата на Кочин удовлетворява молбата на царицата, тъй като е дълбоко уверен, че това разрешение няма да има никакви последици, тъй като португалците не мислят да създават фактория в Коилун. Точно това иска адмиралът. Приличието е запазено и той може с чиста съвест да построи фактория в Коилун.

През време на сключване на договорите във факториите оживено търгуват, трюмовете на корабите се пълнят с подправки.

Когато Васко да Гама е в Кочин, при него идва делегация на индийски християни, поданици на раджата на Кочин. Те чули, че край индийските брегове се появили кораби на християнска страна и че капитанът на корабите търси индийски християни. Пратениците на индийските християни молят адмирала да ги защити от мохамеданите и езичниците, които ги преследват.

Но Васко да Гама не проявява никакъв интерес към разказа на индийските християни. Ако португалците ги защитят, ще се скарат с раджата на Кочин. Освен това Васко да Гама има сериозни грижи — подготовянето на завръщането и организирането на факториите. Той

няма време. На едностранците си казва, че бърза за Португалия и там ще доложи на краля молбата им.

Една вечер Васко да Гама бързо е повикан в двореца. Разтревоженият раджа на Кочин му предава съобщението на кочинските шпиони в Каликут: Заморин заедно с богатите мавритански търговци е събрал бойна флота и се готви да нападне португалците. На сутринта при командира идва пратеник от Каликут. Заморин още веднъж предлага мир. Васко да Гама обаче подозира, че браминът, донесъл писмото, е съгледвач на Заморин. При изтезанието браминът признава, че е шпионин. Тогава адмиралът заповядва да му отрежат ушите и устните, да му пришият кучешки уши и в такъв вид да го изпратят в Каликут.

Последните дни в Кочин минават в грижи и работа. Васко да Гама подготвя флотата за обратно плаване и още веднъж дава нареждания на началника на факторията. Адмиралът оставя в Индийския океан осем каравели, командувани от Висенте Содре — първата постоянна ескадра на европейците в източните води. Содре трябва да брани в случай на опасност португалските фактории и да пленява мавританските кораби.

Ескадрата на адмирала минава край Каликут през нощта. На разсъмване се появява флотата на Заморин. Започва неравен бой. Португалците имат мощна артилерия и по-съвършени кораби. Топовете им събарят главната мачта на голям мавритански кораб. Тя се стоварва с грохот на палубата, като избива и ранява много бойци. Когато разстоянието между враговете намалява, град от стрели се изсипва върху португалците. Малабарските стрелци с огромните си, стърчащи много над тях лъкове нанасят на португалците големи щети.

— Гответе се за абордаж! — извиква от кърмата на адмиралския кораб Васко да Гама.

„Сан Херонимо“ и главният кораб на Заморин бързо се приближават един към друг. Маврите прибират платната и се движат с весла. Носи се жалната песен на прикованите към греблата роби, виковете на надзирателите и плясъкът на камшиците...

Португалците захвърлят арбалетите и копията и грабват мечовете, абордажните куки и брадвите. С трясък се сблъскат корабите. От удара им мнозина изпадат по палубата. Португалците се хвърлят на абордаж. Посрещат ги отбраните войници на Заморин —

наирите. Преди сражението бойците на Заморин се обличат богато, за да се явят на оня свят в пълното си великолепие. Те самоотвержено бранят своя кораб и неведнъж отблъскват португалците. В трюма на бръснаря стенат много ранени. Но облечените в ризници португалци надделяват. Войниците на Заморин се разколебават.

— За Португалия! — извиква Васко да Гама. Другите кораби на Заморин са прогонени надалеч от огъня на португалските топове и не могат да помогнат на обречения кораб. Когато и последният защитник на големия кораб и на трите малки лодки е убит, а останалата флота на Заморин се е скрила в устието на реката, започва грабежът. В каютите португалците намират прекрасни платове, злато и сребро и много скрили се жени. Дом Васко избира десет най-хубави жени, за да ги подари на португалската кралица, а останалите раздава на офицерите и войниците си.

Португалците с факли претърсват тъмния трюм. В една стаичка от тъмнината изведнъж ги поглежда някакво страшно, усмихващо се лице. Златна многоръка богиня с огърлица от малки златни черепи танцува върху гърба на костенурка. Васко да Гама заповядва този идол да бъде запазен за крал Мануел. Когато грабежът свършва, португалците подпалват пострадалия кораб и ескадрата се отправя към Кананор. Там адмиралът на Индия дава последните си нареждания на Висенте Содре и на началника на факторията. Раджата на Кананор разрешава на португалците да заградят факторията с каменна стена и да поставят по ъглите топове. Така португалците полека-лека създават в Кананор малка крепост.

На 28 декември 1502 г. ескадрата на адмирала на Индия напуска Кананор.

Духа попътен вятър и дори тежко натоварените кораби се движат леко по Индийския океан. Васко да Гама добре екипирал корабите си в Индия и затова на път за Португалия той се спира само в Мозамбик и на две места в Южна Африка, за да вземе вода за пиене.

На 1 септември 1503 г. флотата на Васко да Гама влиза в устието на Тахо. Родните места много са се изменили. Вече се чувства отражението на открития морски път за Индия. Устието на реката е много оживено. Едновременно с ескадрата на адмирала на Индия в устието на Тахо влизат три фламандски кораба, натоварени с платове, огледала и гоблени, две каравели от Сан Хорхе да Мина, две фелюги^[7]

от Оран, натоварени с килими, и лекият, изящен венециански кораб „Анунсиата“, дошъл за подправки. На бреговете се строят складове, корабостроителници и магазини. На новия кей се тълпят търговци.

Лисабон става световно пристанище.

[1] Gaspar Correa, Lendas da India. ↑

[2] Navigazione verso l'India Orientali scritta per Thome Lopes. ↑

[3] Преди пристигането на жреца на кораба Васко да Гама му гарантира неприкосновеност като на пратеник на Заморин. ↑

[4] *Кари* — индийско ядене, подправка към ориз във вид на каша от зеленчуци, плодове, месо или риба, нарязани на парченца и сварени заедно с подправки. ↑

[5] Gaspar Correa, Lendai da India. ↑

[6] По това време в Коилун управляват царици (рани), но мъжете им не носят титлата раджа (цар). ↑

[7] *Фелюга* — малък платноходен кораб. — Б.пр. ↑

ПОЧИВКА

Според мнението на крал Мануел второто плаване на Васко да Гама е било не по-малко сполучливо от първото. Ако тогава Васко да Гама открива морски път за Индия, сега той се справя с мохамеданите — съперници на португалците, наплашва ги и слага началото на португалското господство в Индийския океан.

Освен това Васко да Гама донася голяма плячка — откупа, получен в Килоа, подаръците на индийските и африканските царчета, кралската част от имуществото, ограбено по време на пиратските „подвизи“ в Индийския океан.

Най-после трюмовете на корабите на адмирала на Индия са пълни с подправки, багрилни и ароматични вещества и други ценни стоки.

Кралят приема мореплавателите милостиво. Той заповядва от 1 януари 1504 г. на адмирала на Индия да се плаща годишно по 400 рейси пенсия.

Наскоро след завръщането си от второто плаване в Индия Васко да Гама се оженва за девойка от знатно и влиятелно семейство. Придобитите в Индия съкровища и кралската пенсия го правят много богат човек. Венецианският посланик в Лисабон през 1502 г. пише, че в цяла Португалия само шестима най-знатни дворяни и седем църковни князе са по-богати от адмирала на Индия. Освен това венецианецът добавя, че Васко да Гама „има много избухлив характер и не изпитва никакво чувство за благодарност за милостите, с които го обсипват“.

Адмиралът на Индия пак е недоволен от крал Мануел. Той счита, че е изигран и обиден. Върнал се от Индия, той разбира, че работите по предаването на Синиш са в същото положение. Нетърпеливият мореплавател решава сам да действа.

През един есенен ветровит ден той се появява в родния Синиш. Бялото градче малко се е изменило. Все така почти всички мъже излизат в морето за риба и все така в бурно време жените стоят на

стръмния бряг и се вглеждат в мъгливата далечина; все така на брега мирише на риба и мокри мрежи, а край каменния кладенец бабите спорят и сплетничат.

И все пак откриването на Индия е донесло известни промени дори тук, в занемарения рибарски Синиш. Печеловниците на много семейства служат в кралската флота и плават по далечни незнайни морета, за да завоюват слава и мощ за крал Мануел. Някои от тях вече са се върнали и се хвалят със задморски кинжали, мавритански обици и белезите си от раните, получени в морските сражения. Много жени в черно всяка събота ходят в ниската старинна черква и палят свещи за успокояване душите на моряците, удавили се край нос Добра надежда, убити в боевете с маврите или покосени някъде из моретата от треска или скорбут.

В градчето са се появили нови стоки. В градината на съседния манастир пресаждат на открито първите портокалови дървета, донесени от Азия; градските модаджийки са се наконттили с рокли от индийски платове, а хората, врели и кипели в живота, разговарят на площада не само за рибата и времето, но и за далечните плавания, за цените на африканските роби и черния пипер, за изгодите и неизгодите на службата в кралската армия.

Васко да Гама пристига в Синиш с жена си и двете си деца, с роднини, слуги и роби. От Лисабон за Синиш тръгват коли със скъпи съдове, мебели, дрехи и килими на адмирала на Индия. Отначало той се заселва в бащиния си дом, но някога просторният дом, където Васко да Гама прекарал детството си, сега му се струва тесен. Пък и не прилича на адмирала на Индия, господаря на Синиш, да живее в ниската бяла къща на тихата тревясала уличка. Васко да Гама решава да си построи дворец, достоен за заслугите и славата му. И тук, както във всички други случаи, той бърза да осъществи намеренията си. Харесва си празно място на края на града високо над морето. Някога там имало мавританско гробище с малка джамия. След това новите завоеватели превърнали джамията в параклис, като старателно изкопали и натрошили на парчета арабските надгробни плочи.

Кралят отдавна дал това някогашно гробище на ордена „Сан Тияго“, но мястото се считало за нечисто и монасите го изоставили. Тази пустош, обляна от слънце и покрита с камъни от натрошените надгробни плочи, постепенно обраства с бодливи храсти и диви лози.

Тя става убежище на бездомни котки и кози и любимо място за момчетата от Синиш, които тук играят и си представят, че обсаждат Сеута, че се сражават при Алжубарот или откриват Индия.

Васко да Гама счита, че макар официалното предаване на Синиш още да не се е състояло, кралският указ му дава право да се счита пълновластен господар на родния си град. Затова, без да иска разрешение, той започва да строи на мястото, което му се е харесало. Купените на лисабонския пазар гвинейски негри-роби под надзора на бивши моряци, участвували в пътешествията на Васко да Гама, изкореняват храстите, изчистват земята от чакъл, дялат камъни. Но за Васко да Гама това не е достатъчно и, както подобава на истински сеньор, решава да използва труда на своите „поданици“. Той заповядва веднъж в седмицата всички рибарски лодки да превозват товари за строящия се дворец — вар, камъни, дървен материал и храна за робите, работещи на постройката. Накрая, без да чака бирниците, назначени от краля и ордена да съберат парите, той дава нареждане на чиновниците си да събират данъците и десятъка.

Все едно с тези пари се изплаща част от пенсията ми — казва той. — Не искам да чакам тези формалисти и крадци на държавни средства да съберат парите, да ги отнесат в Лисабон, а след това да ми съобщят, че данъците мъчно се събират и аз трябва да почакам за получаването на пенсията.

Дон Луиж да Нароня, назначен от ордена за управител на Синиш, е съвсем напласен от адмирала на Индия. Той се прави, че не забелязва производите на Васко да Гама, гледа да не попада в тази част на града, където се строи дворецът, а след това, съвсем изплашен, се престорва на болен и ляга на легло.

Действията обаче на Васко да Гама не на шега разсърдват лисабонските ръководители на ордена. Срещу адмирала на Индия се изсипва куп от жалби. Командорът на ордена употребява цялото си влияние в двореца и успява да наложи изгонването на дом Васко от Синиш.

В края на март 1507 г. в Синиш пристига ковчежникът на ордена „Сан Тияго“ — родният чичо на адмирала на Индия Жуан да Гама. Пристигналият, висок и представителен старец, не отива в дома на племенника си, а в дома на Луиш да Нароня. Отначало Жуан да Гама предлага на управителя на Синиш да предаде на адмирала волята на

краля, но управителят на Синиш така се обърква, че старецът решава сам да посети племенника си.

Един ден след пристигането си той посещава знаменития мореплавател. След обичайните поздравии и разпитвания за роднините Жуан да Гама подава на дом Васко писмо, подписано от секретаря на краля. Кралят предлага на адмирала на Индия в срок от тридесет дни да напусне град Синиш заедно с жена си и цялото си семейство и повече никога нито жена му, нито останалите членове на семейството му да не се връщат в града или в околностите му без разрешението на командора на „Сан Тияго“. Ако някой от тях се върне в града, ще плати глоба в размер на 500 крусадо, а освен това ще бъде наказан, както се наказват всички за неизпълнение на кралската воля. В края на писмото си крал Мануел прибавя, че по същия начин ще бъде наказан и самият Васко да Гама, ако не спре строежа в Синиш.

Васко да Гама прочита писмото. Кръвта нахлува в главата му. Диша тежко. И двамата мълчат. Най-после ковчежникът на ордена пита племенника:

— И тъй какво да предам в Лисабон?

— Кажи, че ще изпълня волята на краля — бавно промълвява адмиралът на Индия.

След три седмици Васко да Гама заедно с цялото си семейство завинаги напуска родния Синиш и се преселва в Евора. Евора е важен град. През лятото тук идва кралят, а заедно с него се прехвърля от Лисабон и целият му двор. Тогава в Евора се уреждат празненства и приеми, турнири и тържествени богослужения.

В Евора адмиралът на Индия се установява задълго. Той си построява дворец на една от главните улици. Този дворец учудва всички съвременници. Въпреки старите обичаи, заимствувани от маврите, Васко да Гама заповядва да нарисуват на фасадата на двореца сцени от индийския живот, слонове, маймуни и тигри, силуети на палми и чинари. Дворецът се откроява между другите здания на Евора и дори дава името на улицата, на която се намира. И до днес тя се нарича „Улица на изрисуваната къща“, въпреки че светата инквизиция, на която потомците на адмирала продават двореца, махва от фасадата всички украшения.

На тази улица адмиралът на Индия живее като богат и знатен сеньор. В църковни празници дом Васко със съпругата си, шестте си

деца, свита от роднини и разни храненици важно се отправя към старинната катедрала. Той не пропуска бой с бикове, смята се за голям познавач на оръжия и с удоволствие присъствува на най-различни турнири.

В големи празници — на Рождество, Дванадесетата нощ, Деня на всички светци — в двореца на адмирала на Индия идва трупа пътуващи артисти.

Като отделят с килими от пъстри платове част от галерията на вътрешния двор, артистите показват весели и печални сцени, съчинени от придворния актьор и поет Жилем Висенте. Артистите играят мрачни и тържествени църковни представления, като „представление за мъдрите крале“, показват бликащи от смях и хапливи остротности сцени за невежи, но самонадеяни доктори, за хора, влачещи се по съдилища, мамени от адвокатите, за ловкия студент, който бързо излекувал от черна меланхолия хубавичката жена на мелничаря.

Под акомпанимент на лютня актьорът пее старинни песни за Сид Кампеадор, за мавританските войници, за обсадата на Танжер и приключенията на Амадис Галски.

Често кавалкада конници излиза извън града. Адмиралът на Индия с роднини и приятели отива в именията си, разположени по гористите хълмове на Синтра. Склоновете им са покрити с борови гори, маслинени градини, забулени със сребриста мъгла, зелени горички от корков дъб и прави редици лозя. По хълмовете стърчат потъмнели, обрасли с бръшлян и диви лози развалини — паметници от мавританските войни. В тесните долини се гушат селца: бели и сини къщи с керемидени покриви, тъмни кипариси в селското гробище, висока камбанария, заобиколена от гъста църковна градина. В далечината се виждат тъмносините върхове на Синтра. Там са ловните имения на адмирала на Индия. Кавалкадата препуска нататък по планинския път и покрива с прах срещнатите овчари със стада овце, селските каруци с впрегнати в тях волове, малките магарета, натоварени със сухи вършини. В планинските имения на адмирала ходят на лов за вълци, мечки и сърни и се състезават в благородното и достойно за всеки идалго фехтовъчно изкуство и стрелба с лък.

Когато кралят идва в Евора, дом Васко присъствува на всички приеми, пирове и развлечения, макар че продължава да бъде недоволен

от краля. Той не може да забрави позорното си изгонване от Синиш, въпреки че кралят се мъчи да заглади вината си.

Още пред ноември 1508 г. кралят моли Луиш д'Арка да предаде своите права на губернатор на града и окръга Виля Франка де Кейра на адмирала на Индия, но и този път на дом Васко не му провървява. Д'Арка дава вид, че е съгласен, но след това започват всевъзможни разтакания и юридически спорове. Работата се проточва и Васко да Гама разбира, че и от това нищо няма да излезе.

Недоволният адмирал отново напомня за себе си на краля. Мануел има голяма нужда от дом Васко. Всеки път, когато става дума за задморските владения на Португалия, кралят е принуден да вика адмирала на Индия и да се съветва с него. Мануел се опитва да смекчи недоволството на Васко да Гама с нови милости и привилегии. Той заповядва на съдиите в Сан Тияго де Касем, Синиш и Вилянова да Милфонеш да съдействуват във всяко отношение на чиновниците на Васко да Гама при събирането на десятъка. През юни 1513 г. кралят разрешава на дом Васко да изпраща в Индия пълномощници, които да търгуват и да докарват без мито закупените в Индия стоки.

Но сега адмиралът е достатъчно богат и с обичайното си упорство иска да получи от краля обещаните земи и звания.

Още никой не се е държал с крал Мануел така, както дръзкият, вечно недоволният и вечно мъркащият адмирал на Индия. Но Мануел трябва да търпи. Той знае, че старият мореплавател е един от най-верните и най-ценните му приближени.

Като не получава обещаното, Васко да Гама се решава на крайна стъпка. През август 1518 г. той праща на краля писмо, в което напомня, че титлата граф, която му е обещана още преди осемнадесет години, и до днес не е получил и, както изглежда, няма да я получи. Очевидно кралят не се нуждае от услугите му, защото не му поставя никакви задачи и не го изпраща да пътува. Затова адмиралът на Индия го моли да му разреши да напусне Португалия и да се прехвърли в Испания.

Това писмо принуждава Мануел сериозно да се замисли. Съвсем наскоро Мануел се е скарал с един от най-добрите си моряци — Фернан Магалайш и жестоко го е обидил. Разгневеният Магалайш емигрирал в Испания и там приел кастилско поданство. Дори името си променил и започнал да се нарича по испански маниер Фернандо Магелан. Сега агентите на крал Мануел му донасят, че Магелан

подготвя експедиция за страната на подправките и иска да проникне в нея не като обиколи Африка, както постъпват португалците, а от запад, от новите испански колонии. Агентите на крал Мануел не жаят нито средства, нито сили за провалянето на подготвяната експедиция. Те подготвят убийството на Магелан, насъскват срещу него уличната тълпа на Севиля, с подкупи и интриги се мъчат да забавят подготовката на ескадрата. Техни наемници доставят на Магелан развалени продукти и гнили въжета. Но ако Магелан все пак замине и достигне „островите на подправките“ откъм запад, португалският монопол, купен с цената на толкова усилия и кръв, ще рухне.

Сега още един мореплавател иска да напусне Мануел. Заминаването на Васко да Гама би предизвикало скандал в цяла Европа. Трябва да се задържи старият адмирал в Португалия и кралят пише на Васко да Гама:

Скъпи адмирале, ние Ви заповядваме да останете в нашето кралство до края на декември тази година и се, надяваме, че през това време ще видите каква грешка сте искали да извършите и ще пожелаете и в бъдеще да ни служите и няма да тръгнете по намисления от вас опасен път. Но ако и тогава пожелаете да заминете, ние няма да задържим нито Вас, нито жена Ви, нито децата Ви, нито движимото ви имущество.

Дадено в Лисабон. 17 август 1518 г.
Кралят.

Сега крал Мануел предприема бързи мерки. Той убеждава племенника си дом Хайме, херцог Браганца и Гийомар, да вземе пенсията на Васко да Гама, а да му даде титлата си граф Видигейра и всички земи на плодородното графство Видигейра, намиращо се близо до Евора.

Този път нещата вървят необикновено бързо и през декември 1519 г. адмиралът на Индия тържествено получава титлата граф Видигейра.

Като награждава адмирала на Индия с привилегии и пенсии, като му дава титли и често го вика за съвети, крал Мануел не мисли да

изпраща пак стария моряк в Индия.

И с Васко да Гама се повтаря това, което вече се е получило с Бартоломео Диас и Кабрал. И той е принуден да чезне в бездействие.

Кралят счита, че старият адмирал има прекалено високо мнение за себе си, много настойчиво иска награди и навсякъде напомня за заслугите си, без да се стеснява да критикува положението в Индия и дори разпорежданията на крал Мануел. И кралят предпочита да мине без адмирала на Индия.

Междувременно положението в Индия все по-често привлича вниманието на Мануел и го принуждава да се откаже от сложните комбинации, изкусните интриги и от голямата игра, която той играе много години, за да обедини под властта си целия Пиренейски полуостров.

СЪЗДАВАНЕ НА КОЛОНИАЛНА ДЪРЖАВА

Щом като флотата на Васко да Гама напуска индийските води, Заморин от Каликут решава, че е дошло време да отмъсти на португалците. Той предлага на раджата от Кочин да му предаде португалците, оставени от Васко да Гама във факторията. Раджата отказва. Тогава Заморин с петдесетхилядна войска напада Кочин, разбива армията на раджата и превзема града. Раджата с останките от армията и португалците избягва на един малък остров в океана.

Но още през април 1503 г. край индийските брегове се появява нова португалска флота. Между командирите ѝ са Алфонсо д'Албукерк и Дуарте Пашеко Перейра — двама мъже, на които е съдено да се прославят в Индия.

Появяването на португалските кораби така изплашва войските на Заморин, че те напускат Кочин без бой. Португалците се връщат в Кочин, усмиряват непокорните васали на раджата и с негово разрешение построяват в Кочин форт. Камъни наблизко няма и затова португалците построяват здрави палисади^[1] с кули по ъглите. В Кочин остава Пашеко Перейра, а Д'Албукерк се връща в родината си.

След заминаването му Заморин заедно с други князе от малабарското крайбрежие и отряди моплахи отново обсажда Кочин. Той напада португалците откъм сушата с 46 хиляди войници, а откъм морето заплашва португалците с флота от 280 кораба.

Пашеко Перейра и стоте португалци от кочинския гарнизон, а също и войските на Кочин проявяват изключителна храброст и изобретателност. Като отблъскват яростните атаки на неприятелските войски срещу форта, те се изхитряват да правят смели вилазки, неочаквано се появяват в тила на врага и му нанасят удари. По-късно към Кочин се приближават корабите на португалската ескадра, която кръстосва морето, и Заморин трябва да се ограничи само с обсада откъм сушата. След петмесечни боеве Заморин е принуден да снесе обсадата и да се върне в Каликут.

Защитата на Кочин показва силата и слабостта на португалците в Индия. Дисциплинирани, прекрасно въоръжени, облечени в ризници, снабдени с мощни бързоходни кораби, португалците могат да побеждават своите многобройни врагове. Но липсата на постоянна база прави португалската търговия, пък и могъществото на португалците в Индия зависими преди всичко от флотата.

Докато флотата е в Индийския океан, португалците са почти непобедими, но когато флотата се завърне в родината, заплашени са не само всички позиции на португалците, но и животът им. Ясно е, че е необходимо да се създаде в Индия постоянна флота и армия и преди всичко да се урегулира управлението на португалските сили, за да не е необходимо всеки път да се изпраща на Изток нова ескадра с нов командир.

Посъветван от Васко да Гама, крал Мануел учредява титлата вицекрал на Индия. Вицекралят се изпраща в Индия за 3 години. На изток от нос Добра надежда неговата дума е закон.

За първи вицекрал е назначен Франсиско д'Алмейда.

Отплаването му за Индия е ускорено от непредвидено обстоятелство. Арабските търговци, които търгуват с Индия, започват да се оплакват на турския султан от насилията на португалците.

Турците вече чувствуват последиците от появяването на португалците в Индия: рязко спадат доходите на Турция и Египет от търговията с подправки. Затова турският султан заплашва, че ако португалските безчинства не спрат, той ще заповяда да разрушат християнските „светини“ в Ерусалим, Витлеем и Синай. Игуменът на един от най-големите манастири отива при папата, за да го моли да въздействува на португалците.

Но крал Мануел, който навсякъде се представя за „защитник на християнството“, се отнася най-равнодушно към съдбата на палестинските „светини“. Той бърза да изпрати на изток нови войски, без да чака нежеланата намеса на папата.

Вземат се мерки да се ускори подготвянето на ескадрата на Д'Алмейда. Той отплава от Португалия през март 1505 г. с двадесет и два кораба. Половината от тях трябва да се върнат, натоварени с индийски стоки, а на другата половина предстои да остане в Индийския океан на разположение на вицекраля. Освен моряците с корабите заминават 1500 войници.

Още на африканския бряг Д'Алмейда започва да реализира плановете на дом Васко. Като се намесва ловко в династичните разпри на Килоа, той изгонва емира и слага на негово място друг. От своето протеже той получава разрешение да построи в Килоа форт. Д'Алмейда построява на остров Килоа добре укрепена крепост, оставя в нея 550 души гарнизон, бригантина, каравела и продължава към Момбаса.

Момбаските власти се опитват да не позволят на португалците да слязат на брега. Тогава Д'Алмейда напада града и го изгаря до основи. Построява фортове в Мозамбик и Софала.

Така португалците укрепват влиянието си по африканското крайбрежие. В Малинди и Софала управляват царчета, приятели на португалците, Момбаса е разрушена, а в Килоа има португалски гарнизон. Д'Алмейда пресича Индийския океан и построява форт на островите Анджидив. След това бързо се отправя към Кочин, който е избран за седалище на португалските власти в Индия. В Кочин Д'Алмейда коронова младия ражда, който наследява стария приятел на португалците, със специално донесена от Португалия златна корона.

От Кочин Д'Алмейда започва постепенно да затвърдява португалското могъщество в Индия. Той влиза в преговори с раджата на най-силното южноиндийско царство Вижайянагар и изпраща експедиция на юг да търси Малдивските острови. Португалците не намират Малдивските острови, но случайно откриват пътя за Цейлон, откъдето маврите изнасят канела.

Като създава няколко укрепени пункта на западния и източния бряг на Индийския океан, Д'Алмейда решава, че не трябва да се увлича в завладяването на нови територии. Той поставя над всичко могъществото по море и счита, че завладените земи само ще отвлечат вниманието на португалците от непосредствената им задача — укрепването на господството им по море. Той съветва крал Мануел да сключи съюзи с индийците против мохамеданите и охотно използва услугите на индийския пират Тимож, за когото Д'Албукерк казва, че „се издигнал от пиратство до високи почести“.

Д'Алмейда пише на Мануел, че португалците трябва да организират преди всичко търговията с най-доходните стоки — черен пипер, робини, коприна, коне — и завършва писмото си със следния съвет: „Морското могъщество трябва да бъде над всичко. Избягвайте

завладяването на нови земи, не строите нови крепости, освен когато това е абсолютно необходимо за защита на вашите фактории от внезапно нападение. Ние не можем да пилеем моряците си за това.“

Затвърдяването на португалците в Индийския океан вече започва да се отразява на търговията на Изтока с подправки. Португалците безпощадно потопяват натоварените с подправки кораби, които идват от Индия и отиват към Червено море и Персийския залив. Все по-малко подправки се внасят в източните пристанища. От друга страна, на лисабонския пазар индийските стоки стават все повече и изведнъж цените им рязко спадат.

Най-много пострадват от новия морски път за Индия Египет и Венеция. Естествено мохамеданските владетели на Египет и най-християнската сенъория на Венеция много скоро намират общ език в борбата си против новите конкуренти в Индия.

За конкретното решение на египетския султан оказват влияние и нееднократните молби за помощ на индийските мохамедани.

В египетските пристанища на Червено море започват да строят голяма флота. Турция, която по това време е най-силната морска държава в Средиземноморието, оказва голяма помощ на египтяните. Турците изпращат в Египет моряци и командири, специалисти по построяване на кораби и войници.

Венеция също бърза да помогне на египетския султан при подготвянето на ескадрата срещу португалците. Венециански галеони и каравели докарват в египетските пристанища най-хубавия дървен материал от далматинското крайбрежие и това, от което най-много се нуждаят египтяните — топове и снаряди. С венециански кораби идват в Египет корабостроители, топчии и навигатори. Те учат египтяните да строят и да управляват кораби, да стрелят.

През 1508 г. египетската флота под командуването на Мир Хусейн напуска Суец и се отправя на юг през Червено море. Край Чаул Мир Хусейн внезапно напада португалската ескадра и разбива португалците. В боя загива командирът на ескадрата — единственият син на вицекраля — дом Лоренсо д'Алмейда.

След победата на Мир Хусейн около Чаул като че ли господството на португалците виси на косъм. Към победителя се присъединяват Заморин от Каликут, владетелят на Диу — Малик Айяз, и владетелите на много градове по малабарското крайбрежие.

Като научава за поражението на португалците и гибелта на сина си, старият вицецрал се хвърля срещу египтяните.

На 2 февруари 1509 г. португалците се приближават: до Диу, където Мир Хусейн и Малик Айяз са събрали 200 кораба. Започва бой. Португалците имат много повече топове, отколкото противниците им, а стрелите на малабарците не могат да нанесат особена вреда на облечените с ризници войници на Д'Алмейда. Решаваща роля изиграва и умението на португалците да се сражават в морски битки. Те спечелват пълна победа. Самият Мир Хусейн е ранен и избягва в Диу. Франсиско Д'Алмейда пленява, разграбва и изгаря по-голямата част от вражките кораби.

Битката край Диу решава въпроса за господството в Индийския океан. Наистина турците и египтяните се опитват още няколко пъти да помогнат на индийските си съюзници и едновременци, но се ограничават само с изпращането на войници, командири и топове. Вече никой не се решава да оспорва господството на Португалия по море.

През ноември 1509 г. след дълга съпротива, задкулисна борба и интриги Франсиско Д'Алмейда е принуден да предаде управлението на Индия на Алфонс Д'Албукерк.

На път за Португалия корабите на Д'Алмейда се спират близо до нос Добра надежда, за да вземат прясна вода.

За португалците през цялото време на господството им в Индийския океан нос Добра надежда е само досадна пречка по пътя им за Индия — страната на златото и елмазите. Земите около този нос не ги интересуват и стремейки се към Индия, те няколкостотин години минават край най-богатите в света находища на злато и диаманти в Южна Африка.

Когато спират край нос Добра надежда, португалците обикновено си позволяват насилия над местните жители — хотентотите. Те отнемат на туземците биковете, а по-късно се опитват да вземат в робство няколко мъже и жени.

Хотентотите са принудени да грабнат оръжието. В схватката са убити двама португалци. Офицерите на Д'Алмейда настояват командирът да организира наказателна експедиция и „да накаже за назидание диваците“. Д'Алмейда едва се съгласява. С пъшкане той слиза на брега и полушеговито казва: „Къде мъкнете шестдесетте ми години?“

Португалците са уверени в победата си и отиват като на разходка, но неочаквано се натъкват на жестока съпротива. Голите хотентотски войни смело се сражават с бронираните войници на Д'Алмейда. Закалените на огън дървени копия причиняват големи загуби на португалците и те се разколебават. Д'Алмейда заповядва да отстъпят към лодките, но хотентотските юноши бързо подгонват стадата си между португалците и брега. Отстъплението е спряно и всички португалци са избити. Така загива Франсиско Д'Алмейда — първият португалски вицецрал на Индия, страшилище за египтяни и араби — загива от дървените копия на голите хотентоти от Южна Африка.

Алфонс Д'Албукерк, един от най-големите пълководци в цялата история на Португалия, гледа на въпросите, свързани с Индия, не така, както предшественикът му.

Докато Д'Алмейда и частично Васко да Гама считат, че е достатъчно да се осигури португалското господство в Индийския океан и да се насочи потокът от подправки към португалската търговия, Д'Албукерк счита, че е необходимо да се създаде португалска колониална империя — първата колониална държава на европейците на Изток. Според него Португалия трябва да владее всички пунктове, които контролират влизането в Индийския океан, и освен това да създаде колонии на индийския и африканския бряг. Само тогава според Д'Албукерк Португалия ще стане неуязвима в Изтока.

Португалците вече контролират влизането в Индийския океан откъм запад при нос Добра надежда и Д'Албукерк решава да завладее пазара на подправките Малака, която затваря влизането в Индийския океан от изток, Ормуз, който затваря устието на Персийския залив и Аден, който пази входа в Червено море.

Още през 1507 г., когато вицецрал е Д'Алмейда, Алфонс Д'Албукерк, изпратен към Аден да пленява и потопява корабите с подправки, нарушава инструкцията на краля и предприема експедиция към арабските и персийските брегове, като завзема Куриат и Маскат. Той изгаря Маскат и избива почти цялото население на града, а пуска на свобода малцина, като им отрязва носовете и ушите. След това той се появява в Ормуз и след като разгромява ормузката флота, принуждава султана да сключи договор. Султанът на Ормуз става васал и данькоплатец на Португалия. Освен това португалците

получават в Ормуз място за крепост и фактория. Недоволството обаче на командирите на португалската флота, които считат, че Д'Албукерк нарушава инструкциите на крал Мануел, принуждават Д'Албукерк да напусне Ормуз.

Когато става вицекрал на Индия, Д'Албукерк иска да пристъпи към осъществяването на своя план, но това не му се удава.

Д'Алмейда протака предаването на управлението в ръцете на Д'Албукерк. Кралят в желанието си да ускори това изпраща в Индия маршала на Португалия Фернандо Коутиньо. Маршалът настоява португалците да отмъстят на Заморин от Каликут. Напразно Д'Албукерк доказва, че това е опасно и ненужно. Но Коутиньо се къдне, че за него е срамно да кръстоса меч с полуголите негри и че ще влезе в двореца на Заморин с камшик в ръка.

И Д'Албукерк е принуден да отстъпи: португалците нахлуват в Каликут и наистина завладяват двореца, но когато войниците ограбват двореца, наирите ги обкръжават и в една теснина избиват почти всички. Убити са маршалът и много знатни португалци. Д'Албукерк, който се намира на брега, се хвърля на помощ на другарите си, но е сериозно ранен. Измъкват го от схватката със счупена глава и пронизана ръка.

Най-после Д'Албукерк става господар на Португалска Индия и започва да осъществява плановете си. Преди всичко той решава да завладее Гоа, който отдавна му харесва. Слабият гарнизон на града се предава и Д'Албукерк грижливо го укрепява. Но предишният владетел на Гоа Адил Хан събира голяма армия, обсажда португалците, принуждава ги да напуснат града и да се скрият в корабите си. Мусоните пречат на корабите да преодолеят плитчините, които пресичат устието на реката, и флотата на Д'Албукерк се озовава в капан. На корабите започват да гладуват и да боледуват от скорбут.

Адил Хан изпраща на Д'Албукерк продукти. Той пише, че иска да победи португалците не с глад, а със сила. Д'Албукерк обаче, като се страхува, че Адил Хан ще разбере в какво тежко положение се намират португалците, се извинява, връща продуктите и пише, че португалците от нищо не се нуждаят. Нещо повече, когато при Д'Албукерк идват парламентьорите на Адил Хан, на корабите португалците пируват, масите са отрупани с различни ястия, войниците и моряците вдигат чаши и пият. В същност това е

спектакъл, специално подготвен от Д'Албукерк за пратениците на Адил Хан. Продуктите и вината са взети от неприкосновените запаси, предназначени за ранените и болните. На гладните войници на Д'Албукерк е забранено да се докосват до храните и вината.

Едва през август мусоните спират и флотата на Д'Албукерк получава възможност да отплава от Гоа, но през ноември 1510 г. Д'Албукерк се връща и отново превзема града. Три дни в Гоа продължават убийствата и грабежите. Избити са всички мохамедани без разлика на пол и възраст. Станал господар на Гоа, Д'Албукерк решава да превърне този град в столица на Португалска Индия.

„В Кочин — пише Д'Албукерк на краля — не можеш да отрежеш клонче, без да ти е разрешил раджата. Ако един от моите хора откаже да плати на пазара исканата цена или закачи мохамеданска жена, фортът веднага бива обсаден. Ако в Кочин дойдат нови 500 души, ще настъпи глад. Там няма нито месо, нито риба, а кокошките са много скъпи.

В Гоа има много говеждо месо, риба, хляб и зеленчуци и ако дойдат нови 2000 души, това няма да се отрази на снабдяването на града. В Гоа има топчии, оръжейни майстори, дърводелци, корабостроители, всичко, което ни е необходимо.“

Д'Албукерк твърдо решава да направи Гоа столица на португалските колонии. Той развива трескава дейност строи крепост, черква и къщи, сече пари, строи кораби. Д'Албукерк взема мерки португалците да се заселят завинаги в Гоа, подарява им земя, жени португалските войници и моряци за мохамеданки и индийки. Против това започва да протестира духовенството. Тогава Д'Албукерк заявява:

— Добре, нека тези бракове да не отговарят напълно на християнските закони, но те напълно отговарят на целите на Д'Албукерк.

Енергичната дейност на Д'Албукерк не се харесва на мнозина. В Португалия започват да се сипят оплаквания. Д'Албукерк е обвинен, че подготвя Гоа за столица на собственото си княжество. Убеждават крал Мануел да се откаже от Гоа.

Д'Албукерк не се предава и пише на Васко да Гама: „Кралят Ви вярва. Молете го да задържи Гоа до деня на страшния съд.“

Но предпазливият адмирал на Индия принадлежи към старата школа. Той не одобрява много неща и не счита за необходимо да

подкрепи Д'Албукерк пред краля.

Самият Мануел само пречи на Д'Албукерк. Кралят му пише, че може би не си струва Гоа да се прави столица, и настоява Д'Албукерк да убеди стария съюзник на португалците — раджата на Кочин — да приеме християнството. Д'Албукерк отговаря уклончиво, че раджата под влияние на разговорите си с него много се е заинтересувал от християнството, но че не трябва да карат раджата да бърза.

Д'Албукерк е зает с много по-сериозна работа от разговорите за вярата с раджата на Кочин. Той използва скарването на португалците със султана на Малака, появява се с португалска ескадра около Малака и на 25 юни 1511 г. започва да щурмува града. Д'Албукерк има всичко 600 португалци и малко повече малабарски индийци, докато в Малака са се струпали повече от 20 хиляди войници. Защитниците обаче на Малака не са единни. В Малака живеят араби, моплахи, малайци, яванци, индийци от Гуджарат и от малабарското крайбрежие, китайци, сиамци и дори жители на островите Рюкю. Тези хора не си вярват и непрекъснато очакват измяна и предателство.

Д'Албукерк успява да привлече на своя страна китайските търговци и водачите на индийската и яванската колония. През август след продължителна бомбардировка и кървав уличен бой Малака пада. Оттук Д'Албукерк установява връзки с Ява, Тайланд и Бирма и изпраща Франсиско Серано да търси Молукските острови.

И тъй само четиринадесет години след като корабите на Бартоломео Диас за пръв път се появяват в неизвестния Индийски океан, португалските кораби вече кръстосват Тихия океан.

Когато Д'Албукерк се завръща в Индия, той трябва да защитава Гоа не само от външни врагове — мохамеданите, които отново го обсаждат, но и от съветниците на португалския крал.

През 1513 г. Д'Албукерк подготвя експедиция срещу Аден. Плановете му са грандиозни — да завладее Аден, Мека и Медина с помощта на абисинците, които изпращат в Гоа пратеници, да отклони Нил към Червено море, за да умори от глад мохамеданския Египет, да завладее Суец и Александрия, Синай и Ерусалим. Той пише на краля за похода към свещените градове на мохамеданите: „Дотам има само един ден път. Каква съпротива могат да окажат слабите гарнизони, когато в Джида има всичко двадесет души, а в Мека може би двадесет и пет? Останалите са мирни отшелници, с които лесно ще се справят

шестстотин или седемстотин португалци. За мен, господарю, всичко това е толкова просто, че гледам на него като на нещо вече станало.“

Д'Албукерк възнамерява, след като превземе гроба на Мохамед, да го смени с Ерусалим. Завладяването на Аден и Ормуз и разгромяването на арабските градове трябва веднъж завинаги да пресекат достъпа в Индийския океан на най-могъщия врат на португалците — турците.

„Турците са силни — пише Д'Албукерк. — Те имат много артилерия и умеят да строят кораби, подобни на нашите. Те ни мразят и жадуват да разрушат всичко, което владеем. Те са добре снабдени с войници, които умеят да стрелят с аркебузи, и артилериисти, с топчии, опитни като нашите, с корабостроители, които конкурират нашите, с ковачи, дърводелци и калафатчици като нашите.“

Експедицията в Червено море завършва несполучливо. Наистина португалците вселяват ужас по цялото крайбрежие на Червено море, но щурмуването на Аден не успява и португалците са принудени да отстъпят.

В Червено море Д'Албукерк получава добри новини от Индия: старият Заморин, непримиримият враг на португалците, е отровен от родния си брат. Новият владетел на Каликут, сключва мир с португалците и им позволява да си построят крепост в Каликут.

Несполуката при Аден Д'Албукерк решава да компенсира с Ормуз. Тогава персийското пристанище Ормуз е едно от най-големите пристанища в света. Ормуз търгува не само с Индия, Африка и Арабия, но и с Тайланд и Китай. За блясъка и богатството му разказват и венецианецът Марко Поло, и персиецът Абд ур Разак, и руснакът Афанасий Никитин. Една арабска пословица казва: „Земята е пръстен, а Ормуз е неговият бисер.“

Още през 1507 г. в Ормуз е основана португалска фактория. Когато през 1515 г. Д'Албукерк се появява около Ормуз, веднага се намесва в дворцовите разпри. Той извиква в своя лагер на обяснение претендентите за престола и без да изслуша доводите им, заповядва на офицера си: „Убий го!“, като посочва един от претендентите — Райе Ахмед. Португалските офицери се нахвърлят с кинжалите си върху Райе Ахмед и в надпреварата да го убият се нараняват един друг. Тук пред очите на Д'Албукерк и смаяните роднини на покойния ограбват тялото му, като срязват с кинжалите си златните украшения.

Д'Албукерк тържествено поздравява населението на града с освобождаването от „изменника“ Райе Ахмед и поставя на престола съперника на убития. Новият шейх, напласен от разправата, става послушно оръдие в ръцете на португалците. Той помни старата турска пословица: „Целувай ръката на врага си, щом не можеш да я отсечеш.“ Така Д'Албукерк става господар на Ормуз.

По такъв начин Д'Албукерк осъществява почти цялата си набеязана програма за завоевания. Малака, Гоа и Ормуз са в ръцете на португалците. Остава незавладян само Аден. Завистливият крал Мануел започва да се страхува от Д'Албукерк. Все по-често и по-често той отменя нарежданията на повелителя на Индия, отказва му помощ и предявява явно неизпълними искания. Вече всички знаят, че кралят се страхува от Д'Албукерк. Посланикът на персийския шах Ибрахим Бег по поръчение на своя владетел кани Д'Албукерк да постъпи на персийска служба и му казва: „В Португалия никога няма да ви оценят.“

И самият Д'Албукерк разбира, че оставката му е близка. Когато приятелите му го успокояват и казват, че в Португалия кралят ще му възложи важни постове, той казва:

— Португалия е много малка страна. Може ли тя да ми постави задачи, които да се равняват поне на една шеста част от тези, които аз решавах тук, в Индия?

В Ормуз Д'Албукерк заболява и на 8 ноември 1515 г. се отправя за Индия. Той е тежко болен и почти през цялото време лежи. В открито море неговият кораб среща мавритански кораб от Индия, който носи на Д'Албукерк писмо, че в Индия вече е пристигнал приемникът му. Болният завоевател се чувства все по-зле и на 15 декември 1515 г., когато корабът е на рейд в Гоа, Д'Албукерк умира съвсем близо до завоюваната от него столица на португалските колонии.

[1] *Палисада* — старо отбранително съоръжение — ограда със заострени отгоре колове. — Б.пр. ↑

ПОРТУГАЛСКА ИНДИЯ

Към края на царуването на крал Мануел Португалия е на върха на блясъка и могъществото си. Владенията ѝ са пръснати по четирите части на света — от Бразилия до далечните Молукски острови в Тихия океан и от Лисабон до нос Добра надежда в южната част на Атлантика. Португалските крепости се извисяват по целия африкански бряг — от Мароко до Сомалия, по островите на Индийския океан, при Персийския залив, край брега на Индия, на Цейлон, на полуостров Малака и на полулегендарните Молукски острови сред вълните на Тихия океан. Никой не се решава да оспорва португалското господство. В Лисабон се стичат кораби отвсякъде. Градът бързо се превръща в най-големия световен пазар на африкански роби, подправки и тропични стоки. Сервантес пише, че „Лисабон е най-големият град на Европа, където се разтоварват богатствата на Изтока за разпределяне по целия свят“ („Персилес и Сихизмунда“).

На венецианската търговия е нанесен съкрушителен удар. Плаването на Васко да Гама до Индия слага началото на упадъка на великата Адриатическа република. Като прерязват пътищата от Индийския океан за Турция, Египет и Иран, португалците значително затрудняват по-нататъшното засилване на Турция. Огромните печалби от задморската търговия и съкровищата, заграбени в Изтока, обогатяват португалския двор и аристокрацията. В португалските градове и в именията на кралските велможи започват да строят дворци, черкви и замъци. От Фландрия, Италия, Египет и Индия се стичат изкусни майстори на резба върху камък и дърво, специалисти на позлатяване и каменоделци, художници и архитекти.

В грубите и примитивни замъци на португалските феодали се появяват персийски и индийски килими, фламандски гоблени и огледала, венецианско стъкло, марокански възглавници от кожа с пресовани изображения, италиански картини, дамаски и толедски саби и ножове.

Между слугите се срещат робини от Ява, Арабия и Цейлон, роби от Бразилия и Гуджарат. Нивите на феодалите се обработват от гвинейски негри. Дворът на крал Мануел се слави с невиждан дотогава блясък и разкош. Португалските велможи се стараят да не изостават от своя крал.

Но целият този външен блясък прикрива застои и загниване. Положението на колониална държава изисква от малка Португалия огромно напрежение. Най-напред започва да се чувства недостиг на хора. В експедициите на Изток загиват много войници и моряци не толкова в сражения с враговете, колкото от болести — скорбут, холера, дизентерия и треска. Мнозина умират от инфектиране на раните — в тропичния климат и най-малките рани заздравяват много бавно, а невежите бръснари, които са и лекари, обикновено са безпомощни, когато раната започва да гнои и се възпали.

Много скоро, подготвяйки нови ескадри за Изтока, португалските командири започват да се сблъскват с трудности при набиране на хора за екипажа. Все по-трудно става да се намерят опитни моряци.

Още през 1505 г. първият вицекрал на Индия Франсиско д'Алмейда не може да комплектува ескадрата си с опитни моряци и е принуден да ги търси между селските момци, които никога не са виждали море. На една от каравелите на Д'Алмейда екипажът не знае какво е ляво и дясно. Капитанът на тази каравела Жуан Хомеш окачва на единия борт връзка лук, а на другия — връзка чесън и командува:

— Кормило към чесъна! Кормило към лука!

В Индия ветераните са сменени с престъпници и юноши. Натоварените с вербуване на хора за експедициите обикалят затворите и търсят желаещи да отидат в Индия. Смъртното наказание, осъждането на затвор или на каторжна работа се заменя с изпращане в Индия. Всички престъпници, съгласили се да постъпят на служба в Индия, получават амнистия. По-късно един такъв престъпник става най-големият поет на Португалия. Това е Луис Камоенс. В самата Португалия отливът на мъже на Изток е толкова голям, че се налага за обработване нивите на феодалите и другата тежка работа да внасят роби от Африка. Твърде скоро в много райони на Португалия се създават истински робовладелски стопанства, а в Португалска Индия всичко се базира на робски труд.

Притокът на скъпоценни метали от новите колонии извършва в Португалия и Испания истинска „революция на цените“, както казва Маркс. Цената на скъпоценните метали много спада, а на всички останали стоки се качва няколко пъти. В самата Португалия откриването на морски път за Индия не довежда до съществени социални промени. Тук властта на светските и духовните феодали е била винаги извънредно силна. През XIV-XV в. португалските крале сломяват съпротивата на градовете, които защитават старите си привилегии, а търговското съсловие никога не играе що-годе значителна роля в живота на страната.

Голям удар за икономиката на Португалия е изгонването на евреите и маврите. В Португалия евреите живеят много отдавна и са изравнени по права с останалото население. Първи португалските крале потвърждават всички техни свободи, но по-късно под влияние на духовенството започват да ги преследват. Отделят ги в особени квартали — „юдерии“, и ги принуждават да носят специално облекло. Започват погромите.

Известно време португалските крале защитават еврейските си поданици, защото получават от еврейското население много големи доходи. Евреите плащат три различни лични данъка, а със специален данък се облага всяка вещ, купена от евреин. Още в средата на XV в. Министър на финансите на Португалия е знаменитият еврейски учен Исак Абарбанел. Когато евреите са изгонени от Кастилия, Жуан II срещу голям откуп им дава временно убежище в Португалия, но когато срокът изтича, той принуждава кастилските емигранти да напуснат Португалия, а тези, които остават, покръства.

Мануел прекрасно разбира какъв изгоден източник на доход е еврейското население. Отначало на него и през ум не му минава да гони евреите. По-късно обаче, надявайки се да обедини под своята власт целия Пиренейски полуостров, той усилено се стреми да получи ръката на Изабела, дъщерята на Фернандо Арагонски и Изабела Кастилска. Принцеса Изабела е като майка си фанатичка и се подчинява на духовниците си. Тя поставя изгонването на евреите от Португалия като условие за брака.

През 1496 г., годината, през която Васко да Гама отплава за Индия, крал Мануел издава указ за изгонването на евреите.

Като не желае да се лиши от поданици, които му носят толкова значителни доходи, Мануел заповядва насила да покръстят всички еврейски деца и юноши от четири до двадесет години, а така също и много възрастни. Духовенството обаче не оставя на мира „новите християни“, обвинява ги в ереси, светотатство и магьосничество и насъсква срещу тях невежата тълпа. Така например през април 1506 г. през Бreme на чумата двама доминикански монаси организират в Лисабон еврейски погром. С викове „Ерес!“ „Ерес!“ погромаджиите убиват „новите християни“ и разграбват имуществото им. Убити са около 2 хиляди души. Погромите още повече засилват емигрирането на португалските евреи в Италия, Африка, Турция и Нидерландия.

С изгонването на евреите и маврите Португалия се лишава от много изкусни занаятчии и търговци. Португалските занаятчии и търговци са твърде неопитни, за да могат да заместят изгонените.

Политиката на португалските крале не позволява да се създаде търговско съсловие. Много рано почти цялата търговия с Индия се обявява за кралски монопол. Този монопол обхваща търговията с черен пипер, джинджифил исиот, мускатово орехче, мускатов цвят, карамфил, канела, бразилско дърво.

Кралският монопол затруднява много развитието и на хилавата португалска буржоазия. Много скоро в търговията и занаятите на Португалия започват да играят решаваща роля различни чужденци, които идват от страни, по-развити в икономическо отношение от Португалия. Търговията и занаятите изцяло преминават в ръцете на фламандци, немци, венецианци, ломбардци, флорентинци.

В Португалия все повече се засилват властта на краля и гнетът на католическото духовенство. Самите португалски феодали не съумяват да задържат съкровищата, придобити с грабежи и търговия на Изток. Те пилеят огромни средства за пирове, тоалети и турнири, за „благочестиви дела“. Много скоро по-голямата част от знатните семейства на Португалия се оплитат в дългове и залагат скъпоценностите си при ломбардските лихвари. Останалото население — селяни, моряци и рибари — живее много бедно и с просяшките си доходи не може да си купи източни стоки. Настъпва застой. Източните стоки, златото, скъпоценните камъни и подправките изтичат от Португалия и обогатяват други страни — Холандия, Англия, долината на Рейн.

В самата португалска колониална империя не всичко е в ред. Малцина мечтаят като Алфонс д'Албукерк за велика колониална империя на Изток. Повечето португалски командири считат, че Индия е необходима на Португалия само като арена за пиратства и пазар за закупуване на подправки.

Непосилните данъци, издевателствата, грабежите и зверските жестокости, лицемерието и коварството настройват срещу португалците населението на източните страни. Индийска поговорка от това време гласи: „Щастие е, че португалците са толкова малко, като тигрите и лъвовете, иначе щяха да изтребят целия човешки род.“

Всички португалци в Индия получават съответно възнаграждение от държавната хазна. Те се считат господари, гнусят се от работата и стоварват всичко върху плещите на многобройните роби, а търговията предоставят на индийците и маврите. Всеки негодник, дошъл от Португалия, в Индия претендира за титлата „дом“ и се старее да се ограда с роби. Тълпи от безделници, които по цели дни играят на зарове и карти, дъвчат бетел или пушат опиум, пълнят португалските владения на Изток. През 1539 г. от 16 хиляди португалци, живеещи в Индия и получаващи държавна военна заплата, може да се разчита само на 2 хиляди португалци, в случай че се окаже необходимо да се привлече в армията и гражданското население. Между португалците много скоро се оказват и предатели. Още през 1510 г., когато Д'Албукерк обсажда Гоа, на страната на противниците се сражава и отряд португалски ренегати под командуването на Фернан Лопеш.

Пък и самите управници на Индия съвсем не са безупречни. В Индия отиват търсачи на приключения, хора, които се стремят към бързо и лесно забогатяване; в колониите процъфтяват разхищаването на държавни средства и подкупничеството.

След смъртта на Д'Албукерк крал Мануел гледа да не изпраща в Индия изтъкнати хора. Той се страхува, че щом вицекралят си затвърди положението в далечна Индия, ще откаже да се подчинява на Португалия. Ако Д'Албукерк не жали нито сили, нито средства за създаването на португалската колониална държава, то губернаторите, които идват след него, гледат на Индия като на място, където могат бързо да забогатеят, за сметка на туземците, държавната хазна и съотечествениците си.

Всеки нов губернатор идва с шайка гладни привърженици и сменя всички граждански и военни чиновници.

Обикновено пълномощията на губернатора са за три години. За това късо време той и помагачите му бързат колкото се може повече да се обогатят.

В стремежа си лесно и бързо да забогатеят португалските командири не се спират дори пред открито предателство. Постъпките им скоро подкопават всяко доверие към законите на португалците, към клетвите и обещанията им. Така един от португалските командири напада светилището на приятелска индийска държава, разграбва го и го изгаря, а жреците подлага на най-изтънчени мъчения, за да разбере къде са скрити съкровищата на храма. Друг командир, след като сключва тържествено мир с маврите, още на другия ден го нарушава, като се оправдава, че представителят на маврите се закълел в короната, а той самият, използвайки неосведомеността на мохамеданина, целунал някакъв сборник с песни. Трети, когато капитан на индийски кораб се обърнал към него с молба да му даде писмено разрешение за излизане в открито море, написва на португалски, че съветва португалските капитани, които срещнат този кораб в морето, да го ограбят. Четвърти срещу солиден подкуп предоставя португалска каравела на султана на Аден, враг на португалците. Пети продава на маврите топове и барут от португалската крепост.

Португалските чиновници в колонията съставят списъци на „мъртви души“, за да получават заплатите им, изпращат в Португалия развалени и замърсени стоки, крият от държавата и делят помежду си спечелените в сражения ценности. Те забогатяват и за сметка на съотечествениците си. Търговията с чиновове и длъжности е почти легализирана, съдиите открито вземат подкупи. Като задържат заплатите на моряците и войниците, чиновниците на крал Мануел изчакват момента, когато моряците и войниците по неволя ще се съгласят да получат една трета или една четвърт от заплатата си.

Доходите на чиновниците в колониите почти официално се изчисляват по два параграфа — „заплата“ и „постъпления“, при това обикновено „постъпленията“ превишават „заплатата“ шест-седем пъти.

Такава е обстановката в Индия към 1521 г., когато умира крал Мануел Щастливи. Новият крал, Жуан III, е засипан с оплаквания от

Индия. Пишат не само португалците. Индийските власти на Кананор се оплакват, че португалците дават на капитаните разрешение за плаване в Индийския океан, а след това сами го нарушават: ограбват и потопяват корабите, на които са дали такова разрешение.

Кралят сменя губернатора на Индия Диого Лопеш де Секвейра и назначава на негово място дом Дуарте де Мезенеш. Този губернатор се оказва още по-лош от предшественика си. С трескава бързина той тъпче джобовете и сандъците си, без да се спира пред никакви средства. Неговата подкупност и разхищаване на държавни средства надминават всичко, което дотогава познава Португалска Индия. Протежетата му гледат да не останат назад.

Лисабонският двор е затрупан с оплаквания, молби за правосъдие и петиции. Тогава Жуан III извиква от Евора стария Васко да Гама и му предлага да замине за Индия, за да сложи там ред. Старият адмирал на Индия се съгласява. Както и кралят Жуан III, и той счита, че цялото зло идва от недостойните хора, на които са поверени работите в Индия. Естествено той не може да разбере, че причините за неблагополучието, което цари в Португалска Индия, имат дълбоки корени.

ПОСЛЕДНО ПЛАВАНЕ

За четиринадесетте кораба от ескадрата на адмирала на Индия едва се намира място в някога пустото устие на Тахо. За четвърт век тук всичко се е изменило. Минало е времето на плаванията в затворените басейни на Средиземно, Балтийско и Северно море. Лисабон се оказва на кръстопътя на важни океански пътища. Кораби, дошли от четирите части на света, се трупат пред входа на португалската столица. От Африка докарват оковани черни роби, кремава слонова кост, скъпи пера за украшения, ароматна амбра, тръпчиви смоли. Индия, Цейлон, Малака и непознатите „Острови на подправките“ изпращат черен пипер и памук, мускус и ревен, мускатов цвят и кинжали, карамфил и платове. От Мадейра корабите докарват вино, от остров Сан Томе — захар, от Мароко — обработени и сурови кожи. Прочутите фламандски градове изпращат огледала, сукно и сирене; Шотландия и Норвегия — селда и треска, Ормуз — коприна и ориз. Французите докарват кадифе, тафта, шапки, чорапи и обувки, венецианците — скъпо стъкло и гоблени. От другите португалски градове докарват в столицата за изпращане по море сол, вина, зехтин и плодове.

Флотата е готова за отплаване. Най-последно на борда на адмиралския кораб се качва адмиралът на Индия — набит широкоплещест старец с дълга бяла брада. Адмиралът кара шестдесет и петата си година. Той е облечен с мантия на рицарите от Ордена на кръста, а на главата си има тъмносиня барета. Тежък мен виси на кръста му. Подрънкват сребърните му шпори.

Със стария адмирал пътуват и двама юноши — синовете му дом Естевао и дом Пауло. Вицекралят се придружава от многобройни, пъстро облечени и добре охранени слуги — майордом, слуги със сребърни жезли, два пажа със златни вериги на шиите, много лакеи и телохранители, стражи и куриери в ливреите на дома да Гама.

Старият адмирал счита, че трябва да поразии въображението на жителите от Изтока с великолепиe и разкош. Той носи със себе си

сребърни съдове с богата украса, фламандски килими и покривки от брокат. Дом Васко обича да парадирва с щедрост и голямо гостоприемство. Кореа пише, че по време на третото плаване за Индия „слуги поднасяха на трапезата му огромни блюда като на крал, а специален слуга му поднасяше съд за измиване на ръцете и кърпа и всички се държаха така, като че ли присъствува самият крал“.

В свитата на адмирала има най-знатни португалски дворяни. Те му оказват кралски почести, приклякат на едно коляно, когато разговарят с него. В ескадрата на Васко да Гама има три хиляди души. Когато отива на кораба, адмиралът проверява амуницията, продоволствените запаси и снаряжението. Намира, че всичко е в ред. Време е да тръгват, но адмиралът на Индия си спомня за нещо неотложно.

Към всички кораби се отправят пратеници на адмирала. Те прочитат на глас, а след това заковават на мачтите заповед. Дом Васко пише, че през последните години е имало случаи, когато на корабите, отиващи за Индия, са прониквали жени. Адмиралът забранява да се вземат жени „както затова, че те погубват душите, така и затова, че заради тях възникват кавги и дуели“.

Адмиралът заповядва:

„Жените, намерени на корабите, след като ескадрата напусне устието на Тахо, ще бъдат публично бити с пръчки; ако са омъжени жени — веднага след това ще бъдат изпратени във вериги в Португалия; ако са робини — Ще бъдат конфискувани. Тези, които са ги взели, ще бъдат оковани във вериги и извратени в Португалия...“

... Капитаните, които открият на кораба си жени, но не съобщят за това на адмирала, ще бъдат лишени от полагащата им се част от морската плячка.“

Тази заповед предизвиква на корабите голямо недоволство. Безвъзвратно минало са простите и сурови времена, когато моряците и командирите се подчиняват само на жестоките закони на морето. Португалските идалго са се развъртели и разхайтили. Те са свикнали да плават и живеят на Изток с всички удобства. Но те познават суровия характер на великия мореплавател и никой не се решава да изкаже гласно недоволството си.

На 9 април 1524 г. корабите напускат Португалия. Плаването през Атлантическия океан минава без приключения. Времето е

прекрасно. След толкова години принудително бездействие старият адмирал пак води ескадра по морските простори. Той дълго стои на откритата кърма. Соленият вятър ласкаво развява бялата му брада. Васко да Гама се ободрява и подмладява. Приближените му с удоволствие забелязват, че е станал по-добър, че по-малко хока за провинения; че дълго разговаря с моряците и дори се шегува с тях, макар че шегите му са доста своеобразни.

На кораба на граф Видигейра пътува кормчията Диого Ботельо, на когото по-късно е съдено да върши изключително смело плаване с лодка от Индия до Португалия.

В 1524 г. Диого Ботельо — първокласен кормчия; но много избухлив човек — лежи в лисабонския затвор. Той се скарал с краля и Мануел Щастливи, страхувайки се, че Ботельо ще последва примера на Магелан и ще напусне Португалия, заповядва да го хвърлят в затвора.

Дом Васко знае, че Ботельо е един от най-добрите португалски кормчии и затова моли краля да разреши на Ботельо да отплава с него за Индия. Кралят се съгласява, но при условие, че той няма да се връща в Португалия без негово съгласие.

По пътя дом Васко често се съветва с младия кормчия, но винаги му дава да разбере, че отива на заточение.

— Всички добри кормчии са страшно капризни — казва адмиралът. — С вас трябва да се държат строго. Ето, ако кралят беше заповядал да отсекаат главата, на Магелан, когато той посмя да се обиди, че не му е увеличена заплатата, всичко би било прекрасно и Магелан не би извършил своите открития във вреда на Португалия. Пък и вие, Ботельо, погледнете докъде ви доведе вашата гордост. Вие, прекрасният кормчия, пътувате като заточеник за Индия!

Адмиралът разпитва дълго за работите в Индия и всичко, се учудват, че този старец, прекарал в своя еворски дом почти двадесет години, не се е откъснал от работите в Индия и е в течение на най-дребните въпроси, свързани с португалската политика в Индия. Ясно е, че през всичките тези години той внимателно е следил промените, извършващи се в Индия, всичко е претеглял и обмислял и за всичко е имал свое мнение.

Минават благополучно нос Добра надежда. Сега португалците не се нуждаят от мавритански лоцмани: техните собствени кормчии уверено водят корабите по познатия път. Близо до Мозамбик се счупва

реят на адмиралския кораб. Трябва да се отбият в Мозамбик. На 14 август; се приближават до брега. На кораба бързо идват португалците — командирът на крепостта и началникът на факторията. Идва и арабският султан на Мозамбик — послушна играчка в ръцете на португалците.

Колко се е променило всичко! Преди двадесет и седем години в това пристанище Васко да Гама се опитва да намери лоцмани и напразно търси вода за пиене. Тогава той е принуден да действа с измама или сила, а сега португалците са господари на морето и царчетата от крайбрежните градове изпълняват всичките им желания.

Но доброто настроение на адмирала скоро се сменя с гняв. В Мозамбик става ясно, че въпреки най-строгата заповед на адмирала три млади жени не поискали да напуснат своите възлюбени и решили да отидат в Индия с корабите на граф Видигейра.

Васко да Гама е разгневен. Тон заповядва да доведат младите жени на адмиралския кораб и да ги заключат в трюма като най-големи престъпнички. Когато някои от командирите се опитва да се застъпи за неподчинилите се жени, адмиралът изпада в такава ярост, че два дни никой освен синовете му не се решава да го заговори.

От Мозамбик отплават към Малинди, но насрещният вятър не позволява на тежките кораби да се приближат до брега. Тогава Васко да Гама изпраща в Малинди една от каравелите под командването на Мосем Гаспар Гомем, роден в Майорка. Гомем предава на султана на Малинди, стар приятел на Васко да Гама, богати подаръци и съжаленията на адмирала. След това каравелата на Гомем бърза да настигне флотата на адмирала. Майорканецът обаче не е в добри отношения със своя екипаж. Неговите моряци и кормчията му организират заговор, убиват капитана и се отправят към арабския бряг, за да пиратствуват. Много по-късно от Гоа е изпратена ескадра, която да залови бунтовниците. Докарват ги в Индия и ги обесват. Друг кораб от ескадрата на адмирала близо до Малинди се натъква на подводни скали и се разбива.

На 8 септември ескадрата се намира в открито море. Горещ ден е. Спокойното море блести като сребро. Внезапен удар разтърсва кораба до основи. Моряците решават, че корабът се е натъкнал на подводни скали. Бързо прибират платната, спускат лодки и започват да товарят продуктите. Изведнъж втори удар разтърсва кораба. Полетяват

сандъци и бъчви, топовете се откъсват от местата си и започват да се търкалят по наклонената палуба, събаряйки хората. Морето сякаш кипи, макар че няма вятър. Огромни вълни без ред връхлитат една върху друга и се разбиват със страшен грохот. Новите удари предизвикват объркване и паника сред португалците. Но внезапно от кърмата се чува гръмкият глас на адмирала: „Приятели, успокойте се! И морето трепери при среща с португалците. Не се страхувайте, това е земетресение.“

Последват още няколко удара, но паниката вече е преминала. Португалците ловят побеснелите топове и сандъци и ги завързват за бордовете с въжета.

Изведнъж завалива проливен дъжд, който едва не потопява лодките, спуснати от португалците в морето след първия удар. През време на земетресението загива един човек — лакеят на адмирала. Той помислил, че корабът се е натъкнал на подводни скали, хвърлил се в морето и се удавил.

На другия ден португалците срещат мавритански кораби. Адмиралът си спомня старите времена. Той лично ръководи боя като дава високо команди, а когато заобиколеният от всички страни мавритански кораб е взет на абордаж, не може да се сдържи и заплесква с ръце.

Както винаги, португалците ограбват и потопяват кораба и убиват всички пленени маври освен лоцмана. Адмиралът заповядва на пленения лоцман да води кораба по най-краткия път към Индия. Корабите пътуват четири дни. Моряците жадно се вглеждат в далечината, но бряг все не се вижда. На кораба отново настъпва объркване.

Спомнят си, че най-видните астролози, съставили хороскоп за 1524 г., предсказали: „Или всемирен потоп, или най-малко небивало досега наводнение, защото всички планети се срещат в съзвездието Риби.“ Мнозина, повярвали на това предсказание, захвърлят всичко и очакват потопа. Някои португалски велможи си построяват скривалища във високите планини и си приготвят там запаси от сухари.

Сега, като не виждат никакъв бряг, спътниците на адмирала решават, че през време на земетресението цялата суша е била погълната от океана и те „няма къде да спрат“.

Васко да Гама заповядва да подложат лоцмана на мъчения, като мисли, че той нарочно води португалските кораби по неверен път. Оказва се обаче, че лоцманът не е разбрал правилно думите на адмирала и вместо да поведе ескадрата към най-близкия бряг, той я повел към пристанището Чаул.

На 15 септември корабите се приближават до Чаул. Това е първият индийски град по пътя на Васко да Гама. Според обичаи тук той приема титлата вицецрал. Сега на изток от нос Добра надежда думата му е закон. Гаспар Кореа пише: „Над всички хора, намиращи се отвъд нос Добра надежда, той имаше съдебна и законодателна власт, равна на властта на самия крал. Той се отнасяше към хората с голямо пренебрежение и всеки момент можеше да се разгневи, защото беше много избухлив. Много се страхуваха от него и го уважаваха. Той беше сведущ по всички въпроси.“

Оказва се, че предишният губернатор дом Дуарте де Мезенеш се намира в Ормуз, където търгува много изгодно с маврите. Вицекралят нарежда да не позволят на дом Дуарте да слезе в Чаул, да му дадат храна за не повече от четири дни и да не изпълняват никакви негови нареждания.

На 24 септември 1524 г. Васко да Гама пристига в Гоа. Дворянството на столицата се готви да посрещне достойно новия вицецрал. Пригответни са богати подаръци, а монахът доминиканец трябва да изнесе съответна за случая проповед. Знатните домове се подготвят за пиршества и приеми.

Старият адмирал обаче смайва всички. Когато научава за приготовленията, той се разсърдва и се съгласява само да влезе тържествено в града. На другия ден той потъва до гуша във всекидневната работа. Палатата на град Гоа пише на краля:

„Мнозина отиваха при него с подаръци, защото е прието да се поднасят подаръци на новопристигналите губернатори, но той не взе нищо нито от християните, нито от маврите, нито дори от града, което за всички беше много странно, защото според отдавна установен обичай всички приемаха подаръци.“

Васко да Гама има друго понятие за чест. Старият ветеран вижда, че положението в Индия не е добро и мисли да го оправи със строга дисциплина. Дом Васко няма широкия поглед на д'Албукерк и се надява със строгост, правосъдие и личен пример да сложи ред.

Два дни след пристигането си вицекралят разглежда Гоа. Много му харесват прекрасната крепост, новият каменен кей и строящата се болница. Но вицекралят има секретен меморандум с тежки обвинения срещу строителя на тези прекрасни съоръжения капитан Франсиско Перейра.

— Бих искал, сеньор Перейра — промълвява той, да имаше във всичките ви работи такъв ред, какъвто има в строителството.

След това вицекралят започва „да раздава правосъдие“. Като научава, че Перейра незаконно е присвоил имуществото на мнозина португалци, той заповядва Перейра да плати всичко на тези, които предявят претенции още след първото поискване.

Перейра се опитва да моли вицекраля да му разреши да плаща „по закон“, но Васко да Гама го изгонва и крещи след него:

— А вие по закон ли грабихте, сеньор Перейра?

За три дни Перейра е разорен.

След това адмиралът си спомня за трите жени, които все още стоят заключени в трюма на адмиралския кораб, и заповядва публично да бъдат бити.

Португалците започват да протестират. Те считат, че е недопустимо „пред очите на черните“ да бъдат бити португалки. Събират голяма сума за откуп и изпращат делегация при вицекраля, но старецът е неумолим. Той изгонва дори монасите, които идват при него с разпятие да го убеждават да прояви милост към осъдените.

Сутринта по улиците на Гоа минават облечени с червени дрехи глашатаи. Те бият барабани и викат: „Да живее правосъдието на краля, нашият повелител! Заповядано е тези жени да бъдат бити, защото не уважават правосъдието и са дошли по море в Индия въпреки забраната.“

Заповедта на вицекраля е приведена в изпълнение.

Няколко дни след пристигането на вицекраля в Гоа при него идват нови посетители. Това са окъсани, почернели и изтощени кастилци, моряци от „Тринидад“, обиколили Южна Америка и пресекли Тихия океан. На 27 април 1521 г. на малкия остров Мактан, прикривайки отстъплението на другарите си, загива в неравен бой Фернандо Магелан.

Останали без ръководител, моряците дълго се лутат между Филипинските острови, установяват дружески отношения или се карат

с местните раджи и ограбват случайно попадналите им джонки. Много моряци се пленени пред очите на другарите си, изоставени вероломно от съотечествениците си. Някои, примамени от съблазните на тропичните острови, избягват от корабите.

Корабът „Виктория“ се измъква и накрая стига до Испания, а „Тринидад“ е пленен от португалците. Повече от две години те измъчват моряците на „Тринидад“ в затворите на различни източни градове и въпреки молбите им не им разрешават да се приберат в родината си. Мнозина от моряците умират.

Когато научават, че в Гоа е пристигнал нов вицецрал — прославеният мореплавател Васко да Гама — испанците с голяма мъка успяват да се сдобият с разрешение да ги допуснат при повелителя на Португалска Индия. Те се надяват, че морякът Васко да Гама ще направи за тях повече от кралските чиновници.

Пред Васко да Гама застават хора, извършили за пръв път в историята небивало плаване около света. След толкова лишения и бедствия тези герои са се добрали до владенията на дружеска страна и мечтаят само да се върнат в родината си.

Васко да Гама е моряк. Той разбира, че тези хора са извършили нечуван подвиг, но той е преди всичко португалски вицецрал на Индия. Португалците винаги крият от испанците морските карти и дават неверни указания за разположението на родината на подправките — Молукските острови.

Португалците се опитват от самото начало да разстроят експедицията на Магелан, а когато не успяват да направят това, изпращат специални ескадри към нос Добра надежда и към устието на Ла Плата, които да пресекат пътя на Магелан. И ето сега пред Васко да Гама са застанали хората, преодолели всички тези трудности, хората, открили нов път за Индия, открили тайната на Тихия океан и на Молукските острови, спътниците на Магелан, когото Васко да Гама така ненавижда.

Вицецралят дълго слуша молбите на испанците. Най-после с леко движение на ръката той отпраща моряците. Дом Васко заповядва испанците да останат в Индия и да не ги пускат в Европа...

По стар обичай при новия вицецрал се зареждат молители. За обща изненада никак не е трудно да се попадне при него. Вратите на стаята му са винаги отворени и всеки може да влезе при адмирала.

Много скоро обаче просителите престават да досаждат на стария адмирал. Той се отказва от подаръците и, което е още по-странно, изпитва тези, които претендират за длъжности — кандидатите за началници на фортовете разпитва за военните методи, а писарите кара да пишат.

— Всички вие дойдохте тук бедняци и искате да забогатеете! — крещи той и безжалостно уволнява и праща в затвора тези, които са проявявали нехайство към работата, и тези, които са вземали подкупи и са разхищавали държавните средства.

Когато научава, че болниците са пълни с болни и симуланти, той забранява да се приемат болни, които нямат рани или язви, а така също и ранените на дуели.

— Аз знам средство, което ще излекува всички болни — заявява той и заповядва да раздадат на всички португалци купони за получаване на част от имуществото, взето от пленения на път за Индия мавритански кораб. Събира се огромна тълпа, започва блъсканица. Всички симуланти, а дори и болните, които могат да се движат, са на брега. Васко да Гама забранява да ги приемат обратно в болницата.

Той разбира, че много командири на португалски крепости тайно са продавали топове и гюлета, и заповядва под страх от смъртно наказание да върнат държавното огнестрелно оръжие. По цял ден той работи, посещава пристанището, наблюдава разтоварването и товаренето на корабите и всеки ден учудва жителите на Гоа с новите си разпоредби — ту дребнави: забранява на моряците да ходят с наметала; ту сериозни: отнема заплатата на португалците, които са се оженили и са се заселили в Гоа.

Привършил работата си в Гоа, адмиралът отплава за Кочин. Пътува бавно, често заповядва да се отбиват в устията на реките и избира места за нови укрепления. Вбесяват го мавританските пирати. Леките им подвижни кораби сякаш се надсвиват на грубите тромави галеони на вицекраля. Гаспар Кореа пише: „Те кръстосваха наоколо като леко въоръжени конници около рицар с броня.“

Още по пътя старият адмирал започва да се чувства неразположен. Странна болка в тила затруднява движенията му. В Кочин той пристига през нощта. На кораба идват командирът на крепостта и началникът на факторията. За последния адмиралът е слушал, че е честен и вещ в работата си човек. Вицекралят ги посреща

приветливо, разпитва ги за положението в Кочин, но скоро ги освобождава под предлог, че е уморен.

И наистина напоследък все по-често и по-често го овладява някаква слабост. Понякога изпитва странно безразличие, но с усилие на волята той пренебрегва умората и пак потъва в работа.

В Кочин той живее така, както и в Гоа: става рано, през деня не почива, вниква във всички дреболии и се опитва за възможния най-кратък срок да поправи всичко. Васко да Гама не вижда, че цялата португалска колониална държава е гнила и че само липсата на сериозни съперници спасява засега португалските владения в Индия. Той е взискателен и раздражителен и не оставя на мира чиновниците, свикнали на безделие. Той заповядва да построят кораби, които по бързина да не отстъпват на корабите на мавританските пирати, но когато посещава корабостроителницата, където се намират почти готовите кораби, остава недоволен от тях и заповядва да ги изгорят.

— Нашите кораби трябва да могат да залавят маврите, а вие им подражавате несполучливо — заявява той.

Една вечер той работи сам. Вратата тихо се отваря. Адмиралът вдига глава и вижда прегънат в дълбок поклон висок бръснат човек, облечен с черни дрехи.

— Кой си ти? — пита кралят.

— Генуезец съм, майстор на кораби — отговаря дошлият. — Ваша светлост иска да има бързоходни кораби. Аз се наемам да построя такива кораби, които ще хванат и комара.

— Кога? — пита, ставайки, адмиралът на Индия.

— След три седмици — отговаря майсторът.

Васко да Гама заповядва да предоставят на генуезеца хора и материали и закипява работа. След три седмици първите пет бързоходни кораба са готови да се втурнат след пиратските кораби. Адмиралът полага грижи и за екипажа на тези кораби. Той заповядва да дават на гребците двойна заплата и всичко, което бъде намерено на палубата на пленените кораби. Гребците трябва да носят със себе си шлемове, мечове и ризници, за да могат да се превърнат при ръкопашен бой във войници.

В началото на декември Васко да Гама започва да се чувства съвсем зле. По тила и шията му се появяват циреи и той не може да си извие главата. Това много го дразни и той стоварва гнева си върху

заобикалящите го. Старият адмирал не иска да признае дори пред себе си, че е болен, превъзмогва болките и се старае да работи, както преди.

Най-после в Кочин пристига предишният губернатор. Той непрекъснато отлага идването си, като се надява, че през това време ще бъде готова флотата, която трябва да се завърне в Португалия, и той ще замине, без да дава обяснения на страшния вицецрал. Дом Дуарте, страхувайки се, че вицецралят ще конфискува натрупаните в Индия съкровища, заключва ги в сандък и възлага на един от поддръжниците си, свещеника Падре Жуан, да скрие сандъка на тайно място. През тъмна нощ Падре Жуан заедно с един индиец, роб на дом Дуарте, отиват на брега и заравят сандъка в крайбрежния пясък. За да отбележат мястото на съкровището, те слагат отгоре череп на бик, а на сутринта срещу черепа свещеникът прави знак на манастирската стена. Когато обаче след три дни свещеникът и робът отиват да изкопаят съкровището, не могат да намерят мястото, където са го скрили, защото някакъв минувач е ритнал черепа. Цяла седмица индиецът и Падре Жуан всяка нощ идват на брега и до сутринта копаят пясъка. Когато са вече съвсем отчаяни, индиецът случайно се натъква на сандъка.

Васко да Гама заповядва дом Дуарте де Мезенешу без да слиза на брега, да се прехвърли като арестант на „Кастело“, един от заминаващите за Португалия кораби, и да предаде всичко на представителите на адмирала. Но дом Дуарте научава за болестта на вицецраля и се надява, че той ще умре, преди да е успял да приеме от него работата, и тогава той, дом Дуарте, пак ще стане губернатор, докато от Лисабон не изпратят друг вицецрал.

Той решава да отлага предаването на работата и отказва да се прехвърли на определения кораб.

Васко да Гама разбира на какво се надява дом Дуарте. Чувствува се много зле. Болката в тила не му дава да заспи. Започва да говори трудно. Често му изменя съзнанието.

Тогава вицецралят заповядва да го пренесат до прозореца и изпраща на кораба, където е дом Дуарте, чиновници, на които е заповядано, ако дом Дуарте пак откаже да се прехвърли на „Кастело“, да свалят от кораба целия екипаж, а след това да потопят кораба с оръжията на другите кораби.

След един час той забелязва, че от обречения на гибел кораб се отделя лодка с дом Дуарте и свитата му, която се отправя към „Кастело“. Сутринта флотата напуска Кочин и се отправя към родината.

През деня състоянието на Васко да Гама се влошава. Болката в тила го мъчи, но той се държи. Когато му става по-добре, той извиква писаря и с хрипков глас, с прекъсвания, дава нарежданията си. През цялото време му се струва, че е пропуснал нещо важно и значително, а му се натрапват на съзнанието най-различни дреболии. Дом Васко диктува на учудения писар указ за уволняване на дребни чиновници, за забраняване на моряците, които идват в Кочин, да слизат на брега, за изчисляване на разваления черен пипер в кралските складове...

Васко да Гама съзнава, че всичко това не заслужава внимание, но никак не може да си спомни важното. Вицекралят на Индия се е вкопчил във властта, към която се стреми повече от двадесет години, но властта се изплъзва от отслабналите му ръце и адмиралът чува как в съседната стая си шепнат за бъдещия му приемник.

Привечер положението на адмирала става съвсем тежко. Той почти не може да говори. Вече няма никакви сили. Повиква свещеника и свидетелите и започва бавно да диктува завещанието си. Той завещава на синовете си да отведат в родината всички слуги, доведени в Индия, и тайно да заплатят големи парични суми на жените, бити в Гоа, „за да могат да си намерят достойни мъже“.

По разтревожените лица на лекарите и близките си Васко да Гама разбира, че положението му е тежко. Става съвсем тъмно. Адмиралът моли всички да напуснат стаята и остава сам. В душната, неподвижна атмосфера на него му е студено.

На разсъмване на 24 декември 1524 г. Васко да Гама умира.

Така умира човекът, извършил едно от най-забележителните открития в историята на пътешествията, човекът, който с кръв и желязо проправи пътя на колониалното могъщество на Португалия.

Васко да Гама е удостоен с такава чест, с каквато не е удостояван нито един конквистадор: най-великият поет на Португалия, Луис Камоенс, написва за първото плаване на Васко да Гама знаменитата си поема „Лузиади“.

Феодална Португалия не може да задържи огромната колониална империя. Потомците на Васко да Гама и на приемниците му

Д'Алмейда и Д'Албукерк не съумяват да запазят наследството им.

Сто години след първото плаване на Васко да Гама в Индийския океан се появяват холандски кораби и съдбата на португалската колониална империя е решена. Отначало холандците, а след това англичаните изгонват португалците от Индия, Индонезия и Южна Африка.

Дори и сега по бреговете на Индия съществуват жалки остатъци от някогашните португалски владения. Макао е известен на цял свят с комарджийския си вертеп.

Дейността обаче на Васко да Гама има голямо значение за Португалия и за целия свят. Откриването на морския път за Индия и откриването на Америка оказват огромно влияние върху съдбата на човечеството.

От затворените морски простори европейците за пръв път излизат в океанските простори. Средиземноморските страни — Венеция, Генуа, Флоренция, Каталония, Левант — отстъпват мястото си на страните, които са разположени по бреговете на Атлантическия океан — отначало на Испания и Португалия, а след това на Холандия, Франция и Англия.

Откриването на морския път за Индия и плаванията на Колумб запознават европейците с непознатите отвъдокеански страни, дават мощен тласък на развитието на науката и изкуството, допринасят за разцвета на географията и корабостроенето, математиката и астрономията. Тези открития довеждат до невиждани промени в цялото икономическо устройство на средновековна Европа.

За източните народи обаче откриването на морския път за Индия е начало на поробване, начало на, епохата на колониалния гнет.

ЕПИЛОГ

1567 година. От смъртта на Васко да Гама са изминали над четиридесет години. Над столицата на Португалска Индия „Златна Гоа“ се спуска вечер.

Луис Камоенс, висок едноок човек, запасен войник и моряк от „Южната армада“, допива чашата си под платнения навес на кръчмата „Сребърното кълбо“.

Наоколо шуми пазарът на Гоа. Търговците се надвикват, за да привлекат купувачи; маври, търговци на коне, с вик профучават през площада, за да покажат арабски жребци на дебел индиец, чиновник при дребен планински раджа. В кръчмата чернобради, загорели от слънцето войници пропиват и проиграват на зарове и карти обици, гривни и нанизы от евтини перли, получени от ограбването на цейлонски градове. Около кръчмата под сянката на манастирската стена иранец играе с португалци на шах за пари. По-нататък плътен кръг от хора е обградил ниска масичка. Чуват се провиквания и смях. Там наблюдават бой петли.

Тълпата се разделя, за да даде път. Роби, облечени с пъстри ливреи, разчистват пътя на снажен конник, яхнал пищно украсен кон. Негър с червена чалма пази господаря си от слънцето с огромен чадър. Португалските идалго обичат вечер да се разхождат из града в носилка или на кон с богата украса и със свита от роби. Но не всеки може да има кон, роби и богати украшения. Затова често няколко идалго с общи средства купуват всичко необходимо за такава разходка. Докато един от тях тържествено се разхожда из града, предизвиквайки възхищението на красавиците, които му се любуват иззад спуснатите пердета, останалите чакат реда си в кръчмата.

Изпод навеса на кръчмата „Сребърното кълбо“ Камоенс вижда близкия пазар на роби. В португалските колонии всичко се крепи на робския труд. Непрекъснатите набези по индийското и африканското крайбрежие и разбойническите пленявания на кораби предоставят на Гоа много роби. Градът Гоа се гордее със своя пазар на роби. По броя

на продаваните роби Гоа отстъпва само на Лисабон, където продават роби от всички части на необятната португалска държава, и на Алжир, където търгуват с пленници — плячка от пиратски набези.

Камоенс вижда в оборите дългата редица на окованите във вериги негри и индийци. Те са силни мъже. Предназначени са за най-тежката и най-изморителната работа — да копаят ровове и басейни, да носят тежести, да изпомпват вода за напоителните канали, да гребат на галерите. Между тях се разхождат купувачите. Те са придирчиви — разглеждат очите и ръцете на робите, броят зъбите и опитват мускулите им. Продавачите знаят много хитрости. Те са дали на робите различни билки, за да изглеждат бодри и млади дори болните и старите.

По-нататък в ниски кошари са струпани деца. Тук купувачите са малко. Те купуват момичета, за да ги продадат, когато пораснат, в публичен дом или харем. Момчетата стават слуги на богатите португалци.

Още по-нататък се редуват малки стаи със завеса от пъстра материя. Тук продават девойки и жени — пленници от Арабия, Индия и Ява. Там със смях се тълпят млади идалго.

От време на време се чува звън на лютня и удари по дайре: продавачът демонстрира пред купувачите изкуството на робинята си.

Тази картина е позната на Камоенс. Навсякъде из португалските владения има пазари на роби. Навсякъде роби и робини работят по нивите и каменоломните, строят къщи, гребат в корабите, носят тежести, подслаждат живота на португалските господари.

Шумна тълпа от индийци, португалци, араби и иранци изпълва пазара. Кръчмите оживено търгуват с палмово вино, оризова водка и дори с вино, внесено от Португалия и Мадейра, Мнозина дъвчат бетел.

Фокусник от Андаманските острови, заобиколен от тълпа, която е затаила дъх, свири с малка свирка. Огромна кобра, подчинявайки се на тъжната мелодия, изпълзва от кошницата пред очите на очарованите зрители.

Постлала някаква кърпа, танцува тъничка мургава танцорка. Индиец със зелена чалма жонглира с плодове; нарове и портокали се въртят във въздуха.

От манастира „Сан Жуан Евангелист“ достигат гласовете на учениците, които в хор зубрят псалми; в корабостроителниците

работата продължава и до пазарния площад долитат стоновете на трионите и виковете на надзирателите, които тормозят робите.

Вечерта встъпва в правата си. Прозвучава камбанен звън: свършила се е вечерната служба. От манастирските врати започват да излизат богомолците. Между тях има много мохамедани и индийци. Те грижливо държат с два пръста малки сини билети. В Гоа всеки нехристиянин е длъжен веднъж в седмицата да слуша проповед в доминиканския манастир. При излизане от църквата той получава от монаха билет, който по-късно представя на началника на квартала.

На пазара става тихо.

Камоенс се замисля. Да, прав е старият приятел Гаспар Кореа, посветил много години на изучаването на историята на Португалска Индия. Началото блестеше като злато. Можеше ли някой да допусне, че отвътре всичко ще изгние? Напоследък той не може да откъсне мислите си от съдбата на родната страна. Все по-често и по-често Камоенс си припомня героичното минало на Португалия — хората, които за някакви тридесет години създадоха португалската колониална държава от Бразилия до Китай.

Той вижда разпадането и загиването, които царят в Португалска Индия. В неосъзнатия си стремеж да избяга от дребните и всекидневни въпроси на „Златна Гоа“ той потъва в света на прекрасното минало на Португалия. Най-много го привлича образът на човека, довел португалците в Индия, образът на великия адмирал, славния Васко да Гама.

Камоенс добре познава миналото на Португалия и историята на откриването на Индия. Той помни, че Васко да Гама и Д'Албукерк са създали великата колониална държава с кръв и желязо, с насилие и измама, но поетът не иска да си спомня за тъмните страни от живота на своя любим герой. Във въображението му великият Васко да Гама става приказен титан. Той се бори със стихии и дружи с нимфите. Той е въплъщение на доблестта на славния португалски народ — народ от войници и моряци. Камоенс иска да нарече поемата си за Васко да Гама „Лузиади“, по името на лузитанците, древни деди на португалците. Чертите на живия Васко да Гама се преплитат с черти на герои от рицарските романи.

Старчески глас го сепва от замислеността му.

— Ще ми позволи ли господарят да изпея песен за славните подвизи?

Камоенс вдига глава. Сляп стар португалец стои пред него. Вижда се, че някога е бил войник. Той е облечен със стара избеляла кожена ризница. Лютня със зелена панделка е праметната през рамото му. Води го малко момче-индиец с големи черни очи.

— Пей, старче — промълвява Камоенс.

Старият войник взема в ръце лютнята, прозвучават няколко акорда и той запява със слаб, но приятен глас. Той пее по всички правила на старинните романсеро — с повторения и обръщения към слушателя. Пее за битките с маврите и кастилците, за славните герои от Алжубарот и Сеута; изведнъж запява за първото плаване в Индия, за битките със Заморин, за смъртта на Васко да Гама, за подвизите на Д'Албукерк, Пашеко Перейра...

Камоенс внимателно слуша. Колко странно: старецът пее за това, за което той, Луис Камоенс, пише в своята любима тетрадка. Героите от миналото в песента на стареца са такива титани със свръхчовешки качества, каквито са и в поемата на Камоенс.

Сега старецът пее за героичната гибел на сина на Васко да Гама, отишъл в Абисиния, за да помогне на първосвещеника Йоан в борбата му с мохамеданите.

Внезапно старецът замлъква.

— А после? — сепнат от мълчанието, пита Камоенс.

— После, господине, няма нищо достойно за песен — отговаря старият войник.

И наистина това, което става сега в Гоа, не заслужава нито песни, нито поеми. Камоенс подава на стареца монета и става. Сега вече друга чашка няма да има...

Той тръгва през започналия да опустява площад и по тесните улици към дома си на края на града. Камоенс излиза на огромен площад пред тъмния дворец на вицецралете. Топлият дъжд мокри триумфалната арка, издигната от град Гоа в чест на вицецраля дом Константино да Браганца.

Вицецралят триумфално влезе в града, беше уредено шумно празненство, най-благородните идалго взеха участие в комедийните турнири, така наречените „игри с бамбук“, при които бамбукови пръчки заменят бойните копия. Край вратите на малкия театър се

играеше пиеса на Камоенс. Триумфът беше изключителен, само че май поводът за този триумф не беше достоен за него.

Вицекралят неочаквано беше нападнал Цейлон и беше превзел градове, които принадлежаха на съюзници на Португалия. Португалците взеха в Цейлон богата плячка. Тези, които участваха в нападението на Цейлон, половин година скитаха по улиците и площадите на Гоа, играеха на комар, пиеха и се биеха на дуел. Дом Константино измъкна от Цейлон главната светиня на будистите — Далада — „зъба на Була“. Когато будистките владетели на Индия и Индонезия научиха, че „свещеният зъб“ е в ръцете на португалците, в Гоа дойдоха техни пратеници. Те предлагаха огромен откуп, обещаха вечен съюз, ако португалците върнат „свещения зъб“. Вицекралят се колебаеше, но архиепископът настоя на своето. С него мъчно можеше да се спори. Още през 1560 г. в Гоа се настани инквизицията. Зъбът тържествено беше изгорен, а пепелта му хвърлена в реката. В чест на изгарянето на зъба беше организиран пищен триумф.

Камоенс си припомня предишните триумфи, когато посрещаша герои, за триумфа на Дуарте Пашеко Перейра, Д'Албукерк и Де Кастро. Той пресича площада и навлиза в лабиринта от тесни и криви улички. Тук живеят обикновени хора — дребни чиновници и бивши португалски войници със своите жени индийки, индийски и мавритански търговци.

Понякога иззад пердетата до него достигат смях и женски гласове. Много португалци имат в Индия цели хареми от робини и държат жените и наложниците си заключени. Често дочува стонове: наказват роб или робиня. В Гоа умеят да наказват робите обмислено жестоко.

Става съвсем тъмно. ЛУИС Камоенс мисли за съдбата си.

Някога в страната на морските мъгли, солените пръски и северния вятър той имаше свой дом в Коимбра: град с древни катедрали и тесни улички, с бели и розови къщи, с градини от маслини, портокали, алое, рози и жълтуга, с бели августинци, черни студенти и надзиратели с маски; град на граматиката и риториката, на студентски представления, състезания на поети, нощни серенади, гуляи и мечти за задморски страни.

След това Лисабон, шумното пристанище, веселите кръчми, високомерният и лицемерен двор на Жуан III, срещата с любимата — прекрасната Натерсия.

В 1547 г. той замина за Мароко. Дори сега, след двадесет години, си спомня с тежко чувство двете марокански години, скуката на захвърлените някъде в планината гарнизони, африканската жега, отегчителната военна служба, безцелните експедиции в планините, изнурителната война с хитрия, смел и жесток враг.

Там, в Мароко, при случайно сблъскване с маври том загуби дясното си око.

През 1549 г. той се върна в Португалия, но за войника без късмет достъпът в двореца е затворен. След две години в една улична свада той рани кралски чиновник, осем месеца прекара в лисабонския затвор и беше пуснат едва когато пое задължението да замине за Индия.

„Неблагодарна родино, няма да получиш костите ми“ — мълви той с тъжна усмивка думите на Сципион Африкански. Тези думи той произнесе преди четиринадесет години, когато очертанията на родната земя изчезваха в леката вечерна мъгла.

Но и на Изток не си намери място — воюва с маврите и индийците по малабарското крайбрежие, включи се в Северната армада и плава с кралски кораби в Персийския, залив и Червено море, взе участие в наказателните експедиции срещу пиратите, попадна в Южната армада и беше далеч на изток, в Малака, на „Островите на подправките“, воюва с китайските пирати, взе участие в потушаването на бунта на португалския гарнизон в Тернат и се озова в Макао, шумен китайски град, взет под аренда от португалците.

Той е несретник. Другите отдавна пожънаха плодовете на своите подвизи и се наслаждават на спокоен живот в Гоа или Португалия, а той все още скита и търси щастие по далечни морета и незнайни земи.

Той познава разкоша и нищетата, пъстрия живот на португалските владения, миналото величие и днешния упадък на Португалия. Все по-често мислите му се връщат към славните дела на миналото и ето вече няколко години той носи винаги със себе си заветния ръкопис.

Но несполуките го преследват. От Макао го изгониха поради нелепо обвинение за измама, а край бреговете на Камбоджа тайфун потопи кораба, на който беше поетът. Камоенс се спаси, но водата намокри ръкописа му и много места трябваше да възстановява по памет. Тогава едва се добра до Гоа.

... Камоенс тръгва по-бързо. Сега върви край гола каменна стена. Иззад високата ограда до него достига звън на окови. Камоенс не обича това място. Той е бил в този затвор заедно с избягали роби, дезертьори, убийци и разбойници. Тук попадна през време на дъждовния сезон и глинените стени на килиите бяха покрити с плесен. Това е най-страшното време в живота му. Тук, в този затвор, той научи за смъртта на любимата Натерсия.

След това дойдоха годините, прекарани в Гоа. Вицекралят награди Камоенс за индийската му служба с „правото да кандидатствува“ за началник на факторията в Чаул. В Португалска Индия на една длъжност назначават много кандидати, които чакат реда си. Всеки началник на фактория може да заема тази длъжност три години, а след това трябва да я предаде на следващия кандидат пак за три години.

Преди Камоенс четиринадесет души чакат своя ред, така че той не може да разчита на тази длъжност. Вече четиринадесет години живее в Изтока. Старите му приятели отдавна са в Португалия или в гроба...

Време е да се завърне в родината.

Той стига до кея. От водата го лъхва свежест. В далечината бавно пълзят разноцветни светлинни и звъни камбана. В пристанището предпазливо влиза някакъв голям кораб.

Да, време е да се завърне в родината!

По скърцащо гърбато мостче Камоенс минава канала. Вече е почти в къщи. Познати миризми го заобикалят. Мирише на човешко жилище, риба и море. Тук, в рибарската покрайнина на „Златна Гоа“, живее Камоенс: още два пъти трябва да завие по кривата тясна уличка. Почуква. Отваря му стар явански роб със светилник в ръце. Камоенс се качва в стаята си на втория етаж и отваря прозореца. В стаята нахлува свеж морски вятър и едва не угася светилника.

Камоенс изважда от кутията измачканата тетрадка и започва да пише за златното утро, когато пред Васко да Гама за пръв път се открива Индия.

Издание:

К. Кунин

Васко да Гама

Редактор: Руселена Георгиева

Художник: Владислав Паскалев

Художествен редактор: Таня Николова

Технически редактор: Милка Иванова

Коректор: Кръстина Денчева

ДИ „Наука и изкуство“, 1974

Печатница „Александър Пъшев“ — Плевен

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.